

У К Р А Ї Н С Ь К И Й
Тиждень

№ 1-2 (477-478) 13 – 19.01.2017 р.

www.tyzhden.ua

Сімон
Гайссбюлер
про маловідомі
сторінки
Голокосту

Де шукати справедливості,
коли влада бездіяльна

Як окупація Криму
вплинула на спорт

Як Росія розколює
американський політикум

НЕ ТРЕБА СЛІВ. ХАЙ БУДЕ ТІЛЬКИ ДІЛО

The
Economist

Featuring selected content
from The Economist

9 771996 156002

Вже у продажу

The
Economist

Садік Хан Лондон після Brexit **Мартін Соррелл** Час думати про далеке майбутнє **Джастін Трюдо** Канада у 150 **Сьюзен Войджицкі** Що ми дивитимемося **Юрій Мільнер** Дивовижна наука **Мустафа Джемілев** Звільнити Крим

За ексклюзивною ліцензією

Тижде́нь

Світ у 2017

Український випуск

Можна передплатити за телефоном 067-407-10-96
(з 9:00 до 18:00, оператор скине Ваш виклик і перетелефонує)
або на сайті tyzhden.ua

НА ЧАСІ

- 4 І це лише початок
Про події перших днів 2017-го
- 7 Дмитро Крапивенко про лояльність до феодальних звичаїв
- 8 Момент істини
Чому в офіційному списку полонених українців понад 40 загиблих
- 10 Шанс на справедливість
Як обстоювати права постраждалих на Майдані в міжнародних судах
- 14 Курс на остаточне розлучення
Про можливий варіант відносин між Києвом та окупованим Донбасом
- 16 Закрити пробоїну
Чим небезпечна наявна система субсидій

ТЕМА НОМЕРА

- 20 Де наші?
Чи є в парламенті проукраїнський табір
- 24 Час буржуазії
Яка економічна модель має прийти на зміну олігархічній
- 28 У токсичному середовищі
Єгор Фірсов про надії на БПП та реалії партійного життя
- 30 Міграція та мімікрія
Як і ким наповнюються патріотичні партії на Донеччині

СУСПІЛЬСТВО

- 32 Наступ на Феофанію
Які схеми використовують забудовники, щоб захопити заповідні землі
- 35 Вихилися окупованого спорту
Як склалася доля кримських спортсменів

СВІТ

- 38 Наступ на демократію
Як політикум у США відреагував на звіт розвідки про втручання Росії в американські вибори

40 Гра в дружбу

Чи буде довгою співпраця між Путіним та Ердоганом

42 Самообман еліт

Едвард Лукас про шкідливу самовпевненість європейських політиків

44 Орієнтування на місцевості

Політичний портрет прем'єра Британії Терези Мей

48 Каталонія на вихід?

Чому боротьба за самовизначення регіону перетворюється на популізм

49 Плоди Арабської весни

Яким шляхом пішли революції на Близькому Сході

СПАДОК

- 52 Сімон Гайссбюлер:
«Пам'ять про Голокост у Румунії та на румунсько-українсько-молдовському прикордонні дуже крихка і фрагментована»
Швейцарський історик і дипломат про білі плями в історії геноциду єврейського народу

КУЛЬТУРА

56 Значне в локальному

Про функцію нестоличних музеїв. Досвід Чернігова

60 Місто своїх людей

Що дав Вроцлаву статус культурної столиці Європи

щоденники ОКУПАЦІЇ

64 Заради близьких

Домашня бухгалтерія луганчанки

65 Коли годинник 12-ту б'є?

За яким часом відзначали Новий рік у Донецьку

P. S.

- 66 Ярослав Пешек про «перемоги» Путіна

Тиждень

№ 1-2 (477-478) 14 – 19.01.2017
Засновник ЕСЕМ Медіа ГмбХ
Видавець ТОВ «Український тиждень»
03067, Київ, вул. Машинобудівна, 37
Головний редактор Дмитро Крапивенко
Редакція Наталія Петринська,
Анна Корбут, Алла Лазарева,
Олександр Крамар, Ганна Трегуб,
Богдан Буткевич,
Станіслав Козлюк, Юрій Макаров,
Роман Малко, Ольга Ворожбит,
Андрій Голуб

Відділ передплати та роздрібної торгівлі
тел.: (067) 407-10-96
e-mail: peredplata@tyzhden.ua
Відділ реклами тел.: (067) 407-10-89
e-mail: reklama@tyzhden.ua
Видається з 02 листопада 2007 року
Свідоцтво про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації КВ № 18119-6919 ПР від 30.08.2011 р.
Адреса для листування 03067, Київ, а/с № 2
Адреса редакції
01030, Київ, вул. Богдана Хмельницького, 36а, кв. 3

e-mail: office@tyzhden.ua
тел.: (044) 351-13-00
Друк ТОВ «НОВИЙ ДРУК», Київ, вул. Магнітогорська, 1
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи
ДК № 1447 від 28.07.2003 р. № зам. 17-0049
Наклад 32 000
Номер підписано до друку 11.01.2017 р.
Виходить щоп'ятниці
Розповсюджується в роздрібній торгівлі та за передплатою
Передплатний індекс 99319
Ціна договірна

НА ЧАСІ

І це лише початок

Станіслав Козлюк

Умасовій культурі доволі поширеним є вірування в сакральність новорічної ночі. Мовляв, як її проведеш, таким рік і буде. І доки середньостатистичний українець зустрічав 1 січня 2017-го відповідно до своїх уявлень про ідеальні 365 днів, у країні та світі відбувалися важливі події, які так-сяк, але дають змогу припустити, з чим нам доведеться зіткнутися наступного року.

У попередні роки, до початку російської агресії, чи не головною новиною свят були марші націоналістів, які відбувалися в окремих містах країни 1 січня. Зазвичай такі акції не знаходили підтримки у влади. А більш-менш велелюдну ходу обов'язково супроводжували загони спеціального призначення міліції із подекуди супутніми сутичками й затриманнями. Ситуація почала змінюватися в останній рік перебування Януковича при владі, а після його втечі й зовсім кардинально розвернулася в інший бік: прямих заборон немає, інтерес у частини суспільства зменшився. Тож нічого дивного, що в Києві 1 січня на акцію зібралось навіть менше людей, ніж торік. Попри значно теплі-

ФОТО: УНІАН

шу погоду (1 січня 2016-го в Києві було -15, цього року — близько нуля).

Утім, це не значить, що тема національної пам'яті цього року стане менш актуальною. Поки українці активно наминали салати, у Чехії примусово ексгумували останки відомого українського поета Олександра Олеся. Так склалося, що за місцевими законами після поховання родичі або друзі померлих мають платити ренту за місце на кладовищі. Донедавна гроші вносив громадянин Чехії, виходець з України Володимир Михайлишин. Проте він помер, і його син планував поховати батька в могилі відомого українця. Президент Петро Порошенко доручив МЗС вирішити питання з перепохованням письменника в Україні. А прем'єр Володимир Гройсман заявив, що уряд виділить кошти на перевезення останків поета до Києва. За словами очільника Українського інституту національної пам'яті Володимира В'ятровича, перепоховання мало б відбутися на Лук'янівському кладовищі. Символічно, що питання про пантеон героїв і перепоховання усіх достойників, могили яких за кордоном, нарешті вийшло на державний рівень.

**ЗВАЖАЮЧИ НА НЕ НАДТО ОБНАДІЙЛИВИЙ
ДЛЯ УКРАЇНИ ПОЧАТОК РОКУ, СПОДІВАТИСЯ
НА НОВОРІЧНІ ДИВА НЕ ВИПАДАЄ.
ЛИШАЄТЬСЯ ХІБА ЩО ПРАЦЮВАТИ.
НА ВСІХ ФРОНТАХ**

Уже після свят нагадав про себе й конфлікт між Україною та Польщею, який почали «розганяти» торік. На Львівщині розтроцюли пам'ятник полякам, які загинули від рук нацистів у 1944 році. Неоднозначності цій історії додає те, що, на думку частини поляків, у цій трагедії винна УПА. Попри засудження вандалізму українськими дипломатами, Польща (на момент написання матеріалу) заявила про намір підготувати ногу протесту з цього приводу.

Окрім розмов про національну пам'ять новорічно-різдвяні свята підкинули ще одну тему для обговорення: багатостраждальний дозвіл на володіння зброєю для простих смертних. Інформаційним приводом для цього послужувала історія з депутатом від «Народного фронту» Сергієм Пашинським, який, за його словами, застосував пістолет для самооборони під час нападу невідомого. У ситуації зараз розбираються правоохоронці, проте щонайменше соцмережі не до кінця повірили в історію депутата. Дехто висловлював обґрунтовані сумніви, зокрема й через відсутність до певного моменту альтернативної думки. Себто версії подій від нападника. Інші ж вказували на плутаність історії Пашинського: мовляв, спочатку він сказав, що зробив попереджувальний постріл після нападу, а потім абсолютно протилежне. Ще частина соціуму обурилася тим, що депутат мав при собі пістолет, у той час як звичайні українці ніяк не отримають дозвіл легально володіти короткоствольною зброєю.

Не дає забувати про себе й Росія. Скажімо, у Святвечір журналіст британського видання The Times Максим Такер повідомив, що працівниця телеканалу «Россия 24» намагалася долучити його до пропагандистської операції проти Порошенка. Медійник зазначив, що російські пропагандисти переконували: українські журналісти мають компрометуючі аудіо з розмовами Порошенка. І ці аудіофайли вони нібито готові передати росіянам і Такеру. Для більшої достовірності пропонували британцю приїхати до них і зняти відео, на якому Максим передавав би записи росіянам. Журналіст натомість записав ту розмову й виклав у мережу для широкого загалу.

На цьому витівки якщо не росіян, то проросійських медійних персон не закінчилися. Напередодні Нового року український олігарх Віктор Пінчук у своїй колонці для Wall Street Journal виклав доволі відомі завдяки російській пропаганді тези щодо України. Тут і відкладання вступу до ЄС та НАТО, і відмова від Криму, і згода на вибори в ОРДЛО. Адміністрація Порошенка відповіла напередодні Різдва. Якщо коротко: Україна категорично заперечує навіть можливість компромісів, пропонує Пінчуком.

Хоча найбільшим нагадуванням про скрепосних сусідів був і залишається Донбас. Обстріли там не припинялися навіть у новорічну ніч. Так само як і не переставали надходити повідомлення про поранених та загиблих. Під час свят гібридні бойовики навіть устигли кілька разів застосувати заборонені мінськими угодами «Гради». Не забувають про російську загрозу й на Заході. 6 січня до Німеччини військово-транспортні кораблі США доставили американські танки, самохідні гаубиці та бойові авто різного призначення. Після Різдва Сполучені Штати також пообіцяли збільшити масштаби військових навчань у Європі для стримування РФ. Лише цей факт може свідчити про реальні побоювання масштабної російської агресії. Окрім того, Рада з міжнародних відносин США визначила однією з головних загроз 2017 року можливе збройне зіткнення Росії та НАТО.

Попри це, здається, частина українців, зокрема й серед військових, не зважає на такі «оптимістичні» перспективи. 10 січня журналіст Олексій Бобровников, який займався розслідуванням загибелі групи Андрія (Ендрю) Галушенка, повідомив про свій виїзд з України через загрозу життю. Він детально розписав історію загибелі українського волонтера, який боровся з контрабандою на Луганщині (див. *Тиждень*, № 35/2015). Попутно згадав щонайменше п'ять погроз фізичної розправи: від «дружніх» попереджень до доволі прямих заяв від людей зі зброєю. Відтак Бобровников був змушений покинути країну. Тим часом потоки контрабанди й далі перетинають лінії розмежування.

Що ж у підсумку? Світ явно не планує чекати, доки українці відійдуть після новорічних святкування. Зважаючи на не надто обнадійливий для України початок року, сподіватися на різдвяні дива не випадає. Лишається хіба що працювати. На всіх фронтах. ■

Допотопні привілеї

Дмитро Крапивенко

Часом жартома, а часом і цілком серйозно суспільний лад, що сформувався в сучасній Україні за останні 25 років, порівнюють із феодальним. Одна з його ознак — різний набір прав та обов'язків для певних станів. Узяти хоча б межигірський маєток експрезидента, а нині блогера-початківця Віктора Януковича — реакція суспільства на розкіш і несмак «легітимного» насправді була різною. Не такою вже й екзотичною була думка про те, що «він президент, тож має право». Формула, що статус і посада передбачають цілу купу привілеїв та можливостей, дуже значній частині наших громадян видається чимось цілком природним. Тому депутат у метро, на велосипеді чи в. о. міністра, що подорожує центром сама з наплічником, видається чимось нещирим і піарним, так, ніби «барин решило опроститися». Навіть в інституції, яка в Україні традиційно є в лідерах суспільної довіри, — церкві — усі ці моделі наявні чи не в найбільш карикатурному вигляді: священники на автівках класу люкс (йому можна, він єпископ) чи VIP-прихожани, яким дозволено куди більше, ніж пересічним вірянам.

ДЕПУТАТ У МЕТРО, НА ВЕЛОСИПЕДІ ЧИ В. О. МІНІСТРА, ЩО ПОДОРОЖУЄ ЦЕНТРОМ САМА З НАПЛІЧНИКОМ, ВИДАЄТЬСЯ ЧИМось НЕЩИРИМ І ПІАРНИМ, ТАК, НІБИ «БАРИН РЕШИЛО ПРОПРСТИТЬСЯ»

Питання навіть не в самій наявності цих привілеїв, а в суспільному ставленні, толерантності до них. Деякі зрушення, щоправда, відбулися. Кияни, наприклад, тепер не стоять у заторах через численні кортежі можновладців, заради яких перекидали рух в і без того змученому транспортними проблемами місті. Майдан навчив громадян заходити до органів державної влади не «ламаючи шапки», тобто без надмірного пієтету до чиновників, часом у неприйомні години, якщо допекло й дотримуватися бюрократичного політесу вже просто немає ані сил, ані часу. Інколи доходить до крайнощів, як-от смітниківова люстрація у 2014-му.

Однак архаїчні привілеї вичерпали себе далеко не всюди. Відомо, що армія — структура вкрай консервативна й система прав та обов'язків тут чітко регламентована статутом, який не залишає місця для сентиментів і різнотлумачень. Однак, так само як і в ци-

вільному житті, тут далеко не все регулюється писаними законами. Донедавна більшість українських інституцій були такою собі кривою копією радянських, а ті, своєю чергою, російських імперських. Це дуже просто довести. Модель російської армії до 1917-го — це «их блягородия» дворяни-офіцери й неграмотні селяни-солдати. У радянському війську, яке не мало такої соціальної градації, збереглася приблизно та сама сегрегація. Пам'ятаю, як один відставний полковник упевненим тоном і не без ностальгії згадував: «Та немає і не може бути більш безправної істоти, ніж солдат строкової служби. Це просто безкоштовний додаток до автомата». Такий тип стосунків перекочував до українських Збройних сил і жив там аж до війни, яка змінила багато що. Зараз на фронті молодші офіцери живуть із бійцями в одних бліндажах і якихось зайвих привілеїв не мають. Інша річ — різні перевірляники зі штабів, перед якими, як і за мирних часів, прийнято влаштовувати показуху й усіляко задобрювати. Недавній приклад — нагородження бійців у Маріупольському аеропорту, де тривало церемонію на морозі й вітрі мали б трохи полегшити чай і кава. Але не для всіх — тільки для «их багородий». З тієї самої опери ситуація з уже нагородженими солдатами й офіцерами 54-ї бригади, яких пообіцяли повернути на позиції, але просто «забули» в терміналі того самого аеропорту. Інцидент настільки штатний, ба навіть «низькокалорійний» для пострадянської армії, що залишився б непоміченим. Якби не один момент: нинішні бійці — це не перелякані 18–19-річні юнаки, загнані до війська силою призову й закону про загальний військовий обов'язок, а люди нерідко добре освічені та з чималим життєвим досвідом, добровольці, які не терплять зверхнього ставлення до себе. Ну й силу соцмереж ніхто не скасовував. Тож новорічні «пригоди» бійців 54-ї бригади в Маріупольському аеропорту стали причиною швидкого й показового службового розслідування, а головне — уроком для тих, хто досі за інерцією вважає солдата «найбільш безправною істотою».

Негласні привілеї — анахронізм, який неможливо заборонити на законодавчому рівні. Це радше питання суспільного договору. Ті, хто ніби «може собі дозволити більше», повинні навчитися користуватися лише тим, що дозволено насправді. А ті, хто звик виправдовувати заможних прокурорів, хамовитих генералів та чиновників, мають згадати нарешті про власну гідність і відкинути всі упередження доби феодалізму. Потреба цього вже перезріла, бо до Європи «по блату» не пустять. ■

Момент істини

Ярослав Тинченко

Чому в офіційному списку полонених українців понад 40 загиблих

Це давно мав хтось зробити. Нарешті сталося: Надія Савченко опублікувала списки осіб, яких визнають живими та такими, що перебувають у неволі, а також списки з «бажаними полоненими», які надають українська сторона та представники так званих ЛНР і ДНР. Остання категорія — це, найімовірніше (з упевненістю на 90%), загиблі. І їхні тіла навіть є в наявності, але вони не ідентифіковані. Тепер нарешті можна публічно розповісти те, про що раніше казати було неможливо. Про ідентифікацію загиблих, частина яких вважається полоненими. Наразі можна проаналізувати лише список наших бранців, оскільки самопроголошені «ДНР» та «ЛНР», як мені відомо, свого часу відмовилися надавати інформацію про неідентифіковані тіла, які перебувають на «тії» території.

Офіційний список осіб (полонених), яких вимагає видати українська сторона в представників сепаратистів на мінських переговорах, складається зі 119 прізвищ (однак за нумерацією 121 позиція, бо два номери пропущені). Чомусь у цьому переліку фігурує «кіборг» Тарас Колодій, якого напередодні свят звільнили з полону. Самопроголошені республіки з цього списку підтверджують наявність лише 38 осіб (і додають ще чотирьох українських заручників, яких немає у наших списках). Побіжний погляд на перелік зі 119 осіб, складений у СБУ, приводить до таких висновків:

«Невідомі» солдати. Не менше ніж 22 військових, яких українська сторона намагається повернути з полону, вже давно ідентифіковано за ДНК серед загиблих

1. У списку є кілька суттєвих граматичних помилок у прізвищах. Важко повірити, що такий документ українські високопосадовці могли комусь або десь показувати: невже ніхто з них уважно не читав його? Приміром, у переліку фігурують пункти «Віктор Анатолійович Кумановський, 19.02.1975 р. н. (№ 58)» та «Віктор Анатолійович Нумановський, 12.02.1975 р. н. (№ 77)». Зрозуміло, що це одна й та сама особа, але перша літера в прізвищі другого варіанта написана неправильно. Ідеться про солдата-прикордонника Віктора Анатолійовича Кумановського, який пішов із життя 7 серпня 2014 року. На місці його загибелі 23 листопада 2014-го працювала група пошуковців місії «Евакуація-200» («Чорний тюльпан»). Тоді там було знайдено сім тіл прикордонників. Одним із них і виявився Віктор, якого перепоховали на батьківщині ще в серпні 2015 року. Інформація про це є на офіційному сайті Державної прикордонної служби України.

2. Крім Кумановського (Нумановського) у списку фігурують прізвища ще вісьмох військовослужбовців, які офіційно визнані загиблими правоохоронними органами (Нацполіцією), а також членами родин. Кілька з них перепоховані на батьківщині, інших родичі залишили на кладовищах тимчасово не ідентифікованих воїнів, але там уже встановлено пам'ятники. Це Олександр Білоус (№ 4), Олексій Ващук (№ 11), Сергій Грибков — у списку його помилково записали як «Гребков» (№ 19), Вадим Демчук (№ 26), Роман Диллер (№ 27), Леонід Крепець (№ 56), Віктор Курмецький (№ 59), Юрій Пилипчук (№ 82).

3. Не менше ніж 22 військових, яких українська сторона намагається повернути з полону, вже давно ідентифіковано за ДНК серед загиблих, що поховані у Старобільську, Запоріжжі та Дніпрі як тимчасово не встановлені захисники України. Більшість тіл зазначених бійців знайшли та вивезли мої колеги-пошуковці, а тому інформація про них зібрана максимально повна. Однак оперативно-розшукові (та кримінальні) справи по солдатах не закриті. Частина з них Нацполіція вже закривала на підставі беззаперечних збігів ДНК та обставин знаходження тіл пошуковцями. Потім родини зверталися до СБУ, там їм надавали довідки, що особи, які Нацполіція вважає загиблими, перебувають у списку полонених. На підставі цих довідок родини загиблих зверталися до суду або прокуратури й там скасовували рішення слідчих із Нацполіції. Звісно, виникає запитання: а звідки в СБУ дані про те, що ці особи перебувають у полоні? Зазвичай із тверджень тих самих членів родин, які «впізнавали» своїх близьких на відео на YouTube, викладених сепаратистами. Щоправда, у більшості випадків «упізнані» — зовсім інші люди, причому встановити цю обставину для слідчих органів нескладно. Але вони тим не займаються. Відкриття/закриття справ по ідентифікованих за ДНК загиблих, чії роди-

ни не хочуть визнати їхню смерть, перетворилося на «футбол» між Нацполіцією та СБУ.

4. Як мінімум 11 військовослужбовців, чії прізвища є в списку, також загинули, навіть є їхні тіла. Однак або збігів за ДНК немає (аналізи слід переробляти), або родини не здавали зразків ДНК, або ще сумніше: немає слідчих по справах. Наведемо два такі приклади.

У списку «бажаних полонених» українською стороною під № 104 записано 19-річного солдата 80-ї окремої аеромобільної бригади Сергія Тимощука. Ще 31 серпня 2014 року, під час боїв за Луганський аеропорт, у Міністерстві оборони України цей юнак був визнаний як загиблий на підставі свідчень його командира та свідків. Однак тіло не вдалося вивезти з гарячої точки. На початку вересня з Лутугиного (місто поблизу Луганського аеропорту, нині на окупованій території. — **Ред.**) за всіма можливими номерами почала дзвонити відчайдушна дівчина — медсестра місцевого моргу. Вона буквально благала забрати тіла п'яťох десантників із 80-ї бригади, які там перебували. Їх треба було негайно ховати, бо холодильники в цьому медичному закладі не працювали. Лише в середині жовтня завдяки неймовірним зусиллям і хитрощам удалося перевезти цих п'яťох небіжчиків до Дніпра. До того часу якимось дивом працівники моргу на не підконтрольній Україні території зберігали ці тіла і від природного розкладу, і від ворога. Чотирьох бійців ідентифікували за ДНК та давно перепоховали. По п'яťому збігів досі немає. Але це однозначного юнака із «вісімдесятки»: лише розпізнати неможливо, але форма з відзнаками десантника. Зразок ДНК здавала мати Сергія Тимощука, однак збігів не було, тож вона плекає надію, що син живий і перебуває в полоні. Тривалий час мама та сестри Сергія відмовлялися повторно здавати ДНК. Коли ж їх нарешті вдалося переконати, а також домовитися з фахівцями про проведення дуже складної метахондріальної експертизи, не знайшлося... слідчого! Постанову на повторну експертизу ДНК для мами та документи для здачі аналізів сестрам має виписати саме слідчий, у провадженні якого перебуває справа щодо зникнення безвісті Сергія Тимощука. Вона ще 2014-го була заведена в управлінні Нацполіції в Хмельницькій області (родина мешкає у Славуті), однак за останні півроку не вдалося знайти ні слідчого, ні слідів цієї справи.

Трохи інша, але не менш сумна історія із солдатом 51-ї окремої механізованої бригади 25-річним Сергієм Жуком (№ 35 у списку). 29 серпня 2014-го він виходив на своїй БМП з Ізювського котла. У складі екіпажу, усередині автомобіля, разом із Сергієм були В'ячеслав Іонов та Ігор Кушнір, «на броні», тобто зовні, — ще двоє товаришів. Про це достеменно відомо зі слів одного з військовослужбовців, який перед початком руху БМП подзвонив родині та перерахував усіх, хто їхав із ним. Ця героїська машина відірвалася від основної колони та опинилася посеред поля, оточена російськими підрозділами. Усі члени екіпажу билися до останнього. БМП підпалили — вона горіла так, що навіть розплавився алюміній у двигуні... Тіла двох загиблих хлопців, які їхали «на броні», вдалося забрати відразу після тих сумних подій. Усередину ж машини довго не можна було залізти: була гаряча. Лише 15 вересня 2014 року пошуковці місії «Евакуація-200»

Станом на ранок 11 січня 2017 року на Facebook-сторінці Надії Савченко з'явилися перші уточнення у списку «бажаних полонених» з української сторони. Двох викреслили як таких, що загинули; про одного згадали, що він давно звільнений із полону. Однак дописали ще 14 «умовно полонених». Із них щонайменше шестеро загиблих, причому троє вже давно ідентифіковані за ДНК, а ще по трьох є в наявності тіла, але родини категорично відмовляються здавати ДНК, плекаючи надію, що їхні близькі таки в полоні... Якщо така тенденція збережеться, то найближчими днями варто чекати збільшення списку «бажаних полонених» приблизно на 50–60 імен (за рахунок тих, кого вважають зниклими безвісти). Але це ми вже проходили: восени 2014 року «Офіцерський корпус» Рубана викладав подібні списки, які більше завдали шкоди, ніж принесли користі.

зможли дослідити БМП ізсередини та виявити спалені останки трьох інших воїнів. Двоє з них, згадані В'ячеслав Іонов та Ігор Кушнір, уже давно ідентифіковані та поховані на батьківщині. Мама Сергія Жука також здавала ДНК, причому кілька разів, але збігів немає. Вочевидь, останки третього загиблого були настільки пошкоджені вогнем, що відбулася деструкція клітин. Слід робити екстумацію та повторно відбирати зразки ДНК. Мама зверталася до слідчих органів з клопотанням про екстумацію останків, які поховані на Кушутумському кладовищі в Запоріжжі. Їй відмовили...

З полоненими бойовиками «ДНР» та «ЛНР» приблизно така сама ситуація. Згідно зі списками представників сепаратистів та російської сторони, оприлюдненими Надією Савченко, вони вимагають:

- 524 особи — «ДНР»;
- 283 особи — «ЛНР»;
- 102 особи — РФ.

Загалом 909 осіб, але деякі з них повторюються у списках російської сторони та сепаратистів. Тепер звернемося до цифр неідентифікованих загиблих із цієї сторони:

- щонайменше 500 таких тіл поховано у Донецьку та деяких інших містах (цю цифру не раз оприлюднювали бойовики представникам Міжнародного Червоного Хреста та інших гуманітарних організацій);
- щонайменше 70 тіл сепаратистів та росіян поховано на кладовищах тимчасово не ідентифікованих осіб на українській території;
- невідома кількість невизначених загиблих похована на території «ЛНР».

Надія Савченко пропонує обміняти 42 українських заручників, підтверджених сепаратистами, на 256 осіб, які утримуються на території України. Представники «ДНР» уже відмовилися від цієї пропозиції. Сумнівно, аби процес переговорів загальмувався: після публікації цих списків родини полонених та заручників, які підтверджені, з обох боків фронту вимагатимуть у свого керівництва довести справу до кінця.

Але паралельно з цим треба негайно зрушити з мертвої точки процес ідентифікації загиблих. Тим більше за минулі 2,5 року пошуковці зібрали максимально повну інформацію, яка навіть без експертизи ДНК дає змогу зробити досить впевнені висновки. Хотілося б щиро сподіватися, що в Нацполіції відреагують на неї та почнуть допомагати тим родинам, які хочуть довести справу ідентифікації до завершення. ■

Шанс на справедливість

Леся Василенко

Що робити, коли влада не карає злочинців? Приклад майданівських справ

За даними громадських організацій, кількість безпосередньо постраждалих під час Революції гідності на сьогодні становить близько 3 тис. осіб. До органів прокуратури надійшло понад 5 тис. скарг і повідомлень громадян про 275 правопорушень. Попри це, відкрито лише 200 проваджень. Жодних посадовця чи суддю, даїшника чи вешника, беркутівця чи тітушку, причетного до придушення українського протестного руху, до кримінальної або адміністративної відповідальності не притягнуто. Справедливості не відновлено. Скривджені марно оббивають пороги прокуратури й судів. Дехто сподівається на допомогу міжнародної Феміди. Але більшість тихо критикує всіх і вся, поступово опускаючи руки. Проте чи справді все так безнадійно для пересічного громадянина, що постраждав під час подій Майдану? Чи питання в іншому і відновлення справедливості таки не за горами?

БЕЗДІЯЛЬНІСТЬ НОВОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ВЛАДИ — ЗНЕВІРА НАРОДУ

Закон про амністію від 29 січня 2014 року прирівняв до постраждалих працівників МВС, які брали участь у розгоні студентського Євромайдану, журналістів на Банковій, учасників Святошинської ночі та протестувальників на вулиці Грушевського. Водночас Віктору Януковичу й багатьом іншим членам його банди, причетним до скоєння тяжких та особливо тяжких злочинів, просто дали втекти. Суспільство залишається непоінформованим, чому й за яких обставин це сталося. Ті, хто постраждав від злодіянь проти людяності, сподіваються на відновлення справедливості, але нині їхні звернення до прокуратури стосовно притягнення виконавців до відповідальності просто ігноруються.

Даїшники та судді, які на замовлення Портнова склали протоколи й ухвалювали вироки проти учасників Автомайдану, і далі працюють, отримують зарплати з бюджету, доповнюючи їх хабарами. Не притягнуто до відповідальності й беркутівців, які вночі 29 січня 2014 року спалили 23 автомобілі учасників протесту. 10 тис. автомайданівців готові надати свідчення та повідомити слідчим органам імена куплених суддів і працівників ДАІ, проте нікого ця інформація не цікавить. Мовляв, справи проти вас закрито, водійські права повернуто, чого вам ще треба?

Поспішна ліквідація нелегітимного «Беркута» відразу після краху режиму Януковича стала актом індульгенції для катів і вбивць, які безсоромно викладали фото й відео тортур та обговорювали в соціальних мережах плани можливих знущань

над мітингувальниками. Та й справді, навіщо зашукувати на довічне ув'язнення тих, хто стріляв в активістів на ураження зі снайперської зброї, поливав людей при мінус 20 із водометів, труїв газом, бив кийками по голові, роздягав на морозі юнаків, відрізає частини тіла й відверто цим хизувався?

Численні факти побиття протестувальників, нищення їхнього майна та хуліганство організованих груп тітушок належним чином не розслідуються. Допити пійманих майданівцями цих провокаторів не проводилися, організатори формально ідентифіковані не були. Хоча знову ж таки всі факти на поверхні, було б лише бажання проводити слідство.

Складається враження, що нова влада не має ні бажання, ні інтересу, ні політичної волі забезпечити покарання злочинців та сприяти відновленню справедливості.

МІЖНАРОДНІ СУДИ: СПОДІВАННЯ ТА РЕАЛІЇ

Натомість представники нової влади декларують наміри захищати інтереси потерпілих у міжнародних судах, але майже ніколи не уточнюють, про які ж саме інстанції йдеться?

Найчастіше лунають обіцянки звернутися до міжнародного суду чи Гаазького трибуналу, очевидно, маючи на увазі або Міжнародний суд ООН, або Міжнародний кримінальний суд, або Постійну палату Третейського суду. Хоча осідки всіх цих установ містяться в Гаазі, кожна із зазначених інстанцій має специфічні юрисдикційні повноваження й за певних умов може розглядати лише окремі категорії справ.

Вимагати відплати. Поки держава не спромоглася захистити інтереси постраждалих на Майдані, вони можуть подавати індивідуальні позови в міжнародні суди, зокрема в ЄСПЛ

Терміном «міжнародний суд» зазвичай позначають Міжнародний суд ООН, який із 1946 року діє як головний судовий орган Організації Об'єднаних Націй з постійним місцем розташування в Гаазі. Ст. 34 Статуту МС ООН передбачає, що сторонами у справах, які він розглядає, можуть бути тільки держави. Оскарження окремими особами дій інших індивідів у Міжнародному суді неможливе, а тому злочини, скоєні в період Революції гідності, під його юрисдикцію не підпадають.

Предметом розгляду в МС ООН могла б стати анексія Криму або ж агресія РФ на Сході України. Проте для того, щоб справа була передана на розгляд суду, потрібна згода обох сторін спору, але за цих обставин її від РФ сподіватися марно. Сьогодні реальний результат міг би бути у формі консультативного висновку МС ООН по Кримському півострову. Для цього потрібен відповідний запит від Генеральної Асамблеї ООН, чого домогтися цілком можливо.

Заснований 1998 року Римським статутом (РС) Міжнародний кримінальний суд (МКС) є першим постійно діючим судом, до компетенції якого входить переслідування фізичних осіб, винних у геноциді, воєнних злочинах, актах агресії та злочинах проти людяності загалом. Ця установа уповноважена притягувати до відповідальності індивідів, які мають найбільшу відповідальність за скоєння згаданих міжнародних злочинів. Такими особами є зазвичай глави держав, урядів, міністри й інші високопосадовці.

Перебуваючи на посаді президента України, Віктор Янукович ініціював протизаконні дії (а його команда взяла в них безпосередню участь), учинені проти учасників Євромайдану, які повністю підпадають під визначення злочинів проти людяності, передбачених ст. 7 Римського статуту. Тому звернення України до МКС є цілком нормальним і природним кроком у процесі відновлення справедливості щодо постраждалих від дій органів влади під час Революції гідності.

Варто зазначити, що помилковими є твердження, начебто Міжнародний кримінальний суд не має права розглядати справи, пов'язані з Україною, оскільки вона не ратифікувала Римський статут. Відповідно до п. 3 ст. 12 РС до прокурора МКС може звернутися як сторона Римського статуту, так і будь-яка країна, котра не є його учасником, але визнає юрисдикцію МКС стосовно злочинів, скоєних у межах її території чи її громадянами. Відповідно 25 лютого 2014 року Верховна Рада України ухвалила постанову про звернення до Міжнародного кримінального суду з приводу фактів злочинів проти людяності під час проведення в країні масових протестних акцій у період із 30 листопада 2013-го по 22 лютого 2014-го. У квітні 2014 року МЗС України формально повідомило МКС про визнання його юрисдикції, після чого прокурор МКС Фату Бенсуда відкрила попереднє провадження.

Проте до видачі ордерів на арешт та початку судового процесу будь-які матеріали, що передаються до МКС, повинні пройти попередню оцінку. Процедура розгляду справи по суті починається з досудового слідства, яке проводить прокурор суду. Тобто він на основі наданих йому інформації та

фактів порушення норм Римського статуту визначає, чи є підстави висувати звинувачення конкретним особам та передавати справу на розгляд суду.

Якщо сподівання справдяться і справу проти Януковича та його найближчого оточення розгляне МКС, особи, які безпосередньо постраждали під час Майдану, зможуть очікувати на присутження їм компенсації та на засудження винних. Ст. 77 Римського статуту передбачає покарання у формі позбавлення волі до 30 років або довічне ув'язнення в разі скоєння надзвичайно тяжких злочинів. Крім того, згідно зі ст. 79 РС потерпілі вправі скористатися ресурсами Фонду постраждалих при МКС, метою якого є забезпечення фізичної та психологічної реабілітації жертв злочинів, які розглядаються судом, та надання їм матеріальної підтримки.

ПОМИЛКОВИМИ Є ТВЕРДЖЕННЯ, НАЧЕБТО МІЖНАРОДНИЙ КРИМІНАЛЬНИЙ СУД НЕ МАЄ ПРАВА РОЗГЛЯДАТИ СПРАВИ, ПОВ'ЯЗАНІ З УКРАЇНОЮ, ОСКІЛЬКИ ВОНА НЕ РАТИФІКУВАЛА РИМСЬКИЙ СТАТУТ

Реальною перепоною на шляху до правосуддя може стати відмова РФ видати злочинців, які переховуються на її території. Не будучи учасницею Римського статуту, Росія не зобов'язана співпрацювати з Трибуналом та допомагати слідству. Звісно, можна апелювати до міжнародного принципу *aut dedere aut punire* (видай або покарай), який уже давно має силу юридично обов'язкового міжнародного звичаю. Проте заяви Чуркіна в Раді Безпеки ООН свідчать про те, що міжнародним правом РФ нехтує, а його норми трактує як заманеться, навіть якщо це суперечить її попереднім заявам.

Що ж до Постійної палати Третейського суду, то ця міжнародна організація, заснована 1899 року, покликана лише сприяти у створенні тимчасових арбітражних судів державам, міжурядовим організаціям та юридичним особам, якщо вони дійшли згоди вирішити конфлікт між ними через арбітраж. Безпосередньо вирішенням спорів ППТ не займається.

У популярних закликах ЗМІ згадується також поняття «європейський суд», але без уточнення, про яку саме інстанцію йдеться. Річ у тому, що в Європі функціонує два міжнародні суди: Суд справедливості ЄС у Люксембурзі та Європейський суд з прав людини (ЄСПЛ), офіс якого розміщений у Страсбурзі. Юрисдикція першого поширюється виключно на тлумачення та забезпечення уніфікованого застосування права ЄС його країнами-членами. Хоч Україна й підписала з ЄС Угоду про асоціацію, членом Євросоюзу ця угода її не зробила, а відповідно прав звернення до суду вона не має. Тим більше що й питань тлумачення законодавства ЄС у майданівських справах немає.

На противагу цьому юрисдикція Європейського суду з прав людини поширюється на всі держави-члени Ради Європи, що ратифікували Конвенцію про захист прав людини й основоположних свобод, і включає всі питання, які

стосуються правових засад, закріплених цим документом. Заяви до ЄСПЛ можуть подавати будь-які фізичні особи, групи осіб або неурядові організації. Ця установа вже давно стала форумом для розгляду скарг українців про порушення їхніх прав. Відповідачем по справах завжди є держава. Тобто ЄСПЛ не може забезпечити притягнення до кримінальної відповідальності окремих осіб, винних у діях проти людини.

Проте подавати до ЄСПЛ індивідуальні позови можна й треба. Нині нова влада України не забезпечила учасникам Революції гідності ефективних засобів юридичного захисту в національних органах, як того вимагає ст. 13 Європейської конвенції з прав людини (ЄКПЛ). Досі не притягнуто до відповідальності виконавців злочинів, унаслідок яких сталися порушення передбачених ЄКПЛ та Конституцією України основоположних прав людини. До них, зокрема, належать такі статті Конвенції: право на життя (ст. 2), захист від катування (ст. 3), право на свободу та особисту недоторканність (ст. 5), право на справедливий суд (ст. 6), захист від покарання без закону (ст. 7), свобода вираження поглядів (ст. 10), свобода зібрань та об'єднань (ст. 11).

Оскільки раніше держава допустила порушення прав громадян, а нова влада не виправдало зволікає з притягненням до відповідальності злочинців, громадяни мають право звернення до ЄСПЛ. У разі визнання факту правопорушення суд може призначити постраждалим грошову компенсацію, а від держави вимагати вжиття потрібних заходів для поновлення порушених прав і свобод та попередження подібних злочинів у майбутньому.

На сьогодні ЄСПЛ повідомив Україну про три скарги, подані проти неї учасниками протестного руху, а саме: справи громадянина Дерев'янка (від 23 січня 2014 року), Луценка (від 13 лютого 2014-го) та громадянки Рабченюк (від 30 січня 2014-го).

Ст. 33 зазначеної Конвенції передбачає ще й можливість державі — учасниці ЄКПЛ передати на розгляд суду питання про будь-яке порушення її положень та протоколів до неї, яке допущене, на думку надавача, іншою державою — учасницею Конвенції. Ураховуючи безпосередню причетність Росії до порушень прав громадян України в Криму та на Донбасі, цілком обґрунтованими є дві скарги, подані Україною проти РФ до Страсбурзького суду.

З НАДІЄЮ НА УНІВЕРСАЛЬНУ ЮРИСДИКЦІЮ

Додатковий засіб відновлення справедливості для українських громадян юристи вбачали в сучасній доктрині універсальної юрисдикції, відповідно до якої визначена компетенція національних судів деяких іноземних держав.

Ця юрисдикція ґрунтується на засновку, що норми прав людини наділені особливим статусом, а забезпечувати їх реалізацію зобов'язані всі держави світу. Відповідно справи про порушення прав людини, які сталися внаслідок скоєння міжнародних злочинів, можуть розглядатися в національних судах тих країн, законодавство яких побудоване на принципі універсальної юрисдикції. Ці суди можуть приймати до розгляду клопотання іноземних громадян, які постраждали від

злочинів проти людяності, геноциду, агресії чи воєнних злочинів.

У теорії це означає, що особи, які зазнали поневірянь під час Революції гідності, можуть звертатися до судів таких країн, як Бельгія, Велика Британія, Греція, Іспанія, Італія, Німеччина, США та Франція, які, відповідно до їхніх національних законодавств, застосовують доктрину універсальної юрисдикції.

Проте на практиці визначення змісту й обсягу універсальної юрисдикції є суверенним правом кожної держави. Протягом останніх 10 років простежується тенденція до звуження її рамок. Законодавство європейських країн застосовує доктрину такої юрисдикції із суттєвими обмеженнями для того, щоб запобігти напливу «чужих» скарг. Наприклад, Бельгія висуває вимогу щодо обов'язкового перебування звинуваченого в межах її території, а Іспанія вимагає доведення наявності зв'язку постраждалих із нею. У Європі також немає механізмів забезпечення виконання рішень національних судів, що ухвалюються у справах, де позивачами та відповідачами є іноземці, а сам предмет спору та обставини справи були за кордоном. Крім того, існує висока ймовірність відмови позивачам із політичних мотивів, оскільки зовсім спалювати мости з Москвою ніхто в країнах Західної Європи поки що не готовий.

За даними громадських організацій, кількість безпосередньо постраждалих під час Революції гідності на сьогодні становить близько **3 тис. осіб**. До органів прокуратури надійшло понад **5 тис. скарг і повідомлень** громадян про **275 правопорушень**

Реальніші шанси на відновлення справедливості можуть забезпечити звернення до судів США, які юристи називають «квазіміжнародними трибуналами». До того ж слід ураховувати, що уряд цієї країни рішуче засудив режим Януковича та займає жорсткішу позицію щодо Росії.

У Сполучених Штатах правила універсальної юрисдикції регулюються трьома основними законодавчими актами, які дозволяють американським судам розглядати як кримінальні, так і цивільні справи за участю іноземців, що постраждали внаслідок порушень прав людини. Акт іноземних правопорушень 1789 року (*Alien Torts Act*) уповноважує американські суди розглядати будь-які справи, що стосуються вбивств, катувань, насильницьких зникнень, переслідувань, арештів та іншого нелюдського або жорстокого поводження. При цьому жодних особливих критеріїв, необхідних для розгляду справ за участю іноземців, не наводиться. Не встановлюється навіть строк давності. Достатньо лише самого факту порушення. Дещо менш загальним є ухвалений 1992 року Акт захисту жертв катування (*Torture Victims Protection Act*), установлює чітку процедуру звернення для осіб, що були піддані тортурам. Акт щодо організацій, що займаються рекетом та корупцією (*Racketeer Influenced and Corrupt Organizations Act*), із 1970 року передбачає можливість притягнення до відповідальності юридичних осіб, що сприяли, підтримували або

фінансували тих, хто скоював злочини проти людяності та порушував права людини.

Порівняно з практикою європейських країн перевага звернення іноземців саме до судів США в тому, що ці інстанції відмовляють у прийнятті позовів значно рідше. Формальною підставою не взяти в іноземця скаргу є його позов до власної держави. Згідно з Актом про іноземні суверенні імунітети 1976 року (*Foreign Sovereign Immunities Act*) американські суди не можуть розглядати позови проти держав, а їхня юрисдикція поширюється лише на скарги проти осіб, які не користуються імунітетами. В українських справах ця вимога цілком дотримана, оскільки основною метою звернення наших співвітчизників до іноземних форумів є притягнення до відповідальності саме таких другорядних виконавців злочинного режиму.

Кількість звернень іноземних громадян до американських судів є значною. Нещодавно британська юридична фірма *McCue & Partners* заявила про намір подати колективний позов (*class action*) до суду США проти осіб, винних у знищенні Boeing МН17 російською ракетою.

Такий позов могли б подати й українці, які постраждали під час Революції гідності. Вони мають право вимагати належної компенсації, а також покарання чиновників, суддів, прокурорів, представників силових структур, дії яких спричинили порушення прав людини в Україні в період із 30 листопада 2013-го по 23 лютого 2014-го. Тому позови слід одразу подавати й проти бізнесу, що належав «Сім'ї» та іншим особам, які фінансували тітушків, Антимайдан, матеріально заохочували до злодіянь беркутівців, суддів, працівників ДАІ. Це допоможе збільшити та гарантувати компенсаційні виплати постражданим. Повний список таких компаній та їхніх власників нині оприлюднений в інтернеті (можна знайти за запитом «бойкот Партії регіонів»), а додаткові свідчення про спецфінансування відповідних осіб колишній горе-президент дбайливо залишив українському народу, втіваючи з Межигір'я.

Результат можна очікувати дуже оптимістичний. Відомі випадки, коли американські суди присуджували \$30, \$50, а то й \$80 млн компенсації окремим позивачам. Та про що мова? Компенсація навіть у кілька мільйонів — уже разюча відмінність від того, на що позивачі могли б розраховувати за українським законодавством.

Розмір компенсації залежить від таких факторів:

- 1) жорстокість діяння;
- 2) осуд подібних діянь міжнародною спільнотою;
- 3) очевидність та доведеність поведінки обвинуваченого;
- 4) відсутність покарання в межах національної юрисдикції;
- 5) необхідність стримувати інших осіб від скоєння подібних злочинів;
- 6) забезпечення компенсації, адекватної шкоді, завданій позивачу, державі та стану прав людини у світі.

Проте для перемоги в суді важливо правильно сформулювати скарги та звинувачення. Зокрема, позов повинен містити чітке посилання на порушення звичаєвого міжнародного права й

вказувати на конкретні злочини проти людяності. Позивачі також мають надати достатні докази, засвідчити фінансові й корупційні зв'язки, описати схеми та забезпечити необхідну іншу додаткову інформацію. Крім того, важливо спростувати принцип *forum non conveniens* та довести, що жодна інша юрисдикція не підходить або неспроможна забезпечити правосуддя.

Як і кожна судова система, американська Феміда має власні вимоги, особливості та специфіку, які необхідно правильно розуміти, щоб належним чином аргументувати, сформулювати й подати позов. Проте в наших співвітчизників є перевага: це українське зарубіжжя, серед якого чимало юристів із практичним досвідом роботи з американською судовою системою. Якщо діаспора справді стурбована станом і долею України, вона має чудову можливість продемонструвати реальну підтримку у формі консультацій та юридичної допомоги. Проте наші громадяни повинні самі звернутися до американських юристів українського походження.

ПОДБАТИ ПРО СЕБЕ САМИМ

З усіх згадуваних у ЗМІ та пропонованих експертами засобів юридичного захисту постраждалих під час Майдану реальними на сьогодні є звернення на державному рівні до МКС та окремих осіб до ЄСПЛ.

Якщо прокурор МКС ухвалить рішення про передачу на розгляд суду української справи, до відповідальності може бути притягнуте колишнє вище керівництво країни, яке очолював Віктор Янукович. Покарання ж другорядних виконавців є справою вже українських слідчих органів та судів, які, на жаль, у цьому напрямі не надто активні. Дії нової влади вкулі з непередуманими законодавчими нормами дали можливість виконавцям злочинного режиму Януковича не лише уникнути відповідальності, а й ще міцніше закріпитися на своїх посадах. Чиновники, судді, прокурори та силовики спокійно й далі живуть по-старому, не дуже зважаючи на заклики до життя по-новому.

Така безкарність, що є елементарною перевагою до кожного, хто стояв на Майдані, створює реальну загрозу повторення свавілля, подібного до того, що було за режиму Януковича. Щоб запобігти цьому, структури громадянського суспільства повинні посилити тиск на владу й домогтися притягнення винних до відповідальності й відновлення справедливості.

Якщо держава не бажає забезпечити повагу до прав та свобод своїх громадян та їх захист, обов'язком кожного стає нагадування такої державі про її зобов'язання перед суспільством. Крім прямих петицій до національних правохоронних органів українці можуть зробити це, звернувшись до ЄСПЛ із вимогою визнати порушення їхніх основоположних прав та забезпечити ефективні засоби юридичного захисту на національному рівні. Водночас постраждалі особи можуть домогтися справедливості через звернення до американських судів. Особливо реальною ця опція стає в разі подання скарги, одночасної з позовом британських юристів у зв'язку зі знищенням Boeing МН17. ■

Курс на остаточне розлучення

Денис Казанський

Якими будуть відносини між Києвом та окупованими територіями 2017 року

Україна залишається у стані війни. Бойові дії на Донбасі тривають, хоча давно вже набули позиційного характеру. Коли вони остаточно припиняться, сказати сьогодні не може ніхто. За три роки в країні поступово звикли до бойового протистояння. Сьогодні війну вповні відчують хіба що в сім'ях військових, а також у тих районах, що безпосередньо прилягають до фронту. Навіть у Краматорську подих війни вже майже непомітний.

АТО, яку президент збирався закінчити за кілька годин, непомітно розтяглася на роки й цілком може продовжитися ще на два-три в тому вигляді, у якому триває зараз. Поза сумнівом, що з обох сторін лінії розмежування є чимало людей, зацікавлених саме в такому сценарії. Утім, простежується тенденція й до згасання бойових дій. А це дає змогу з обережним оптимізмом сподіватися, що 2017-го повне перемир'я на фронтах усе ж таки буде встановлено й сторони нарешті перестануть стріляти.

Тривалі переговори, які відбуваються без помітного прогресу, явно вказують на те, що Україна взяла курс на заморожування конфлікту. Сьогодні, 2017-го, уже зрозуміло, що дотримувати невігідних вимог Мінська нинішня українська влада не збирається. Інакше ще раніше погодилася б на виконання умов російської сторони. Проте не хочуть повернення до України й сепаратисти. Адже в разі реалізації мінських домовленостей їм доведеться віддавати «віджати» підприємства й супермаркети, повертати законним власникам їхнє майно та бізнес. Однак робити цього ні лідери бойовиків, які раптово розбагатіли й дістали необмежену владу, ні їхні куратори з Росії явно не поспішають.

Усі ці передумови дають підстави припустити, що в 2017 році ми, швидше за все, побачимо остаточне цементування «республік» і перетворення ОРДІЛО на Придністров'я. А Україна де-факто погодиться з таким статусом частини своєї території й почне формувати з новими утвореннями повноцінні економічні відносини.

Сьогодні ми вже бачимо перші етапи реалізації такої моделі. Насамперед, звичайно, мова про закупівлю вугілля в невіданих республік. До цього на початку 2017-го додалося досягнення домовленості між Україною та «ЛНР» про постачання води в підконтрольну сепаратистам частину Луганської області. 6 січня про такий крок повідомили в Міністерстві з питань тимчасово окупованих територій.

«Уперше після майже року переговорів механізм розрахунків за водопостачання запрацював. 6 січня 2017 року комунальному підприємству «Попаснянський районний водоканал» було сплачено частину боргу в сумі 10,5 млн грн за водопостачання на непідконтрольну уряду України територію Луганської області. Своєю чергою, КП «Попаснянський районний водоканал» тепер зможе погасити заборгованість перед постачальником електроенергії та відновити подачу питної води в напрямку м. Луганськ», — ішлося в повідомленні прес-служби Міністерства.

Які умови прописано в договорі та з ким українська сторона взагалі його підписала, у цьому повідомленні не уточнюється. Однак сам факт поставок води в ОРДІЛО свідчить про те, що українська влада цілком готова домовлятися й взаємодіяти із сепаратистами навіть у тому випадку, коли з вуст державних лідерів лунають зовсім інші заяви. Імовірно, надалі Україні доведеться якось вибудувувати відно-

У 2017 РОЦІ МИ, ШВИДШЕ ЗА ВСЕ, ПОБАЧИМО ОСТАТОЧНЕ ЦЕМЕНТУВАННЯ «РЕСПУБЛІК» І ПЕРЕТВОРЕННЯ ОРДІЛО НА ПРИДНІСТРОВ'Я. А УКРАЇНА ДЕ-ФАКТО ПОГОДИТЬСЯ З ТАКИМ СТАТУСОМ ЧАСТИНИ СВОЄЇ ТЕРИТОРІЇ

сини із сепаратистами і в інших сферах. А ось погрози введення повної економічної блокади території, підконтрольних незаконним збройним формуванням, так і не були реалізовані. І, судячи з усього, чинна влада не має наміру йти цим шляхом в майбутньому.

Утім, попри таку прихильність України до сепаратистів, економічна ситуація на підконтрольних бойовикам територіях усе одно погіршується. Повноцінно діючі виробництва можна перелічити на пальцях однієї руки. Більшість підприємств або працюють на третину своїх потужностей, або ж повністю зупинені. Важка ситуація склалася навіть у вугільній галузі, що, на відміну від машинобудівних заводів, начебто не відчуває труднощів із реалізацією своєї продукції. Гроші, які Україна виплачує бойовикам за придбане паливо, з якихось причин не доходять до шахтарів. Як і раніше, простежуються серйозні заборгованості із зарплати гірникам. Крім того, деякі шахти, які залишилися без дотацій з українського бюджету,

Велика руїна. Застарілі радянські підприємства навряд чи зможуть повноцінно працювати в умовах невизнаних республік

виявилось невідгодно експлуатувати, тому бойовики вирішили їх знищити.

У 2016 році сепаратисти повністю ліквідували два видобувних об'єднання: «Артемвугілля» й «Орджонікідзевугілля» в Горлівці та Єнакієвому. Персонал закритих шахт був скорочений. Аналогічна доля спіткала також шахту «Ясинівка-Глибока» в Макіївці. Ходять чутки, що нинішнього року великі скорочення торкнуться об'єднання «Макіїввугілля», де кілька шахт нині також балансують на межі загибелі.

Песимістичний щодо майбутнього гірників у своїх прогнозах і польовий командир бойовиків «ДНР» Олександр Ходаковський. «Паски, як і на початку 1990-х, доведеться затягувати. Затримки зарплат будуть досить систематичними та регулярними. І є навіть більша проблема, ніж ці зволікання по виплатах: проблема існування вугільної галузі взагалі», — казав він іще в листопаді минулого року під час однієї зі своїх прес-конференцій.

2016-го в ОРДЛО більш-менш стерпно працювали хіба що металурги, а також деякі підприємства харчової промисловості. Водночас багато великих та успішних у минулому компаній потерпали й оголошували про своє закриття або ж захоплення.

У липні 2016-го бойовики «ДНР» заявили про те, що «націоналізували» непрацюючий Донецький електрометалургійний завод і збираються відновити на ньому виробництво. Запуск захопленого підприємства планували на листопад, проте він так і не відбувся. 30 грудня так званий міністр промисловості й торгівлі «республіки» Олексій Грановський заявив, що початок роботи заводу був перенесений на весну 2017-го, «щоб не ризикувати».

Із 1 серпня 2016 року також заявив про свою повну зупинку донецький завод холодильників «Норд». При цьому виробничі при-

міщення компанії в місті були законсервовані. Уже у вересні в ЗМІ з'явилася інформація, що власник «Норда» Валентин Ландик продав його російському бізнесменові. Як уплинула зміна хазяїна на роботу підприємства, поки що не відомо.

Наприкінці минулого року оголосив про захоплення харцизького канатного заводу «Силур» його власник Сергій Лавриненко. В останні місяці компанія погіршувала виробничі показники, а після захоплення взагалі припинила роботу. Працівники були відправлені в неоплачувані відпустки. Сепаратисти обіцяють відновити виробництво в 2017-му, проте власник «Силуру» скептично поставився до цих заяв.

«Версія про запуск видається абсурдною. По-перше, незважаючи на всі складності, завод і так працював до середини вересня. По-друге, наші підприємства є орієнтованими на експорт. Натомість жоден із наших клієнтів в Україні чи за кордоном не наважиться купити продукцію на захопленому підприємстві. Придбати українську сировину на захопленій заводі загарбники теж не зможуть. А доставка сировини з РФ коштує величезних грошей. Без ринків, без сировини підприємство не запуститься. Ідея ж конкурувати на жорсткому російському ринку, виробляючи канати з кантанки, купленої в наших конкурентів з цієї ж країни, утопічна та приречена на провал. Ринок Росії переповнений аналогічною продукцією власного виробництва. Там не потрібен ще один конкурент», — заявив Лавриненко.

Нелегкі часи переживає інший промисловий гігант Харцизька — трубний завод, який то простоє, то епізодично працює.

«Харцизький трубний завод періодично виконує невеликі спотові замовлення для підприємств Групи та інших українських компаній. 12 вересня 2016-го він вийшов із простою. До кінця місяця завод повинен виготовити 5,4 тис. т труб діаметром від 630 до 1420 мм для українських замовників, із них 1,2 тис. т з антикорозійним покриттям.

Повноцінний запуск виробництва поки що неможливий через нестабільну ситуацію в регіоні. Сьогодні завод не має великої кількості замовлень у зв'язку зі значними логістичними проблемами, зокрема через великі складнощі з поставками металу з Маріуполя», — йшлося в повідомленні прес-служби компанії «Метінвест», яка володіє ХТЗ.

Очевидно, що в 2017 році розраховувати на відновлення економіки захопленої бойовиками частини Донбасу не випадає. Застарілі радянські підприємства й до воєнного протистояння зазнавали труднощів, тож навряд чи зможуть повноцінно працювати в умовах невизнаних республік. Тим більше що для Росії ці виробники так і залишилися українськими з усіма відповідними наслідками.

Вихід із цього глухого кута 2017-го навряд чи буде знайдено. І до кінця року українців, які хотіли б повернути Донбас ціною значних поступок Росії, істотно поменшає. ■

Закрити пробоїну

Олександр Крамар

Як марнотратна система субсидій вбиває шанс України на енергонезалежність

З осені 2016 року дедалі чіткішим стає злам тривалої позитивної тенденції до посилення енергетичної безпеки України в умовах війни з Росією, яке відбувалося завдяки поступальному зменшенню споживання блакитного палива.

У перші вісім місяців 2016-го падіння споживання блакитного палива порівняно з показниками аналогічних періодів попередніх років ще тривало. Особливо відчутним воно було взимку — навесні, проте й улітку, коли газ використовується переважно на потреби промисловості, споживання не перевищувало торішніх показників. У січні — серпні його було спалено на 7,4% менше, ніж за ті самі місяці 2015-го (18,94 млрд м³ проти 20,46 млрд м³).

Проте восени спалювання газу стало, навпаки, перевищувати обсяги аналогічних періодів 2015 року. За даними Держстату, вже у вересні — листопаді 2016-го було спожито на 12,8% більше, ніж за той самий період 2015-го (8,1 млрд м³ проти 7,18 млрд м³). Причому з часом ця негативна тенденція увиразнюється: порівняно з аналогічними місяцями 2015-го в жовтні приріст споживання газу становив 6,9%, а в листопаді — уже 17,1%. А наш власний аналіз оперативних даних Укртрансгазу щодо імпорту, видобутку та підйому з підземних сховищ газу (ПСГ) за грудень 2016-го свідчить про споживання майже 5,1 млрд м³ блакитного палива — це на 18% більше, ніж у грудні 2015 року.

Дані за вересень — грудень 2016-го демонструють чітку тенденцію до невпинного зростання обся-

гів споживання блакитного палива, якого за умови її продовження за весь опалювальний сезон може бути спалено на 15–20% більше, ніж 2015-го. Причому все це не завдяки зростанню попиту в результаті збільшення виробництва, а внаслідок неефективної державної політики субсидування надмірного споживання в комунальній сфері. Надалі відповідна тенденція здатна створити серйозну загрозу енергетичній та економічній безпеці країни в умовах зміни архітектури європейського газового ринку, що відбудеться вже в найближчі 3–5 років.

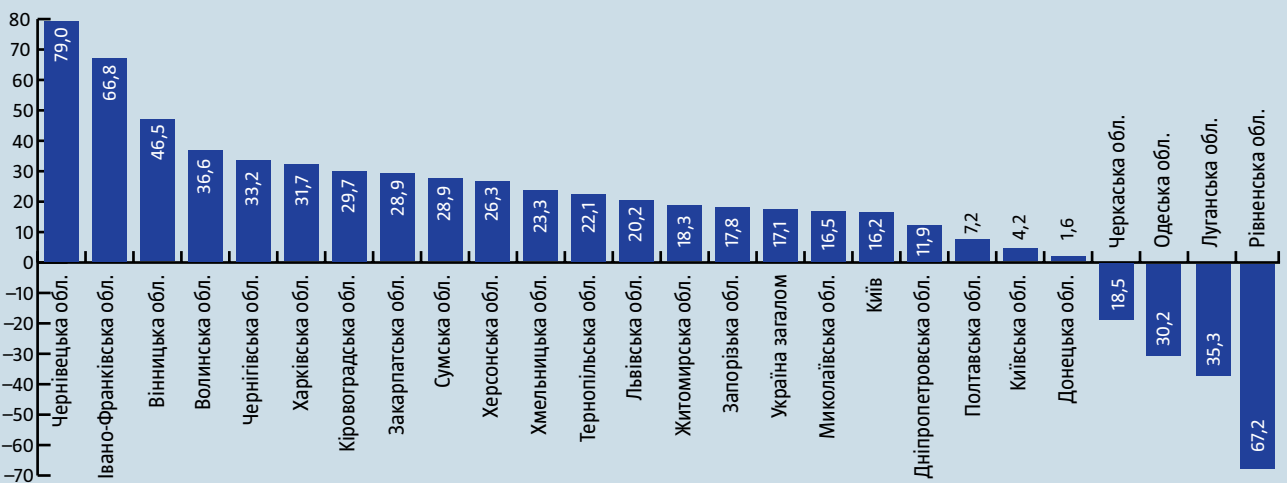
ЩО ВІДБУВАЄТЬСЯ

На жаль, інформація щодо окремих категорій споживачів (побутові, промислові тощо), а тим більше щодо тих, хто отримує й хто не отримує субсидії, останнім часом не публікується. Проте опосередковані дані свідчать, що різко зросло споживання блакитного палива саме через побутових споживачів, переважно тих, які мають субсидії.

Так, найістотніший приріст споживання газу восени 2016 року помітний саме в регіонах, де він використовується переважно в побутовій сфері й водночас субсидії отримує більша частка домогосподарств. Наприклад, на Вінниччині споживання у 2016-му порівняно з 2015-м збільшилося на 54% у вересні, на 47,5% у жовтні та на 46,5% у листопаді, у Закарпатській області — на 46,4% у жовтні та 28,9% у листопаді, Чернівецькій — на 38,8% у жовтні та 79% у листопаді, Волинській — на 34,4% у вересні, 39,5% у жовтні

Побутовий «локомотив»

Регіональний зріз динаміки споживання газу свідчить про найбільше зростання там, де його найменше використовують на виробничі потреби, листопад 2016-го до листопада 2015-го, %

За даними Держстату та головних управлінь статистики у відповідних регіонах

та 36,6% у листопаді, Івано-Франківській — на 30% у жовтні та 66,8% у листопаді, Херсонській — на 22,8% у вересні, 43,9% у жовтні та 26,3% у листопаді, Кіровоградській — на 27,6% у вересні, 22,4% у жовтні та 29,7% у листопаді, Чернігівській — на 19,6% у жовтні та 33,2% у листопаді. Список можна продовжувати.

Натомість у регіонах із великими обсягами споживання газу на побутові потреби відповідні показники майже не змінилися, а подекуди падали й далі. Наприклад, на Рівненщині, де працює Рівнеазот, у жовтні 2016-го газу було спожито на 19,2% менше, а в листопаді вже на 67,2%, ніж у ті самі місяці 2015-го. На Одещині, де працює Одеський припортовий завод, падіння споживання газу в жовтні становило 29,4%, у листопаді — 30,2%. На Черкащині, де функціонує Черкасиазот, у жовтні — 10,9%, у листопаді — 18,5%. У підконтрольній Україні частині Донецької області, де чимало великих промислових споживачів, зменшення споживання газу у вересні дорівнювало 13,5%, у жовтні — 7,1%, у листопаді його було спалено лише на 1,6% більше, ніж 2015 року. На Дніпропетровщині в жовтні використання лишилося на рівні 2015-го й додало лише 11,9% у листопаді.

Як бачимо, ймовірно, не менш різке, ніж в інших областях, зростання споживання на комунальні потреби згладжувалося промисловими споживачами. Тому динаміку використання блакитного палива на потреби ЖКГ краще показує саме група областей, де частка споживання на виробничі потреби порівняно незначна. Вони дають підстави припустити, що збільшення використання на комунальні потреби сягає 50% і вище порівняно з аналогічним періодом 2015 року й що його не можна пояснити лише нижчими температурами повітря на вулиці. Корінь проблеми слід шукати саме в системі субсидій, яка 2016-го стала масовішою та лишається вкрай марнотратною.

Поки що на сайті Держстату для аналізу доступні лише дані на початок грудня 2016-го, коли субсидію загалом оформили 6,8 млн домогосподарств. Отримували її уже в листопаді 6,1 млн. Здебільшого йдеться про домогосподарства з однієї-двох осіб: у понад 4 млн таких сімей сукупно налічувалося лише 5,75 млн осіб (14,8% усіх жителів країни без урахування окупованих територій). Ще 1,63 млн — родини з трьох-чотирьох осіб (загалом 5,52 млн членів). Сукупно 6,1 млн домогосподарств, які отримували субсидію в листопаді, налічували близько 13,8 млн осіб (35% усіх громадян на підконтрольній території).

Водночас аналіз даних у регіональному розрізі свідчить, що в низці областей, особливо менш заможних районах, частка домогосподарств, які оформили субсидії, уже зараз становить від 50% до 75%. Так, на початок грудня на Сумщині їх було надано 70,7% усіх домогосподарств, Чернігівщині — 63,5%, Тернопільщині — 62%, Волині — 58,9%, Полтавщині — 57,3%, Черкащині — 55,8%, Житомирщині — 53,8%, підконтрольній Україні частині Луганщині — 52%, Львівщині — 51,6%, Івано-Франківщині — 51,1%, Рівненщині — 50,2%. Тобто бачимо чітку кореляцію з областями, де зростання споживання блакитного палива осені 2016-го найпомітніше. Винятки — регіони, де значні обсяги споживання на виробничі цілі розмивають картину.

Меншою є частка субсидіантів у деяких південних та східних регіонах, Києві, а також у заробітчанських Закарпатській і Чернівецькій областях. Зокрема, на

Одещині державну допомогу на оплату послуг ЖКГ отримували 22,8% домогосподарств, у столиці — лише 23,1%, на Закарпатті — 32,2%, у Чернівецькій області — 36,1%, на Дніпропетровщині та підконтрольній Україні частині Донеччини — по 40,0%, на Миколаївщині — 42,2%, Харківщині — 43,5%. Найшвидше споживання блакитного палива збільшується в регіонах, де останнім часом найпомітніше зростала частка домогосподарств, які отримали субсидії. Зокрема, це стосується Харківщини та Дніпропетровщини.

Проте кількість тих, хто отримує субсидію, теж не дає повної картини про масштаби її впливу на ситуацію. Наприклад, у листопаді 2016 року в Тернопільській області середній розмір субсидії становив 1980 грн, в Івано-Франківській — 1609 грн, Волинській, Рівненській та Вінницькій — 1298–1375 грн. Натомість на Одещині — лише 511 грн, на Харківщині, Дніпропетровщині, підконтрольній частині Донеччини та Херсонщині — 757–897 грн. Тобто в регіонах, де обсяги споживання газу зростають найшвидше, водночас надаються й найбільші суми субсидії від держави на одне домогосподарство.

СТИМУЛОВАТИ ОЩАДЛИВІСТЬ, А НЕ МАРНОТРАТСТВО

Уже очевидно, що справжні мотиви тих, хто розробляв систему субсидій, далекі від інтересів держави. У нинішньому її вигляді йдеться лише про спробу влади повіршувати свої завдання, а саме: 1) не допустити масштабних неплатежів за підвищеними тарифами; 2) утримати людей від виходу на вулиці та підтримки тарифних майданів; 3) знизити градус невдоволення в суспільстві. Крім того, вона зберігає умови для зловживань із суспільними коштами в ТКЕ та облгазах в умовах, здавалося б, смертельно небезпечного для старих схем зрівняння цін на блакитне паливо. Можливо, саме з цим пов'язане певне зниження градуса критики політики влади підконтрольними зацікавленим олігархам ЗМІ. Адже якщо раніше ті заробляли на перепродажу газу, який списувався на населення і ТКЕ за пільговою ціною, то за теперішньої системи на громадян, що отримують субсидію, можна списати вже колосальні обсяги блакитного палива, за які через субсидію повністю заплатити держава. А різницю між виділеними нормами та реально спожитим громадянами газом можна прибрати до рук і реалізувати на сторону.

Злам цієї схеми потребує радикальної зміни підходу до системи субсидування. В ідеалі субсидії, звісно, необхідно монетизувати: всі громадяни мають платити за опалення й газ ринкову ціну, а натомість отримувати від держави грошову компенсацію на власні рахунки. Але оскільки в нашому уряді панічно бояться, що отримані кошти населення проїдуть, а на жорсткі заходи з підтримання платіжної дисципліни там, схоже, не здатні, то на перехідному етапі варто було б спробувати пошукати альтернативні механізми зацікавлення одержувачів субсидії заощаджувати паливо. Бо нинішні занадто обмежені, складні й заплутані, щоб донести до громадян доцільність економії ресурсів. Понад те, навіть підштовхують їх до надмірного витрачання.

Насамперед йдеться про надзвичайно завищені норми споживання ресурсів, які підлягають оплаті ▶

державою через субсидію. У цій статті ми обмежимося газом (хоча проблема зачіпає й інші послуги ЖКГ): ідеться про 5,5 м³ блакитного палива на 1 м² площі. Тоді як досвід показує, що коли приміщення утеплене, то це щонайменше в півтора-два рази перевищує реальну потребу в порівняно теплі місяці опалювального сезону (як правило, жовтень—листопад і березень—квітень). Водночас у найхолодніші (зазвичай зимові) цей обсяг справді може споживатися або навіть перевищуватися.

З цієї причини потрібно зменшити норми споживання газу, які надаються в межах субсидії, але водночас визначити їх не на місяць, а на опалювальний сезон. У результаті замість 33 м³ на 1 м² площі, які газорозподільні компанії можуть зараз спокійно списувати на «споживання населенням», за шість місяців опалювального сезону норма могла б бути встановлена на рівні, скажімо, 25 м³ на 1 м² площі (тобто майже на 25% менше). Це дало б змогу протягом двох-трьох найхолодніших місяців споживати по 5–6 м³ на квадрат, а за особливо низьких температур і більше. Однак стимулювало б заощаджувати блакитне паливо в тепліші місяці, зменшуючи його споживання до 2,5–3,5 м³ на квадрат.

НАЙБІЛЬШИЙ ПРИРІСТ СПОЖИВАННЯ ГАЗУ ПОМІТНИЙ В РЕГІОНАХ, ДЕ ВІН ВИКОРИСТОВУЄТЬСЯ ПЕРЕВАЖНО В ПОБУТОВІЙ СФЕРІ Й ВОДНОЧАС СУБСІДІЇ ОТРИМУЄ БІЛЬШЕ ДОМОГОСПОДАРСТВ

Цього цілком достатньо навіть для не надто утеплених будинків, водночас власники «дирявих» стін і вікон дістануть стимул не опалювати вулицю, а утеплити житло. Держава натомість має збільшити фінансову підтримку таких заходів із коштів, заощаджених на субсидіях. А газопостачальні компанії втратять можливість списувати значну частину блакитного палива на громадян, які отримують субсидії, і вимагати відшкодування його вартості з бюджету.

Іншою лінією реформування системи субсидій у разі неготовності держави піти на її повну монетизацію вже найближчим часом мала б стати відмова від нинішнього підходу до визначення обов'язкового платежу тих, хто її отримує. Адже стимул у вигляді права покривати частиною заощадженого тепла чи іншого ресурсу оплату наступних періодів надто складний для розуміння більшої частини громадян, а встановлення обмежень на використання такої економії (минулого сезону 100 м³ газу або 100 кВт•год електроенергії) недостатньо мотивує їх заощаджувати субсидовані державою ресурси.

Зараз сума обов'язкового платежу визначається як частка доходу громадян, розрахована за певним коефіцієнтом. Все, що більше, але в межах норм, сплачує держава. У результаті заощадження призводить до зменшення субсидії від держави, але не зменшує обов'язкового платежу самого споживача. Наприклад, домогосподарство дістало право споживати в межах субсидії газу на 2000 грн, сукупний дохід його членів виводить на обов'язковий платіж 500 грн, решту покриває держава. Споживши газу на 1600 грн, людина сподівається на зменшення обов'язкового платежу, а коли

усвідомлює, що цього не буде, почувається обманутою. Вона заощадила гроші не собі, а державі, яка витратила на субсидію не 1500 грн, а лише 1100 грн. І твердо вирішує спалювати надалі на 2000 грн, навіть коли для того потрібно відчиняти не лише кватирки, а й вікна та двері. До цього стимулюють і підживлювані газопостачальними організаціями чутки про те, що невикористання норми призведе до її зменшення наступного сезону (нинішнього сезону її урізали із 7 м³ на 1 м² площі до 5,5 м³). Маємо механізм, який не те що не стимулює економію блакитного палива чи утеплення житла, а, навпаки, у прямому сенсі примушує споживача до використання непотрібного йому ресурсу.

Вихід із цієї ситуації досить простий. Обов'язковий платіж для домогосподарств, які мають автономне опалення (або іншу технічну можливість самостійно регулювати обсяг споживання тепла), визначався б у відсотковому відношенні до спожитого газу. У наведеному вище прикладі це мало б такий вигляд: субсидія дозволяє споживати палива на 2000 грн, обов'язковий платіж відповідно до доходів—500 грн, тобто 25%. Якщо субсидіант споживатиме ресурсу лише на 1600 грн, він платитиме вже не 500 грн, а 25% від 1600—400 грн. Тобто його економія становитиме 100 грн. Якщо заощадить ще більше, то обов'язковий платіж буде ще менший. А це вже конкретний аргумент на користь заощадження. Держава також заощадить на субсидії (хоч і менше), але, що найважливіше, зменшиться споживання газу.

Складніша ситуація зі стимулюванням заощадження ресурсу ТКЕ й споживачами централізованого опалення. Адже тут останні в більшості випадків усе ще не мають змоги впливати на обсяг споживання. Це створює широке поле для зловживань теплопостачальними організаціями. По-перше, вони можуть заявляти значно більші обсяги використання теплоносія тими, хто отримує субсидію й відповідно за кого платить держава. А відтак брати участь у схемах із продажу реально не використаного палива комерційним споживачам. По-друге, останнім часом за високих цін на послуги централізованого опалення та встановлення лічильників тепла в багатьох будинках вони грішать надмірним опаленням житлового фонду, аби максимізувати виручку. Адже фіксований відсоток у ній становить не лише паливо, а й інші цікаві для теплокомуненерго статті, як-от витрати на персонал, ремонтні роботи, закупівлю обладнання, а часто навіть прибуток, хоч і незначний.

Наслідок—численні скарги споживачів централізованого опалення, особливо в будинках, де встановлено лічильники, на високу температуру в домівках і необхідність відчиняти кватирки чи навіть вікна, опалюючи власним коштом вулицю. Таких випадків дедалі більше. Як було зазначено вище, теплопостачальні компанії мають очевидний меркантильний інтерес перегрівати принаймні ті будинки, які мають лічильники: більше подали тепла—більше стягнули плати.

Окрім невинуватих платіжок для тих, хто не має субсидії, ця ситуація призводить і до значної перевитрати блакитного палива та державних видатків на субсидії. Проте власників та операторів ТКЕ ці проблеми не стосуються, вони мають тільки вигоди.

Вихід із ситуації—встановити бодай загальнобудинкові прилади не лише обліку, а й регулювання

споживання теплоносія. Проміжний захід—продумана індикативна система регулювання обсягу тепла, яке відпускає ТКЕ, залежно від температури повітря, щоб теплокомуненерго було економічно не вигідно нав'язувати зайвий теплоносієм споживачам централізованого опалення.

Окрім названих проблем побутовим споживачам і ТКЕ блакитне паливо й так уже обходиться дешевше (6,88 грн/м³), аніж Нафтогаз пропонує промисловим споживачам (у жовтні 2016-го 7,1 грн/м³, у листопаді 8,18 грн/м³, у грудні 8,58 грн/м³). Це створює додаткові вигоди для маніпуляцій із газом, який нібито використовується для побутових потреб, адже кожен мільйон кубометрів «списаного» на їхні потреби блакитного палива в листопаді—грудні міг забезпечити учасникам схем 1,3–1,7 млн грн. І найближчими місяцями з огляду на зростання цін на цей ресурс на європейському ринку й тарифів для комерційних споживачів в Україні вигода від таких схем лише зростатиме. У перші місяці 2017-го, якщо блакитне паливо подорожчає для комерційних споживачів до 9,5 грн/м³, а це цілком реально, корупційна маржа може сягнути \$100 на кожній тисячі кубометрів. Є лише один ефективний спосіб не допускати розривів у цінах із комерційними споживачами: щомісяця змінювати тариф для побутових споживачів або шокквартилу для всіх. Попри відомі необдумані заяви прем'єр-міністра Гройсмана навесні 2016-го, що «встановлення єдиної ціни—це останнє підвищення цін на газ», збільшувати їх надалі для населення та ТКЕ все одно доведеться, інакше корупційні схеми на різниці для різних категорій споживачів знову роздвігуть, а разом із ними й надмірне споживання газу.

ЗРОБИТИ ПРАВИЛЬНИЙ ВИБІР

Історичний мінімум споживання газу в Україні, за даними Держстату, було зафіксовано з вересня 2015-го по серпень 2016-го—30,29 млрд м³ блакитного палива без урахування витрат Укртрансгазу на його транспортування. (Для порівняння: за повний 2015 рік—31,81 млрд м³.) Це лише на 10,5 млрд м³ більше від обсягу внутрішнього видобутку в Україні за той самий період. А отже, були високі шанси з часом який не цілковито відмовитися від імпорту, то принаймні звести його частку до 10–20% споживання.

Натомість збільшення споживання, що спостерігається через нинішню марнотратну систему субсидій, здатне поховати такі перспективи. Це надто небезпечно з огляду на активне просування РФ проєктів, що спрямовані на зменшення обсягів транзиту блакитного палива через Україну вже з 2018-го, а особливо з 2020-го.

У 2016 році Україна придбала в ЄС 11,1 млрд м³ блакитного палива, що також стало історичним мінімумом закупівлі газу за кордоном за всі часи незалежності. Однак цей результат став наслідком не лише зменшення споживання блакитного палива, а й вичерпання запасів у підземних сховищах. Так, якщо на 1 січня 2016-го в ПСГ країни було близько 14 млрд м³, то на 1 січня 2017-го—лише 11,95 млрд м³.

На нинішній опалювальний сезон, якщо податки з ЄС будуть стабільними, цього має загалом вистачити. Однак уже 2017 року без зменшення споживання та оптимізації балансу між субсидіями й енергозбереженням імпорту доведеться різко

нарощувати до 14–15 млрд м³ і більше. Це реально, хоча й на межі технічних можливостей імпорту з ЄС. Проте будувати довгострокову стратегію на цьому небезпечно через ризик виникнення дефіциту палива на західних кордонах України.

Значні обсяги газу в ЄС закуповуються на тлі транспортування дедалі більших обсягів російського палива українською ГТС до наших західних сусідів. Частина нам потрапляє від європейських покушців російського газу або через заміщення ним обсягів, придбаних в інших європейських постачальників (наприклад, у норвезької Statoil). Останні передають певні компанії відповідний обсяг газу неросійського походження в іншій точці Європи, а натомість отримують аналогічний на західному кордоні України й продають його нам.

Проте фізично весь ресурс, який ми купуємо на наших західних кордонах, все ж таки транспортований із РФ. 2016-го його транзит українською територією до Європи становив 82,4 млрд м³, значно перевищивши показники 2014–2015 років (62–67 млрд м³) і наблизившись до обсягів 2012–2013-го (82–84 млрд м³). Таким чином, зараз на західних українських кордонах газу багато.

Побутовим споживачам і ТКЕ газ обходиться дешевше (**6,88 грн/м³**), аніж промисловим (у листопаді 2016-го **8,18 грн/м³**, у грудні **8,58 грн/м³**), що створює додаткові умови для маніпуляцій

Однак у 2019-му завершується дія нинішнього договору на транзит російського газу українською ГТС. І якщо до того часу Москві таки вдасться реалізувати бодай частину плану щодо подальшої переорієнтації постачання палива Німеччині «Північним потоком», почати на повну використовувати OPAL (відгалуження від «Північного потоку» для транспортування до Чехії, а далі й до сусідніх країн Центральної Європи), а також прокласти бодай одну нитку «Турецького потоку», імпорту газу з ЄС до України може різко ускладнитися. Особливо якщо йтиметься про 12–15 млрд м³, які нам будуть потрібні в разі подальшого марнотратного використання блакитного палива на комунальні потреби за нинішньої системи субсидій.

Інша річ, якщо до того часу вдасться зменшити потребу в імпорті газу до 3–5 млрд м³, але не більш як 20% споживання. Адрже в такому разі в критичній ситуації від частини можна буде відмовитися, а іншу навіть фізично транспортувати з віддалених німецьких та австрійських хабів до західного кордону України, попри великі витрати на фізичний транзит.

Таким чином, енергетична безпека та економічна конкурентоспроможність України від 2020 року залежатимуть від здатності зменшити до того часу споживання природного газу бодай до 25–27 млрд м³ і наростити внутрішній видобуток. Зробити це можна, якщо кардинально змінити баланс між субсидуванням споживання блакитного палива в комунальній сфері й стимулюванням його заощадження та утеплення житла. Останнє треба зробити пріоритетним порівняно із субсидуванням, механізм якого теж слід змінити. Інакше ми виявимося вкрай уразливими в умовах нової архітектури європейського газового ринку з її набагато меншими обсягами транспортування російського газу українською ГТС. ■

**НЕ ТРЕБА СЛІВ.
ХАЙ БУДЕ
ТІЛЬКИ ДІЛО**

Проукраїнські партії

Де наші?

Роман Малко

У 2017 рік Україна входить у своєму звичному стані перманентної політичної кризи. Щоправда, у дещо модифікованому та видозміненому варіанті, але від того не менш безнадійному. До всього ще й навдивовижу чітко проявилася криза партійного будівництва. Раптом з'ясувалося, що партій в Україні фактично не існує. І це при тому, що Департаментом державної реєстрації цього добра зареєстровано аж 350 одиниць.

Утім, більшість зі списку зовсім не партії, а такі собі товариства «подельників», зліплені в найкращому разі під єдиного лідера чи в інтересах окремих фінансово олігархічних груп, що аж ніяк не можуть похизуватися наявністю ідеології, а часто навіть не мають більш-менш зрозумілої програми й існують лише для того, щоб задовольняти політичні або владні амбіції своїх господарів. Безумовно, всі ті проекти напхані потрібними і корисними персонажами, але навіть завдяки цьому зовсім не здатні бути рушіями сякого-такого поступу й моторчиками змін у країні. Адже щоб щось змінювати, треба принаймні розуміти, що саме і з якою метою. Якщо ж мета ховається в кишенях власників, це не мета. Довгий час усім тим утворенням вдавалося триматися на плаву, часто за інерцією. Але нині, схоже, нарешті настав той самий момент, коли їхнє місце муситимуть посісти зовсім інші проекти. Принаймні усвідомлення необхідності цього в суспільстві нібито з'явилося. Відверто кажучи, електорат перебуває в обломі й апатії. Старі гравці його вже не задовольняють, але до творення нових він усе ще байдужий і не готовий сприяти їх народженню та зростанню.

Врешті, це для українців типове. Прагнучи заміни набридливої комуно-олігархічної політичної системи на нормальну, характерну для більшості демократичних цивілізованих країн, вони готові стояти на смерті на Майдані, але традиційно не готові доводити почату справу до логічного закінчення. Вдовольнившись поваленням найодіознішого «привида з минулого», що аж ніяк не зачепило системи загалом, подальшу почесну місію змінювати країну вони знову доручили людям, які вмюють робити це «професійно» — людям від влади, трохи перефарбованим, але не чужим системі. Результат відомий. І нині його плоди можна з насолодою пожинати.

Чи могло бути інакше? Очевидно. Як мінімум позачергові вибори до парламенту за

новим законом із допуском до участі всіх наявних політичних і громадських груп, сформованих Майданом, дали б цілком новий результат. Стовідсотково змінилася б якість української політики і весь владний сегмент був би хоч трохи розбавлений адекватною й активною молодією кров'ю, здатною нести в собі здорові лейкоцити для знищення старих бацил. Але не склалося. Привид війни, відсутність справжньої еліти, брак адекватного розуміння ситуації, невміння приймати швидкі рішення, неготовність, страх, врешті, багато чого ще не дали змоги здійснити радикальний очисний ривок у майбутнє. Наразі всі подальші події довели, що цей сценарій міг би стати чи не найменш болючим і найбільш результативним з усіх можливих на сьогодні, бо країна справді була готова до цього. Та й не тільки країна. Партнери, вороги, недруги — всі чекали саме такого розвитку подій, але потяг поїхав.

МОДЕЛЬ ВЛАДИ, ЯКУ МИ НИНІ МАЄМО І ВІД ЯКОЇ СТРАЖДАЄМО ВЖЕ ЧВЕРТЬ СТОЛІТТЯ, — ЦЕ НЕ ЩО ІНШЕ, ЯК МОДЕРНІЗОВАНИЙ РІЗНОВИД УСПАДКОВАНОЇ ІЗ СОВКА СТАЛІНСЬКО-БРЕЖНЕВСЬКОЇ МАШИНИ, ЗАЛИШЕНОЇ БЕЗ СУТТЄВИХ ЗМІН

Навіщо про це писати сьогодні? Бо помилки варто аналізувати. На жаль, цивілізаційний поступ не завжди єдино правильний варіант розвитку країни, ураженої вірусом тоталітаризму та рабства. Понад те, модель влади, яку ми нині маємо і від якої страждаємо вже чверть століття, — це не що інше, як модернізований різновид успадкованої із совка сталінсько-брежневської машини, залишеної фактично без суттєвих змін. У часи здобуття Україною незалежності тодішня система не була знищена, не було усунуто від влади її менеджерів. Влада так і залишилася в руках вузької групи людей, яка, відчувши вітер перемін, зуміла пристосуватися та використати ті зміни на свою користь. Минуло 25 років, але чи багато нових людей, ніяк не пов'язаних зі старою партійною та совєцькою елітою, з КГБ, з олігархічними бізнес-кланами, витвореними цією ж елітою, потрапило у вищі ешелони влади? Одиниці. ►

Тяглість совєцької влади залишається і в незалежній Україні, хоч як прикро це визнавати. І не важливо, під якими політичними брендами ті люди проникають на свої посади, до грошових краників чи елітарних корит. Їм байдуже, бути членами КПРС, НДП, СДПУ, ПР чи БПП (постійна партійна міграція — закономірність), адже йдеться не про партію, а про владу як таку. Основний інтерес становлять саме влада і пригноблення всіх преференцій, які вона дає для розвитку та збереження бізнесу. Іноді, звісно, у деякого з тих хлопців власні інтереси збігаються з інтересами країни, як це було на Майдані, створюючи ілюзію їхнього патріотизму. Але цей патріотизм ситуативний, Україна для них є предметом бізнесу і тільки. Тому, коли все закінчується, знову вмикається звичний режим паразитування. Звідси й АТО, коли можна вести комерцію з ворогом, а не війна, і контрабанда, яка кришується із золотоговерхого Києва, і млява боротьба з корупцією, і таке саме мляве реформування судів та поліції, і провалена люстрація, і знищення добровольчих формацій, що становлять загрозу, et cetera, et cetera. У тих хлопців є одна партія — партія влади, продовжувачка «дела» Леніна, Сталіна, Брежнєва... І повторюся: байдуже, як вона називається.

МУСИМО КОНСТАТУВАТИ, ЩО СПРАВЖНІХ ДЕРЖАВНИКІВ В УКРАЇНСЬКОМУ ПАРЛАМЕНТІ ТАКИ КРИТИЧНО МАЛО. І ЦЕ НА ТЛІ СОЦІОЛОГІЧНИХ ЗРІВ, ЯКІ ФІКСУЮТЬ ПОМІТНЕ РОЗЧАРУВАННЯ СУСПІЛЬСТВА ВЗАГАЛІ БУДЬ-ЯКОЮ ПОЛІТИКОЮ

Іноді здається, що вплинути на політичні процеси в цій країні нереально. Тим паче коли вони безпосередньо впливають із глобальних сценаріїв, виписаних невідомо ким і не знати в яких кабінетах. Такий собі інший вимір, доступ до якого мають лише обрані. Але це не зовсім так. Звісно, у консервації наявного стану є багато зацікавлених, і вони роблять усе, щоб його зберегти надовго. В Україні за більш як два десятиліття так і не відбулося нормального партійного будівництва, не ухвалено ані людського закону про партії, ані закону про вибори, завдяки участі в яких ті партії могли потрапити до влади. Все це робилося свідомо, і традиційний спосіб ведення справ через решало відіграє тут не останню роль. Але промінчики надії все ж таки є. Ніша чи, якщо хочете, квота для нечисленних представників від суспільства, яка так чи інакше існувала завжди й заповнювалася завдяки сьаким-таким демократичним прогалинам, нині суттєво розширилася. Майдан, піднявши планку значущості суспільства, зумів ще й пропхати у святая святых свою хоч і нечисленну, але армію носіїв нових цінностей. Яка якість тих носіїв — це вже інше питання, але вони є. Звісно, сподіватися на їхню спроможність, будучи в меншості, до великих та швидких змін — це ілюзія. Їхньої сили

вистачить хіба що поцувати нерви головним гравцям, хоча й це їм непогано вдається.

Щоб розібратися детальніше, що таке проукраїнський (ідеться саме про нього), а не олігархічний чи неосовєцький табір у політиці, який гіпотетично міг би стати основою для перереформування нинішньої системи, варто для початку поставити собі один відповідний маркер, на який можна спертися. Бути українською партією, діяти в межах українського законодавства, визнаючи українську державність, для цього недостатньо. До війни було достатньо. А тепер ні. Є частина людей, які визнають державу як таку, але бачать її як щось аморфне та розмите: умовне ліберальне суспільство без історичного фундаменту, або другу Росію без Путіна, або як табула раса, призначена для експериментів. Це люди-попутчики. Їм байдуже, де жити і які цінності сповідувати. Все залежить тільки від отриманого рівня комфорту й можливості почуватися ситим, взутим і щасливим. У такій площині всі без винятку олігархи включно з Януковичем і навіть чимала частина терористів із ОРДІЛО могли б вважатися справжніми державниками, але державник — трохи інша категорія. Тут ідеться насамперед про тих, хто ідентифікує себе з Україною, бачить себе частиною української спільноти, що має власну історію, культуру, мову, і потім реалізує все це відповідно в суверенній внутрішній та зовнішній політиці. Не тільки декларує, а й стоїть на українських позиціях.

Що з цього нині ми маємо на політичній шахівниці? Якщо бути романтиком, то до проукраїнських сил можна було б зарахувати майже всі політичні групи, що існують у Верховній Раді, наприклад, окрім Опозиційного блоку. Якщо ж прагматично, то шукати варто насамперед серед основних гравців, які два роки тому спромоглися на створення парламентської більшості. Йдеться про БПП, НФ, «Самопоміч» і частину позафракційних. Звісно, це дуже умовний поділ, адже середовище жодної з названих політсил не є однорідним, а тому потребує детальнішого розгляду.

БПП як партія влади сконцентрував у собі доволі незначний державницький елемент. Саме тут зосереджені найперше всі ці «вічні» політики та чиновники, які тягнуть свій політичний родовід ще з часів померлого соціалізму, делегати чи не від усіх олігархів і впливових кланів, а також нові перспективні ділки. Якимось дивом затесалися туди й цілком адекватні та проукраїнські елементи, але їх меншість. Для партії влади це природно. Уже сам її статус багато що обіцяє та гарантує. Хоча БПП і поділений на умовні групи, які нібито й мали б конкурувати між собою, будучи кожна носієм своїх особливих цінностей, насправді це не так. Поділ на групи впливу — це лише поділ за інтересами й можливістю отримати доступ до ресурсів чи тіла патрона. Належність чи то до групи Кононенка, найвідданішого соратника президента, чи до групи Березенка, племінника ще одного бригадира в БПП — колишнього комсомольця Матвієнка,

чи до групи любого друга Ющенка Третякова аж ніяк не вказує на проукраїнську позицію нардепів. Усе це бізнес-групи або товариства старих політичних вовків, що прийшли в парламент вирішувати свої справи. Дещо інша ситуація в групі колишнього УДАРу, яка після злиття партії виявилася неприкаяною й опинилася поза внутрішньопартійними процесами. Тут доволі барвисто й можна зустріти кого завгодно, навіть тих, що треба. Те саме стосується умовної групи Гончаренка, де прописалися «найскладніші» в політичному сенсі нардепи, активісти та медійники. Ну й зовсім окрему секту становлять так звані єврооптимісти, яких важко назвати проукраїнськими силами на відміну від двох попередніх.

Що ж стосується «Народного фронту», тут усе зрозуміліше. Уже сам спосіб формування цієї політсили передбачав участь у ній доволі численного представництва активістів Майдану та комбатантів. І хоча розпорошені вони також по умовних групах впливу: Яценюка, Мартиненка, Турчинова, Авакова, Парубія, але все ж становлять помітний кістяк на тлі менш численних бізнес-заробітчанин. На відміну від БПП «Народний фронт» демонструє більш виражені спектри: правий і центральний. Тут присутній значний патріотичний український елемент. Природно, фракція дисциплінованіша, її дії чіткіше артикульовані, ніж у фракції президента. Пояснити це доволі просто, і висновки, які напрошуються під час порівняння, якраз не на користь партії влади, що змушена балансувати й не може собі дозволити ступити правіше чи лівіше.

«Самопоміч» загалом стоїть на проукраїнських позиціях і є однією з небагатьох у вітчизняній політиці, що варта називатися партією в хорошому розумінні цього слова. З приводу ідеології до «Самопоміч» є питання, вона як мінімум чітко не сформульована, але то радше данина моді. Звичайно, ця політсила теж дово-

лі строката, що було закладено ще під час формування виборчого списку, тільки строкатість не така критична, як, скажімо, у тому самому БПП. У фракції чітко формалізованих груп наразі немає, але так чи інакше вони існують, як мінімум у форматі політики, бізнесмени і радикали. У будь-якому разі ця формальність не має суттєвого значення, коли йдеться загалом про позицію політсили, що намагається, часом навіть собі на шкоду, твердо дотримувати задекларованих принципів.

Звісно, є окремі проукраїнські елементи й у деяких інших фракціях. Фрагментарно вони присутні і в РПЛ, і в «Батьківщині», і серед позафракційних. Серед останніх варто виокремити кількох представників ВО «Свобода», що не пройшло цього разу до парламенту, а також лідерів двох нових політсил: «Національного корпусу» Андрія Білецького і ДІА Дмитра Яроша, які в найближчому майбутньому мають шанс стати помітним явищем у вітчизняній політиці, поповнивши своїми багнетами проукраїнський політичний табір.

Втім, це буде згодом. А наразі мусимо констатувати, що справжніх державників в українському парламенті таки критично мало. І це на тлі соціологічних зрізів, які фіксують помітне розчарування суспільства взагалі будь-якою політикою, що вельми погано. Адже оновлення політичного класу й зміни системи неможливі без його активної участі. Так, 2017 рік не буде легшим. Так, українські реалії не надто зміняться, немає ані передумов, ані рушійних сил. Жодних ривків сподіватися не варто, бродіння та вальсування триватимуть і реванш усе ще можливий. Але йти вперед обов'язково треба. Доручати свою долю зграйці лихварів чи пройдисвітів — це самогубство. А до справжньої перемоги залишилося не так уже й багато. Головна перемога здобута: українці як політична нація нарешті відбулися. ■

ГОЛОВНІ
РОЗСЛІДУВАННЯ
КРАЇНИ

ПЕРШІ ЩОБУДНЯ
21.00
ПРО ГОЛОВНЕ

Ольга Бутко

Володимир Андрієвський

zik

Час буржуазії

Олександр Крамар

Про соціально-економічні передумови системних перетворень в Україні

Системні та незворотні перетворення в будь-якій країні й у будь-який час були неможливими без соціальної бази та економічних передумов для їх утвердження. Там, де вони об'єктивно визрівали, зміни відбувалися в результаті закономірного еволюційного процесу, а в разі силового опору старої системи і революційного. Там, де їх не було, вони активно й цілеспрямовано насаджувалися згори, як-от під час радянзації в захоплених силою зброї більшовиками, а потім і СРСР країнах. Адже без необхідних соціально-економічних умов будь-які перетворення приречені бути поверховими, тимчасовими й існує загроза, що їх швидко відіграють назад.

Не можна змусити проводити реформи тих, хто їх не хоче. А надто тих, хто відчуває загрозу для себе. Під більшим чи меншим тиском стара система завжди демонструватиме лише імітацію. Належним чином не запроваджені перетворення ніколи не дадуть очікуваного, а тим більше позитивного ефекту. Тим часом тягар від їх проведення завжди непропорційно розподілятиметься між тими, хто контролює, і тими, хто не контролює владу. Природно, не на користь останніх.

Саме тому через чверть століття після формального проголошення незалежності Україна так і не пододала постколоніальної інерції, не стала повноцінною українською, ринковою, демократичною державою, залишаючись уламком колишньої імперії в більшості царин. Соціально-економічна модель увесь цей час лишалася в межах пострадянської матриці. Доступ до економічних ресурсів і можливість успішно вести бізнес були лише в тих підприємців, які приймали наві'язані їм корупційно-олігархічною системою правила. Успіх економічної діяльності залежав і залежить не так від її ефективності, як від наближеності до загальнодержавних або місцевих еліт.

А останні майже три роки необхідних, але односторонніх перетворень, що здійснювалися лише за рахунок добробуту більшості населення, але так і не зачепили інтересів та схем «господарів життя», викликали в суспільстві потужне цілком закономірне невдоволення. Проте через відсутність організованої альтернативної сили, здатної взяти на себе відповідальність за розвиток країни й проведення кардинальних перетворень, а не імітувати їх, схильність більшості населення до популізму й надалі використовують авантюристи.

НЕСПРОМОЖНІСТЬ ВЕЛИКОГО І ОЛІГАРХІЧНОГО КАПІТАЛУ

Свого часу президент Кучма публічно задекларував і фактично зробив ставку на «великий національний капітал» як рушій розвитку країни. Однак той виявився далеким від розуміння, яке

вкладалося в цей термін у більшості зараз провідних держав світу півстоліття — століття тому. Відтак закономірно продемонстрував цілковиту нездатність і навіть небажання виконувати функції із захисту, розвитку та зміцнення країни в складних геополітичних і геоekonomічних умовах.

Український великий капітал паразитарний за своєю природою, зорієнтований на отримання преференцій від держави, привласнення її активів, але неефективний в умовах, коли потрібно активно виборювати собі та їй місце під сонцем у жорстко конкурентному світі, протидіяти узурпації влади чи засилью корупції всередині країни.

За даними Антимонопольного комітету, у самій Україні 2015 року на ринках із ознаками домінування олігополій чи монополій реалізовувалося 57,3% товарів та послуг. Тоді як обсяг ринку з конкурентною структурою був майже в півтора раза меншим. При цьому українські олігархічні монополії та найбільші компанії так і не стали приватними в західному європейсько-американському сенсі, а лишалися володінням тих, хто отримував (або купував) на це згоду тієї чи іншої влади.

Ціна, яку платять за це суспільство, — не лише економічне відставання, спричинене об'єктивним небажанням монополістів підвищувати ефективність своїх підприємств, а й неспроможність суспільства реально впливати на владу, оскільки для змальної демократії немає соціально-економічних передумов, як-от конкурентне бізнес-середовище.

Крім того, великий бізнес в Україні позбавлений української ідентичності, адже постав і зараз існує у вигляді складової пострадянського, за своєю суттю російсько-євразійського бізнесу. Максимум, що він може, то це через силу підлаштовуватися під

політичні реалії, як-от нинішня війна за незалежність від імперії. Однак ніколи не був здатен виступати ініціатором і навіть надійною опорою утвердження державності. Замість того щоб сприяти створенню в Україні альтернативних політсил, потрапляючи до парламенту, його представники щоразу переходили на службу до тієї чи іншої партії влади, дістаючи право на участь у дерибані країни або принаймні гарантію розвитку власного бізнесу в умовах безправ'я для решти.

Умови появи й тривала селекція українського бізнесу за останню чверть століття призвели до того, що великим ставав той, який не був українським (у сенсі не так етнічної належності, а передусім світоглядом). Більшість його представників (поодинокі випадки, як відомо, лише підтверджують правило) тяжіють до проживання за межами країни, орієнтують на це своїх дітей та розглядають Україну лише як територію для отримання вищої норми прибутку порівняно з економічно розвиненішими державами, не надто дбаючи про її долю чи розвиток.

Економічна емансипація, особливо в царині великого бізнесу, також майже не відбулася. Підвалина впливу Кремля в Україні — засилля потворного «спрута» з російського державно-олігархічного капіталу й тісно пов'язаних із ним формально українського компраторського бізнесу та корумпованого чиновництва — лишається майже недоторканною (див. «Малопомітний спрут», № 23/2016). Цей «спрут» і зараз є основним якорем, який консервує в Україні російську корупційно-олігархічну модель, блокує розвиток нормальної внутрішньої конкуренції та імпорту цивілізованої бізнес-культури із Заходу і врешті гальмує її перетворення на справді незалежну національну державу Європи.

Останнім часом ця метальна залежність проявилася в потужній хвилі агітації за «відновлення економічних зв'язків із РФ» як нібито панацеєю для України в нинішніх складних соціально-економічних умовах (див. «Економічний контрудар», № 40/2016). Причому якщо кілька років тому домінування російського бізнесу та зв'язки з ним місцевого компраторського могли пояснюватися великою залежністю нашої держави від російського ринку збуту чи поставок звідти стратегічної сировини, то останнім часом цей чинник втратив актуальність. Однак світогляд українського уламка пострадянського великого бізнесу нараз не змінився.

Тому цивілізаційний прорив України з транзитного пострадянського терену, подолання інерційного тяжіння до відсталого євразійської корупційно-олігархічної моделі, що концентрується навколо путінської Росії, можуть відбутися лише за умови ліквідації олігархії як явища, подолання невинновданого високого рівня монополізації української економіки, трансформації великого бізнесу та різкого зменшення ваги, принаймні його старої пострадянської частини, у суспільно-політичних та соціально-економічних процесах у новій Україні.

Звісно, боротьба зі старим пострадянським великим бізнесом в Україні, який навіть вважати українським є помилкою, не повинна перетворюватися на боротьбу з великим бізнесом як явищем. Мова має йти про те, щоб поставити розвиток останнього в чіткі рамки, які забезпечили б використання його переваг у загальнонаціональних ін-

тересах. Адже великий бізнес просто необхідний у низці галузей для економічного розвитку.

Успішніша частина наявного українського середнього та малого бізнесу в конкурентних умовах має виступити джерелом появи нового великого, уже справді українського бізнесу, що разом із західним капіталом має забезпечити імпорту західної бізнес-культури, інтеграцію України у світовий ринок та прислужитися в процесі витіснення з України ворожого російського капіталу та пов'язаного з ним місцевого компраторського.

ВІД ЗАХИСТУ ДО НАСТУПУ

Добра новина полягає в тому, що насправді великий та олігархічний бізнес в Україні не такий потужний, як здається. За даними Держстату, в усіх 432 суб'єктах великого бізнесу (понад 250 зайнятих та понад €50 млн, або приблизно 1,5 млрд грн, річної виручки) 2015 року працювало лише 1,7 млн осіб (20,9% усіх офіційно зайнятих та 26,5% найманих працівників комерційного сектору). І йдеться не лише про приватні, а й про державні компанії. При цьому великий бізнес справді займав преміальні та найбільш монополізовані ніші, контролював 37% валової виручки від продажу товарів та послуг комерційного сектору.

За даними Держстату, в усіх **432 суб'єктах** великого бізнесу (понад **250** зайнятих та понад **€50 млн**, або приблизно **1,5 млрд грн**, річної виручки) 2015 року працювало лише **1,7 млн осіб** (**20,9%** усіх офіційно зайнятих та **26,5%** найманих працівників комерційного сектору)

Однак ключова роль олігархії та великого бізнесу в українській політиці й економіці все ж таки досі була зумовлена насамперед пасивністю решти суспільства, насамперед середньої буржуазії та середнього класу (як «старого» — дрібних підприємців, так і «нового» — людей середнього доходу). Саме ця нова українська буржуазія має стати соціально-економічним фундаментом трансформації України в сучасну, конкурентну та демократичну державу із ефективною ринковою економікою. І на перший погляд їх прототип за низкою ознак уже присутній в Україні.

Як середню буржуазію в Україні можна розглядати власників підприємств із чисельністю зайнятих від 10 до 250 та річним обсягом реалізації товарів та послуг від 60 млн грн до 1,5 млрд грн (€2–50 млн). Середня кількість працівників на 63,1 тис. таких суб'єктів господарювання (включно з державними та комунальними) у 2015-му становила 57 осіб. Вони відіграють ключові позиції в комерційному секторі економіки: у 2015-му (останній рік, за який наразі є повна звітність) підприємства із 10–250 зайнятими давали роботу 55,7% усіх офіційно найманих працівників позабюджетної сфери й отримали 51,1% усієї виручки від реалізації товарів та послуг.

Своєю чергою, господарів мікропідприємств та фізичних осіб-підприємців із чисельністю зайнятих до 10 осіб та обсягом реалізації товарів і послуг до 60 млн грн на рік (€2 млн) можна розглядати як дрібну буржуазію. 2015 року їх налічувалося понад 1,9 млн. Після хвилі масового закриття паперових ФОП, відколи власників зобов'язали сплачувати ▶

внески до пенсійного фонду, їхня чисельність зменшилася вже до 1,8 млн. Однак навіть після цього (і коли взяти до уваги, що на членів багатьох родин водночас зареєстровано по кілька ФОП чи мікрофірм) усе одно йдеться про приблизно кожне десяте домогосподарство в Україні. Забезпечуючи роботою себе, вони водночас давали лише офіційно роботу 1,15 млн найманих працівників.

Ця нова українська середня та дрібна буржуазія є тим суспільним прошарком, який об'єктивно найбільше зацікавлений у європейській трансформації України, утвердженні в ній справді ринкової економіки, прав людини, захищеного права власності, рівності всіх перед законом, незалежної судової системи, реальної представницької демократії. Однак він усе ще належним чином не оформлений, не організований і, що, мабуть, головне, не об'єднаний конструктивною метою зміни малорезультативного захисту від атак правлячої корумпованої бюрократії та панівного великого й олігархічного бізнесу на наступ задля підпорядкування державного механізму та завершення необхідних країні перетворень.

ПЕРСПЕКТИВА СЕРЕДЬОГО КЛАСУ ЗАЛЕЖИТЬ ВІД ЗДАТНОСТІ ПЕРЕЙТИ ВІД СПОРАДИЧНИХ ПРОТЕСТІВ ПРОТИ НАЙБІЛЬШ НЕПРИЙНЯТНИХ ДІЙ ЧУЖОЇ ВЛАДИ ДО ЇЇ ПІДКОРЕННЯ Й ПЕРЕТВОРЕННЯ НА ІНСТРУМЕНТ РЕАЛІЗАЦІЇ ВЛАСНОЇ ПОЛІТИКИ

Щоб виступити рушійною силою необхідних змін, середня буржуазія та середній клас мають взяти на себе відповідальність за країну загалом, висунувши або принаймні підтримавши відповідну програму змін. А вже досі середня буржуазія переважно втягувалася в підтримку мало пов'язаних із її справжніми інтересами політичних проєктів, які залежать від фінансування окремих олігархів чи великого бізнесу і в яких вона приречена на другорядні ролі. Натомість вкладатися в самостійну гру та зміну її правил, а не ротацію тих, хто їх встановлює за старими принципами, особливого бажання не виявляє.

А всі попередні спроби самостійної організації та навіть формулювання позиції середнього класу чи окремих його складових в нашій країні сповнені інфантилізмом. Зазвичай вони обмежувалися протестом проти тих чи інших дій чужої йому політичної еліти або вимогами надання або збереження преференцій для нього. Припинити найодіозніші прояви державного свавілля, платити менше податків чи не платити зовсім, отримувати більше переваг чи навіть підтримки від держави — ось що найбільше цікавило його в останні десятиліття.

При цьому ані середня буржуазія, ані тим більше середній клас не те що не висували претензій на владу й самостійне визначення чи проведення державної політики, а, схоже, навіть боялися цієї відповідальності та пов'язаної з нею необхідності розглядати свої інтереси крізь призму загальнонаціональних, а відтак у комплексі з відповідальністю за інших. Українська буржуазія сформувалася в конфронтації до чужої їй олігархічно-чиновницької держави як механізму влади, прагнучи мінімізувати свою взаємодію з нею.

Однак її подальша перспектива і необхідні зміни в країні безпосередньо залежать від здатності нарешті подорослішати та перейти від інфантильного заперечення держави, спорадичних протестів проти найбільш неприйнятних для неї дій чужої влади та пов'язаного з нею олігархату до більш зрілого та відповідального її підкорення собі й перетворення на інструмент реалізації власної політики. Принцип «будь-що уникати сплати податків, бо вони невідомо як витрачаються чужими людьми», «уникати участі в політиці, бо це брудна справа», «сприймати як ворожий корумпований чиновницький апарат і мінімізувати витрати на нього бюджетних коштів» тощо є безперспективним.

Втеча від відповідальності та ініціативи закінчиться лише тим, що спроби «жити дистанційовано від держави» будуть однаково припинені від її імені, але вже чужими інтересам середнього класу силами. Чи то нинішнім олігархічно-корупційним конгломератом, що контролює і змушує працювати на себе систему влади незалежно від того, хто формально обіймає ту чи іншу високу державну посаду. Чи то новими популістськими силами, які в разі подальшої деградації нинішньої системи можуть встановити диктатуру «сильної руки».

Якщо нова українське буржуазія не займється політикою, то політики займуться нею. І податки змусять платити повною мірою без можливості впливати на їх подальше витрачання, і високі стандарти доходів чиновницько-репресивного апарату навіть за збереження його нинішньої корупційності забезпечуватимуть за рахунок середнього класу. І жодні стихійні виступи чи чергові майдани не стануть на заваді цьому магістральному шляху розвитку країни.

Єдиний вихід для середнього класу — перебрати на себе ініціативу та відповідальність. Виявити готовність чесно сплачувати й суворо карати за неповну сплату податків, але при цьому визначати пріоритети їх витрати виходячи з власних та державних інтересів. Забезпечити достойно високий рівень оплати праці чиновників, працівників правоохоронної та судової системи, належне фінансування освіти та медицини, соціального захисту, не кажучи вже про національну оборону. Однак при цьому зробити ці сектори на порядок ефективнішими та вільними від корупції, такими, що забезпечуватимуть не корупційний ланцюжок, а якісне обслуговування потреб суспільства й насамперед середнього класу.

Лише активні дії, а не безперспективні спроби сховатися чи вбудуватися в гру за чужими правилами здатні забезпечити позитивні зміни. При цьому такі альтернативні сили не повинні намагатися сподобатися всім, однак мають бути послідовними у своєму баченні змін в інтересах більшості суспільства. І водночас реалістичними. Сформовані на основі людей, що позбулися зайвих ілюзій та завищених очікувань, ці сили будуть достатньо стійкими для того, щоб створити необхідний запас міцності, коли розпочнеться реалізація потрібних для країни перетворень. А управлінські кадри, підготовлені поступово, у процесі кар'єрного зростання, стануть необхідним потенціалом для зміни нинішньої бюрократичної системи на таку, за допомогою якої можна буде здійснити цивілізаційний прорив. ■

16–21 січня
чекаємо Вас на таких заходах
у Книгарнях «Є»

Київ (вул. Лисенка, 3):

- 16 січня, 18:30** — читацький клуб «ЛітАкценту»: короткий список «ЛітАкцент року». Модерує Ярослав Стріха. Спільно із сайтом літературної критики «ЛітАкцент».
- 17 січня, 18:30** — дискусія «Сучасна фантастична повість для дітей та підлітків: розваги чи проблеми?». Учасники: Володимир Арєнєв, Олександр Продан, Таня Стус. Модерує Анастасія Левкова. Спільно з видавництвом Vivat.
- 19 січня, 18:30** — презентація книжки Олександра Стражного «Майдан: події — свідчення — менталітет». Учасники: Олександр Стражний, Леонід Фінберг, Володимир Демченко. Спільно з видавництвом «Дух і Літера».
- 20 січня, 18:30** — презентація книжки «Формула Продуктивності» та автограф-сесія Ореста Зуба. Спільно з видавництвом «Мандрівець».

Київ (вул. Спаська, 5):

- 18 січня, 16:30** — зустріч літературної студії для підлітків «Творці 2.0». Модерує Юлія Джугастрянська. Спільно із сайтом літературної критики «ЛітАкцент».
- 20 січня, 18:30** — презентація книжки Світлани Єременко «Терикони під літаком». Модерує Володимир Шовкошитний. Спільно з видавництвом «Український пріоритет».

Львів (просп. Свободи, 7):

- 17 січня, 18:30** — презентація книжки Максима Беспалова «Шлях на край світу». Спільно з видавництвом «Темпора». Модерує Галина Сафроньєва.
- 20 січня, 18:30** — презентація книжки Максима Дупешка «Історія, варта цілого яблуневого саду». Спільно з видавництвом «21». Модерує Іванка Шкроміда.
- 21 січня, 11:00** — дитяча субота. Читання та забавки для дітей 3–6 років від читального клубу «Читайлики».

Дніпро (вул. Глінки, 15, вхід із Європейської площі):

- 18 січня, 18:30** — презентація книжки та автограф-сесія Ореста Зуба «Формула Продуктивності». Спільно з видавництвом «Мандрівець».

Володимир-Волинський (вул. Ковельська, 6):

- 21 січня, 15:00** — дитяча субота для дітей 4–8 років. «Снігу білого насипала зима, нумо ж, діти, зліпимо сніговика». Читання книжки Тараса й Мар'яни Прохаськів «Хто зробить сніг» і виготовлення сніговика з паперу та інших підручних матеріалів.

Суми (вул. Соборна, 44):

- 21 січня, 12:00** — дитяча субота для дітей віком 4+. Годівнички для синички: читання книжки Олеся Льченка «Зимова казка» (видавництво «Фонтан казок») та виготовлення розкішного зерняткового тістечка для пташок.

Харків (вул. Сумська, 3):

- 19 січня, 18:30** — презентація книжки «Формула Продуктивності» й автограф-сесія онлайн-підприємця, блогера, мандрівника Ореста Зуба. Спільно з видавництвом «Мандрівець».
- 20 січня, 19:00** — розмова на тему «Speak So That I Can See You...» («Заговори, щоб я тебе побачив...»). Спільно з проектом WAU (World Around Us). Англійською мовою без перекладу.

Інформаційний партнер

Вхід на заходи вільний.

З детальними анонсами та змінами в графіку
можна ознайомитися за адресою
<http://book-ye.com.ua>

У токсичному середовищі

Егор Фірсов

БПП «Солідарність»: яким він є та яким мав би бути

У 1990-х роках, коли в Україні тільки набирало обертів партійне будівництво, ходила така приказка: «Яку партію не будуй, все одно виходить КПРС». Зараз я сказав би інакше. Яку партію не будуй, усе одно виходить Партія регіонів. На жаль, особливо справедливим таке висловлювання буде щодо нинішньої партії влади — Блоку Петра Порошенка.

У 2014 році БПП створювався на моїх очах. Було очевидно, що процес формування має безліч недоліків, а в політсилу беруть усіх підряд. Але час був такий, що доводилося заплющувати очі навіть на очевидні недоліки політиків і партій. Тоді увага громадськості була прикута до подій на фронті, а політика здавалася другорядною справою. Всі ми пам'ятаємо, за яким принципом українці в першому ж турі пішли голосувати за Порошенка: тоді стояло завдання якомога швидше вибрати

легітимну владу й подолати політичну кризу зими 2014-го.

У результаті ми отримали президента, який фактично не мав у Верховній Раді власної політичної сили. Точніше, такою силою стала фракція УДАРу, але її було явно недостатньо. Тому питання розпуску старого парламенту й позачергових виборів було практично вирішене. Їх призначили на осінь, а президент терміново почав формувати передвиборчий список партії свого імені.

Потрапили до цього списку різні люди. Формувався він за принципом збірної солянки. Після перемоги Порошенка всілякі кон'юнктуристи спішно порвали свої старі партквитки й швидко потяглися до нового лідера. Фактично нова партія стала притулком для різних грошових мішків і людей, які володіють певним адмінресурсом. Усіх їх об'єднувала одна ідея — забезпечити результат. Тобто виграти вибори й отримати в парламенті

Шляхами попередників. БПП ризикує повторити долю Партії регіонів і «Нашої України»

найбільшу кількість крісел. Після перегонів до цього списку додалися також численні мажоритарники. Такі люди, як правило, завжди примикають до партії влади, розраховуючи на різні преференції.

У результаті вийшло щось схоже на клаптикову ковдру, у яку потрапили і цілком перспективні молоді політики, такі як Мустафа Найєм чи Світлана Заліщук, і відверті пройдисвіти, що раніше встигли побувати в Партії регіонів та навіть голосували за диктаторські закони 16 січня 2014 року, як-от нинішній мер Чернігова Атрошенко або Олег Недава з Єнакієвого, котрий недавно оскандалився, виступивши на підтримку Юрія Іванюченка.

Звичайно, тим, хто сподівався, що після Майдану політика працюватиме за новими правилами, вже тоді не подобалося, як формується нова сила. У мене та інших членів списку БПП, що раніше пройшли Майдан, був простий вибір: або відмовитися від участі у виборах із принципу, або йти в одному списку із сумнівними кандидатами. Тоді ми подумали, що будемо в парламенті чимось на зразок противаги й зможемо стримувати «поганих хлопців». На жаль, цей розрахунок виявився неправильним, і наших сил не вистачило. Корупційне середовище або нейтралізувало, або поглинуло молодих політиків.

Згодом БПП все більше й більше стає схожим на Партію регіонів. Як і ПР, партія Порошенка об'єднує велику кількість різних людей і груп впливу. Більшість депутатів при цьому не мають зовсім ніяких переконань і ставляться до партійної ідеології як до якихось забобонів. Усі вони розуміють, що БПП — таке саме тимчасове явище в політиці, як і ПР. І в майбутньому їм знову доведеться міняти партквитки, якщо вони захочуть знову претендувати на депутатські мандати.

При цьому головна відмінність БПП від ПР і за сумісництвом головна вада партії Порошенка — відсутність монолітності. Всі ми пам'ятаємо, як легко й швидко розпалася партія Януковича навесні 2014 року, хоча до того здавалася вічною. Розпад БПП, очевидно, буде ще легшим. Уже сьогодні президентові досить складно контролювати свою фракцію. Багато членів БПП відверто незадоволені тим, що відбувається, і точать зуб на «любих друзів» Порошенка, а саме Березенка, Кононенко і Грановського, які сьогодні завдяки своїй «близькості до тіла» знімають усі вершки й при цьому завдають фракції репутаційної шкоди, яку розподіляють усі її члени без винятку.

Проблема БПП у тому, що одним дозволено практично все, у той час як інші змушені благати президента, щоб отримати крихти. Депутат Грановський запросто може на очах у всієї країни по-хамськи відібрати в естонських інвесторів торговельний центр SkyMall, але навряд чи щось подібне дозволено тим, чиї прізвища перебувають наприкінці списку. Звідси й результат: деякі депутати з БПП уже потайки поглядають у бік «Батьківщини» й поспішають налагодити контакт із Юлією Тимошенко.

Не так просто знайти в БПП людей, готових відстоювати позицію партії на телеефірах. Нинішні спікери, яких часто можна побачити на ТБ, видаються непереконливими й найчастіше

виступають на різних ток-шоу хлопчиками для биття. Інші ж депутати під різними приводами ухиляються від походів на телеканали, хоча лідери фракції зараз ламають голову над тим, як посилити свою позицію в медіа. У результаті рейтинг БПП поступово знижується, а популісти з конкуруючих партій набирають сили.

Чи можна виправити нинішню негативну тенденцію? Загалом така можливість є, але я не вірю, що Петро Порошенко піде на це. Вади БПП сформувалися переважно внаслідок особистих негативних якостей президента, таких як жадібність та недовіра. Вони зробили БПП фракцією нерівних можливостей і нерівних людей. А небажання гаранта і його оточення боротися з корупцією й проводити незручні та непопулярні реформи незабаром може перетворити БПП на корабель, що тоне. Якщо нинішня негативна динаміка рейтингів Порошенка та його фракції збережеться, до 2019 року від них нічого не залишиться.

ВІД САМОГО ПОЧАТКУ В ПРЕЗИДЕНТА БУЛИ ВСІ ШАНСИ ЗРОБИТИ З БПП СПРАВЖНЮ ІДЕОЛОГІЧНУ ПАРТІЮ. ЦЕ МОГЛА БУТИ ЯК ЛІБЕРАЛЬНА ПОЛІТСИЛА, ТАК І ХРИСТИЯНСЬКО-ДЕМОКРАТИЧНОГО СПРЯМУВАННЯ НА КШТАЛТ НІМЕЦЬКОГО ХДС/ХСС

Від самого початку в президента були всі шанси зробити з БПП справжню ідеологічну партію. Це могла бути як ліберальна політсила, так і християнсько-демократичного спрямування на кшталт німецького ХДС/ХСС. Звичайно, варто було б набагато обережніше поставитися до формування списку. Очевидно, що без скандальних депутатів із минулого можна було обійтися. Таким шляхом пішла свого часу «Самопоміч». Істотно оновила список «Батьківщини» і Юлія Тимошенко, яка виключила з нього всіх скандальних та сумнівних персон, замінивши їх молодими політиками без негативного шлейфа. На жаль, Петро Порошенко обмежився лише кількома новими персонами, яких токсичне середовище БПП досить швидко або відторгнуло, або поглинуло.

Фракція БПП цілком могла б вимагати від президента рішучіших реформ і боротьби з корупцією хоча б із почуття самозбереження, але чомусь не робить цього. Сьогодні вже очевидно, що повторити успіх 2014 року БПП більше не зможе. І після наступних виборів якщо й увійде в парламент, то у край урізаному складі. Це означає, що кар'єра багатьох членів фракції буде закінчена або їм доведеться переходити в інші політпроекти.

Сьогодні багато членів БПП уже не пов'язують своє майбутнє з цією партією. Піарить свій проєкт Сергій Каплін. Депутати Віктор Кривенко та Павло Кішкар хочуть повернути до життя Народний рух. Мустафа Найєм, Світлана Заліщук і Сергій Лещенко продовжуватимуть кар'єру в ДемАльянсі.

Очевидно, що БПП і далі втрачатиме бійців. Сьогодні в мене вже немає сумнівів, що фінал цієї партії буде таким самим, як у «Нашої України» або ПР. Адже влада доводить нам власними діями, що не здатна вчитися на помилках попередників і змінюватися. ■

Міграція та мімікрія

Елизавета Гончарова, Бахмут

Як і ким наповнюються партії на Донеччині

Велике потрясіння, яким стала для Донбасу війна, мало б виявитися точкою неповернення, моментом, коли старі еліти, причетні до розв'язання конфлікту, нарешті були б відсторонені від влади. Але, на жаль, відновлення через нарощування впливу проукраїнських партій не відбулося. Тобто деякі партії почуваються тут непогано, але чи є вони саме на Донбасі представниками українських інтересів — це ще те питання...

Політичне життя Донеччини, майже як і всієї України, має закони, що тісно пов'язані з циклом проведення виборів. Вирує, коли ось-ось... У міжсезоння на місцях зазвичай майже тиша, а в прифронтових містах, де владу не вибирали вже давненько, знайти «живі» політичні проекти марно.

Хоч як дивно (але досвідчені активісти пояснили, що закономірно), це майже не стосується радикально налаштованих партій, що під час війни знайшли значну кількість прихильників: вони мають чітку ідеологію, чого насправді дуже не вистачає на Донбасі. І ця ідеологія зрозуміла та близька українським патріотам Донбасу. Особливо тим, хто жодного компромісу з Партією регіонів не сприймав. Осередки «Свободи» чи «Правого сектору», якими лякали мешканців Сходу до війни, зараз є майже в кожному населеному пункті звільненого Донбасу. Вони на слуху, про них знають і бачать їхню активність. Керують осередками, як всюди, і випадкові люди, котрі шукають та знаходять, як себе дорожче продати, і досвідчені патріоти, котрі не зрадили своїм принципам у найстрашніші часи окупації. До речі, піднялася вже «воєнна» поросль, як-от голова косянтинівської «Свободи» Артем Попік, що потрапив у полон до сепаратистів на початку війни за свої переконання, потім захищав свою Батьківщину зі зброєю в руках. Але, як ви розумієте, великої електоральної підтримки навіть у разі реальної та гучної діяльності для радикалів за визначенням чекати не варто. І, мабуть, не тільки на Донбасі.

«На рівні керівництва «Народного фронту» було ухвалено рішення не брати участі в місцевих перегонах, тому зараз єдиним представником влади на Донбасі від нашої партії є керівник обласного осередку, народний депутат Костянтин Матейченко. Але в планах створення народних приймалень та активізація діяльності», — відповів мені по телефону представник НФ у Бахмуті Віктор Буслов, коли я намагалася знайти міський штаб за адресами, що вказані на сайті Верховної Ради. З'ясувалося, що ці адреси у

виборчому окрузі, де від партії був обраний комбат «Артемівська» Матейченко, — виконком та районні ради, де депутат і його представники за графіком ведуть прийом людей. І, зважаючи на те що «опозиційний» Ключев, якого вибрали на цьому окрузі за мажоритаркою, такий опозиційний, що його навіть не бачили, до єдиного депутата Верховної Ради йдуть із проблемами. Деякі з них, кажуть, він вирішує, бо до інших функцій депутатів простому виборцю зазвичай байдуже. Попри те що до «Народного фронту» на Донеччині ввійшли місцеві патріотичні активісти, поки що діяльність Матейченка — єдина активність НФ, яку зараз можна зафіксувати тут. І, до речі, у Бахмуті нещодавно з'явилися білборди з вітанням колишнього комбата: мабуть, справді активування в планах.

СТАРА СИСТЕМА НА ДОНБАСІ ПРАЦЮЄ НАВІТЬ ЗА НОВИХ УМОВ ПРОФЕСІЙНО. «СВОЇ ЛЮДИ» ЗАДІЯНІ В РІЗНОМАНІТНИХ ПАРТІЯХ, ОРІЄНТОВАНИХ НА ЕЛЕКТОРАТ ВІД ПІОНЕРІВ ДО ПЕНСІОНЕРІВ

Не дуже яскрава картина і з «Самопоміччю», яка масштабно агітувала місцевих волонтерів та громадських діячів до своїх лав. Багато з тих, хто надихнувся ідеями, зараз уже в інших партіях чи повернулися до громадської діяльності. Два депутати працюють у Слов'янській міській раді. У кількох містах діють штаби, мабуть, теж є прицільне бажання стати впливовим гравцем. Але поки що це тільки перші кроки, коли «Самопоміч» придивляється до електорату, а він до неї.

Колішній керівник департаменту зовнішньої політики Донецької ОДА Олександр Меланченко вважає, що тенденція загалом невтішна: замість змін еліт відбулася їх міграція. На його думку, очільник області не скористався можливістю сформувати нову владу на Донеччині: замість того щоб продемонструвати чітку проукраїнську позицію, пішов за донецькою традицією — віддаленого від політики міцного господаря. Активісти, що подали свої резюме за його закликом для роботи в органах влади, навіть не отримали дзвінків зацікавлення. При владі лишилися старі кадри, які старанно вдягають вишиванки на урочистості. Для багатьох це стало показником того, що змін не відбуватиметься.

«Мене дуже засмучує, що ті активні люди Донеччини, які показали свої найкращі якості під час війни, не хочуть йти у владу. Це ж потужний

Класична кар'єра. Екс-регіонал Максим Єфімов обраний до ВР від Краматорська під прапором БПП

привід для змін, бо вони мотивовані, патріотичні, вже досвідчені: багато хто з них організував допомогу армії чи переселенцям без втручання держави. Але тенденція, на жаль, протилежна. Не вірять... Хтось займається тільки громадською діяльністю, мовляв, ми їх контролюватимемо, щоб не крали. Не смішіть, вони крали й крастимуть, особливо зараз, через систему ProZoggo, де можна красти чесно: купувати швабри за 2 тис. грн, надувати кульки до Дня Незалежності у вересні. А що, всі ж бачили, що купували! Інші морщать носа: влада — це брудно, йти у владу — лишитися без доброго ім'я! А люди, звичайний середній клас, це ім'я роками заробляли... Є ще ті, хто каже: тут немає справжніх патріотів, нам треба, щоб привезли звідти, де їх, мабуть, по-особливому вирощують. А ми слухаємо!»

Меланченко впевнений, що зараз, на жаль, на виборців діють тільки особистості, а не ідеології. На Донбасі традиційні, звичні особистості, за якими полюють партії різних ідеологій... Будь-яка політична партія приходиться на головне підприємство міста, приймає у свої лави керівництво. Працівникам кажуть: «Ви тепер ось ці! Не переплутайте, не такі, а ось які!». І все — переможний відсоток забезпечений. Треба уточнювати, членами якої партії всі вони були ще два роки тому?

Такі схеми були апробовані нещодавно на виборах у створених громадах Миколаївки (біля Слов'янська) та Соледара (біля Бахмута). Тому нікого не дивують більше ніж 40% у президентської «Солідарності», яка рік тому в тій самій Миколаївці не подолала й прохідних 5%... Але активісти кажуть, що це чи не перші перегони, що відбулися чесно, бо один з одним змагалися представники колись єдиного «гнізда». Вони розбіглися по трьох політичних кутах: БПП, Опозиційний блок і «Наш край». Ця тенденція, на жаль, майже без винятків: усі ключові фігури президентської партії на Донбасі мають історію відносин із регіоналами. Зараз присутність перебіжчиків помітна в кожній

політсилі, яка має вплив на Донбасі. Тому всі відсотки та перемоги не варто приписувати досягненням партії, вони підуть деінде разом із «трудовими мігрантами».

Але є ті, хто ризикнув піти у владу з новими для Донбасу партіями. Олег Зонтов, що керував Слов'янськом після звільнення, тоді майже єдиний патріот — депутат міської ради, після виборів поступився посадою міського керманіча колишньому керівникові молодіжного крила Партії регіонів Вадимові Ляху. Зараз Зонтов заступник голови обласної громадської ради при Донецькій ОДА. І вийшов із лав БПП, хоча був одним із перших, хто підтримав проукраїнську партію.

«Партія влади за визначенням має бути проукраїнською. І багато хто повірив у це, бо так має бути. Але зараз у «Солідарності», зокрема слов'янської, багато тих, із ким у мене немає спільного шляху. В інших містах, де через наближеність до лінії фронту владу не переобирали, навіть не поспішають мімікрувати в інші партії: старі еліти, багато з яких на гачку за співучасть в організації референдумів, зручні та керовані. Тому поки що змін не буде», — вважає Зонтов.

Нові обличчя в політикумі рідного Краматорська все ж таки бачить Станіслав Черногор (ГО «Фонд розвитку громади»). Але не більше ніж 20%. Це люди, які мають принципову позицію та прийшли справді змінювати Донбас. Наприклад, у тій самій «Солідарності» в місцевій раді дуже гідні люди. Але Черногор категоричний, вважає, що таких має бути значно більше: «Зараз у нас люзія партійного різноманіття, бо хоч кого ти обиратимеш, все одно це буде кандидат ПР, неважливо, під стягом якої політсили він бере участь у перегонах. Ми змарнували час, коли ще після Помаранчевої революції потрібно було позбавлятися «червоних директорів» і людей системи, плекати нові еліти. Але керівники держави, зокрема Ющенко, не зробили цього, тому ще тоді була закладена вибухівка, яка здетонувала війною. Зараз той процес триває. Наприклад, депутат Верховної Ради від Краматорська Максим Єфімов, який входить до фракції Блоку Петра Порошенка, — колишній регіонал, а зараз член опікунської ради краматорського «Нашого краю». На слуху десятки мігрантів, що змінили вже п'ять чи шість партій. І готуються до нових перегонів. Тут є хоч якась частина ідеології та переконань чи все ж таки бізнес і нічого особистого? Я в політику зараз йти не бачу сенсу, поки не створиться критична маса та не сформується політична воля для змін. Система не приймає чужорідних елементів».

Треба віддати належне: стара система працює навіть за нових умов професійно. «Свої люди» задіяні в різноманітних партіях, орієнтованих на електорат від піонерів до пенсіонерів. Тож є кому традиційно піклуватися про мешканців міст і селищ Донеччини. Чи зміниться щось у цьому порочному колі, залежить тільки від тих, хто захоче стати тією критичною масою. Бо чекати політичної волі можна ще довго. До чергового Майдану. Чи війни. ■

Наступ на Феофанію

Андрій Голуб

Історія з намаганням забудувати понад 4 га землі у Феофанії триває 12 років. Забудовникам поки що вдалося зберегти її завдяки неоднозначному рішенням суду

Для більшості киян Феофанія — заповідна паркова зона, куди чимало мешканців столиці приїжджають відпочити на вихідних. Проте ця назва доволі часто можна знайти й у публікаціях журналістів. Приводи найрізноманітніші. У місцеву лікарню переважно потрапляють можливо-владці з раптовими загостреннями хвороб у разі виникнення найменших проблем із правоохоронною системою. Офіційний статус Феофанії — парк-пам'ятка садово-паркового мистецтва загальнодержавного значення. Свого часу її називали можливим місцем розташування резиденції Віктора Януковича. Чутки з'явилися у 2003 році, коли в парку почали масштабні «благоустрій та реконструкцію». Зрештою Янукович обрав для життя ділянку в Межигір'ї.

ПРИЛЕГЛУ ДО ПАРКУ ТЕРИТОРІЮ ПОДІЛИЛИ НА ТРИ ЗОНИ: ДВОПОВЕРХОВОЇ ЗАБУДОВИ, ТРИПОВЕРХОВОЇ ТА ЩЕ ОДНУ З ДИВНИМ ФОРМУЛЮВАННЯМ «ПОВЕРХОВІСТЬ ЗГІДНО З ІСНУЮЧОЮ ПОРЯД ЗАБУДОВОЮ»

Стабільно Феофанію згадують і в новинах про земельні конфлікти. Це відбувається від початку 2000-х років, коли земля та нерухомість у Києві постійно зростали в ціні, а ділянок не вистачало для всіх охочих. Особливу цінність становили землі поблизу або й посеред великих зелених зон (**див. №29 (401) від 23 липня 2015**). Найбільшого розголосу дістала історія із забудовою щонайменше 15 ділянок, виділених на околиці парку в приватну власність. Забудову на них здійснює одна компанія — ТОВ «Жок». Як установили журналісти, пов'язане воно з колишнім радником Віктора Януковича Миколою Супруном та його дружиною екснардепом Людмилою. Однак ця історія не єдина. Вже 12 років тривають конфлікти та тяганина через плани компаній «Новий дім» та «Конкорд-К» забудувати дві інші ділянки в охоронній зоні парку.

ОБОРУДКА

У листопаді 2004-го Національна академія наук (НАН) запропонувала тодішньому меру столиці Олександрові Омельченку передати в оренду двом ТОВ — «Новий дім» та «Конкорд-К» — дві ділянки на околиці парку загальною площею 4,39 га для спорудження двох житлових будинків, нежитлових приміщень та підземного паркінгу. Тоді НАН виступала розпорядником цієї землі. Підставою звернення стало те, що згадані компанії нібито мають «необхідний досвід та відповідні кошти для збереження зазначених земель і реконструкції інженерних мереж, які там

пролягають». Сама Академія наук заявила про брак необхідних ресурсів для утримання земель.

Одночасно в НАН підготували лист на ім'я прем'єр-міністра Віктора Януковича. З цього документа випливає, що інженерні мережі поруч із ділянками вже реконструювали державним коштом на суму 35 млн грн. У листі Академія наук виступила як захисник земель від забудови та наголосила, що різні будівельні компанії мають намір звести багатоповерхові будинки, «використавши побудовані коштом держбюджету інженерні мережі та споруди». Для уникнення цього пропонувала встановити навколо парку Феофанія спеціальну охоронну зону з можливістю зведення на прилеглий території будинків заввишки не більш як два-три поверхи.

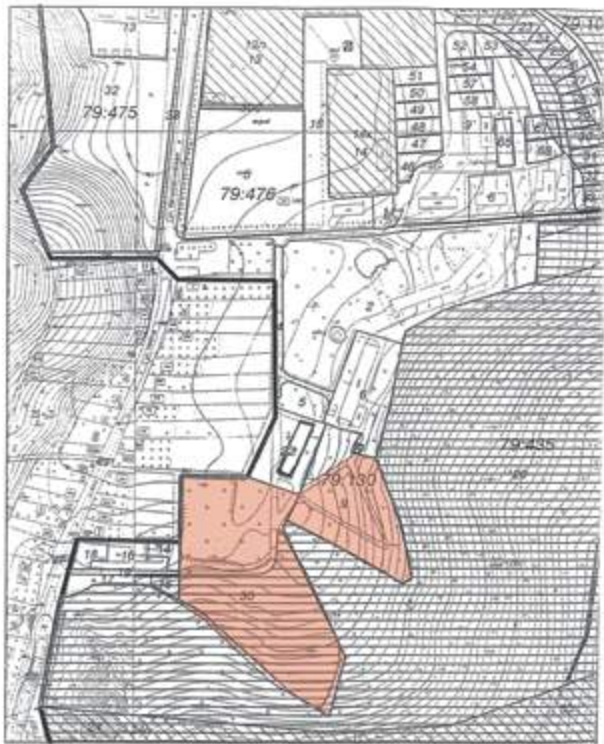
Вже за кілька днів Янукович видав розпорядження № 871-р від 25 листопада 2004 року щодо недопущення багатоповерхової забудови впритул до Феофанії. Однак на спеціальній схемі, яку додали до розпорядження, прилеглу до парку територію поділили на три зони: двоповерхової забудови, триповерхової та ще одну з дивним формулюванням «поверховість згідно з існуючою поряд забудовою». Саме до третьої зони потрапили дві ділянки, які НАН у листі до Омельченка запропонувала передати в приватні руки. Ці ділянки — штучно виокремлені з території парку два «зубці» впритул до єдиного дев'ятиповерхового житлового будинку, зведеного за радянських часів. Його нинішня адреса — вулиця Метрологічна, 14б. Виконання розпорядження Януковича про підтримку пропозиції НАН щодо заборони багатоповерхової забудови навколо парку Феофанія в такий спосіб робило заборону фікцією. Серед виконавців того рішення був і вже згаданий Микола Супрун.

Новий прем'єр-міністр Юрій Єхануров після Помаранчевої революції, у травні 2006 року, скасував розпорядження Януковича. Схему після невеликих коригувань знову відновили 8 серпня 2007-го розпорядженням № 292279/3/1-07 віце-прем'єра Миколи Азарова. Однак керована в той час Леонідом Черновецьким Київрада майже за півроку до цього, 15 березня 2007-го, ухвалила два рішення про виділення ділянок 3,05 га та 1,34 га вже згаданим на початку компаніям «Конкорд-К» і «Новий дім» для спорудження житлового будинку та підземного паркінгу. Землю виділили в оренду на 15 років. Ділянки дістали адреси Феофанівський провулок, 14б та Метрологічна, 14д. Містяться вони біля системи інженерних мереж, що обслуговують Інститут теоретичної фізики НАН, готель і житловий будинок на вул. Метрологічній, 14б. Забудовники домагалися виділення їм саме цих ділянок не для реконструкції згаданих мереж, як декларували, а задля здешевлення проекту та отримання більшого прибутку.

ЧЕРГОВИЙ КАДАСТРОВИЙ ПЛАН

Витяг з бази даних Державного земельного кадастру від 17.09.2007р.

м. Київ
Головний р-н

Масштаб 1:4000

УМОВНІ ПОЗНАЧЕННЯ

- межа міста
- зелена зона у відповідності до рішення КМР від 19.07.2006р.
- межа та кадастровий код земельної ділянки в кварталі
- Земельні ділянки, на які зареєстровано:
- документ на право користування (на володіння);
- земельний акт по передаванню між земельної ділянки в натурі;
- проект відведення (П), викупу ділянки (В), згоди на проєктування (О)
- земельний акт по приватизації.

Виконав: Ю.Гордніцький

Заявлення № 23376

Два «зубці». Ділянки під багатопверхову забудову у зеленій зоні біля парку «Феофанія»

ЗАБУДОВНИКИ

Структура компаній, які отримали землі в користування, типова для таких операцій (див. №11 (435) від 17 березня 2016). Є кілька версій щодо кінцевого власника. Місцеві мешканці схиляються до того, що підприємства контролюють уже згадані Супруни. Є й інші варіанти.

І «Новий дім», і «Конкорд-К» засновані в 2003 році ТОВ «Фордон Есет Менеджмент» та «Фордон Інвестментс та Менеджмент». Останнє створене компанією з Британських Віргінських островів «Фордон Девелопмент Лімітед». За інформацією Мін'юсту, контролером і кінцевим бенефіціаром цього підприємства з далекої країни є мешканець села Юшки Кагарлицького району Київської області громадянин Азербайджану Сафар Новрузов. Офіси названих компаній в Україні містяться в різних квартирах у Києві за адресою вул. Старонаводницька, 13а, секція Е. Пан Новрузов раніше не фігурував у публічних майнових конфліктах, про інший його бізнес теж нічого не відомо.

Однак перелік осіб та компаній, що оперують у Феофанії, можна продовжувати. Як свідчить Єдиний реєстр судових справ, у 2013 році представники ТОВ «Фордон Есет Менеджмент» потрапили в поле зору правоохоронців через можливе ухиляння від сплати податків. Суд тоді надав податківцям дозвіл на вилучення інформації з банківських рахунків компанії. У матеріалах справи названі головні контрагенти підпри-

ємства, серед яких компанії «Новий дім», «Конкорд-К» та ТОВ «Метроном». Останнє зареєстроване за адресою вул. Метрологічна, 18, також неподалік парку Феофанія. Безпосередньо на місцевості такої адреси поки що не знайти. Адже тут тільки зводять «багатофункціональний торговельно-розважальний комплекс із сервісними службами та індивідуальною житловою забудовою». Спорудження котеджного містечка замовило вже згадане ТОВ «Метроном». Щоправда, за інформацією вільних джерел, нині воно заморожене. Причиною може бути судово тяганина, пов'язана з неплатоспроможністю «Метронома»: гроші з компанії намагалися стягнути банки-кредитори та навіть підрядчик будівництва. У 2013 році VTB Bank вимагав передати йому ділянку на Метрологічній, 18 у рахунок боргів.

У ЗМІ це будівництво пов'язали з одним із акціонерів відомої горілчаної компанії Nemiroff братами Анатолієм та Віктором Кіпішем. У Nemiroff уже багато років триває боротьба між колишніми бізнес-партнерами за управління компанією. Також, за інформацією ЗМІ, у середині 2000-х Анатолій Кіпіш інвестував у земельні ділянки та нерухомість для розширення бізнесу, однак після кризи 2008-го інвестиції виявилися невідгідними. У судових документах Nemiroff Holding Limited, керівником якої є Віктор Кіпіш, вказує вже знайому адресу: Київ, вул. Старонаводницька, 13а. Копії ▶

судових документів направляють на ім'я «Фордон Інвестментс та Менеджмент». Такі дії відбувалися ще на початку 2016 року.

ПАПЕРОВЕ БУДІВНИЦТВО

Незважаючи на укладення в березні 2007-го договорів оренди землі, до початку 2015-го забудовники не провели навіть підготовчих дій. Натомість після Революції гідності в Київграді створили Тимчасову контрольную комісію (ТКК) для вивчення і перегляду рішень часів Черновецького, які стосувалися земельних питань. На початку 2015-го з ініціативи голови ТКК Тетяни Меліхової було підготовлено проекти рішень про розірвання договорів оренди земельних ділянок, укладених між Київрадою та забудовниками. Планувалося, що рішення ухвалить 29 травня 2015-го.

Лише тоді ТОВ «Новий дім» звернулося до Департаменту містобудування та архітектури Київради і 30 березня 2015-го одержало умови та обмеження забудови земельної ділянки, необхідні для підготовки до будівельних робіт. Однак зазначені компанії обмежилися лише спорудженням паркана навколо однієї ділянки в грудні 2015 року. Місцеві активісти — мешканці будинку 146 на вул. Метрологічній та жителі села Хотів, дізнавшись про плани забудовників, стали вимагати від Київради розірвання договорів оренди землі та заборони багатопверхового будівництва, оскільки жодних громадських слухань щодо виділення землі, а також обговорення проекту забудови не проводили. Вони стверджують, що коли намагалися завадити спорудженню паркана, то прийшов представник забудовника й погрожував «купити суди» та завершити будівництво, незважаючи на будь-які рішення Київради.

Боротьба активістів і правозахисних організацій за розірвання договорів завершилася успіхом у липні 2016 року. Київрада розірвала договори оренди через порушення компаніями пунктів 8.4 та 11.4. Перша норма вказує, що компанія-орендар повинна завершити будівництво не пізніше ніж за три роки після підписання договору. Інакше кажучи, у 2010-му будинок уже мав бути зведений. В іншому пункті зазначено, що в разі недотримання трирічного терміну забудови Київрада має право розірвати договір в односторонньому порядку. Здавалося б, на цьому справа повинна завершитися, але ні.

СУДОВИЙ ПРОЦЕС

Перший суд за землі, якими НАН поступилася на користь забудовників, почався ще у 2008-му. Профспілковою організація Інституту теоретичної фізики НАН, з управління якого й вилучили дві ділянки, подала позов до Господарського суду столиці, у якому оскаржила рішення Київради. Як пояснив у коментарях ЗМІ тодішній її голова Володимир Єрмаков, ділянку мали віддати під забудову іншій компанії з обов'язковою умовою виділення 11% квартир працівникам установи. Рішення, ухвалене столичними депутатами, передбачало передачу 7% квартир, але вже Управлінню житлового забезпечення Київради. Таким чином, НАН не отримувала нічого.

Профспілка прогнала свій позов. За іронією в мотивувальній частині суд послався на рішення президії НАН про припинення права постійного користування зазначеними ділянками «з метою сприяння вирішенню проблеми забезпечення житлом співробітників НАН України».

У вересні 2016 року вже компанії «Новий дім» і «Конкорд-К» звернулися до Господарського суду столиці з вимогою скасувати рішення Київради про розірвання договорів оренди. 14 і 22 листопада вони здобули перемогу за обома позовами. Судді Василь Мельник та Людмила Шкурдова розглядали справу незалежно одне від одного, але в обох рішеннях майже дослівно записане те саме формулювання: «Підставою для розірвання договору є саме використання орендарем землі не за цільовим призначенням, тобто з іншою метою, ніж встановлена договором, а не те, що будівельні роботи не розпочато». Всупереч очевидним фактам, підтвердженим наданими Київрадою документами, судді вирішили, що її представник не навів жодних доказів відсутності будівництва на ділянках (нецільового використання), і відмовилися розглядати як докази акти обстеження території. Не переконало суд і те, що навіть декларацію про нібито початок будівельних робіт забудовник подав тільки наприкінці квітня 2016 року.

Обидва судді розглянули справу під час коротких засідань із різницею в часі близько тижня та відмовили в праві долучитися до них третім сторонам: Володимирів Василенку та громадській організації «Екостолиця» (пізніше в аналогічному клопотанні відмовили також нардепу Вікторові Вовку). Відмову пояснили тим, що «не надано доказів, які достеменно підтверджували б, що в разі винесення рішення це може вплинути на їхні права та обов'язки». Таким чином суд проігнорував факт, що Василенко мешкає в будинку, житлові умови в якому будуть суттєво погіршені в разі забудови сусідніх ділянок, і що «Екостолиця» виступає проти знищення охоронних зелених зон довкола парку Феопанія.

«Нам є незрозумілою позиція суду щодо незалучення до участі у справі осіб, які проживають у сусідньому з територією забудови будинку. У цій частині суд не мотивував свої думки взагалі, що викликає сумніви в його об'єктивності та неупередженості», — розповідає Станіслав Батрин, адвокат Василенка, що намагався долучитися до справи як третя сторона. «Ми надали у своєму клопотанні посилання на інше рішення того самого Господарського суду Києва, де в аналогічній справі він погодився залучити третю сторону. Тобто фактично судді ухвалили рішення, яке суперечить практиці цієї самої установи», — додає він. За його словами, Василеві Мельнику вистачило 15 хв, щоб винести рішення у справі на користь ТОВ «Конкорд-К».

«Забудовник навіть не відповів на запитання, чи веде він усе ж будівельні роботи на місці. Вважаємо рішення у справі незаконними й ухваленими з порушенням норм матеріального та процесуального права. По суті, суд ухилився від повного, всебічного та об'єктивного дослідження обставин справи. Склалося враження, що це узгоджені рішення суддів, хоча ми й не можемо якимось чином це підтвердити», — додає адвокат.

Тепер, за словами Батрина, його клієнт оскаржив рішення Господарського суду в Апеляційному. Зокрема, він просить залучити його як третю сторону та скасувати рішення першої інстанції щодо договору оренди. Свою апеляцію підготувала й Київрада.

У жовтні Національна академія наук також звернулася до Київради з тим, щоб долучити дві ділянки до складу земель парку Феопанія. Поки що на це звернення ніяк не відреагували. Боротьба за землю в заповідній зоні, що почалася 12 років тому, триває. ■

Вихиляси окупованого спорту

Іван Вербицький

Як склалася доля кримських спортсменів, що до 2014-го виступали за Україну

На рівні символіки. Український боксер Олександр Усик часом замінює тризуб зображенням князя Олександра Невського

16 березня виповниться три роки від моменту проведення на Кримському півострові псевдореферендуму, після якого українська автономія дістала статус території, окупованої державою-агресором. Ейфорія від можливості померти в Росії змінилася важким похміллям у вигляді безлюдних пляжів, проблем із водопостачанням та відчутним стрибком цін на продукти. Однак найпершими принади «возз'єднання» відчували на собі кримські спортсмени. Особливо ті, хто «на крилах патріотизму» поспішив змінити громадянство на російське і вже бачив у снах отримані від «Родіни» шалені порівняно з українськими преміальні, підйомні, заохочувальні й решту матеріальних благ.

ГРОШІ, ПРИНЦИПИ Й КАРАНТИН

Позитивні винятки, звісно, були. Поодинокі, але доволі показові. Відразу після анексії заявила про свою вірність Україні гімнастка кримськотатарського походження Ганна Різатдінова. Вона категорично відкинула пропозиції представни-

ків окупаційної адміністрації, публічно заявивши, що виступатиме лише під синьо-жовтим стягом. На Олімпіаді-2016 у Ріо-де-Жанейро Ганна виграла бронзу. Поступилася українка лише двом росіянкам: Маргаріті Мамун та Яні Кудрявцевій. Зазначу, що у світовій художній гімнастиці ось уже два десятиліття триває жорстке протистояння двох шкіл: української на чолі з родиною Дерюгіних та російської під керівництвом Ірини Вінер. Ця боротьба давно вийшла за межі суто спортивної й дістала найперше бюрократично-політичне забарвлення. Оскільки художня гімнастика є суб'єктивним видом спорту, в якому результат залежить від суддівства, перевагу, відколи завершили кар'єру Катерина Серебрянська й Олена Вітриченко, утримує заможніша Російська Федерація. Дивуватися тут нічому, адже чоловіком Ірини Вінер є олігарх Алішер Усманов.

Інакше кажучи, можливий переїзд Різатдінової до Росії став би для Альбіни та Ірини Дерюгіних і всього українського спорту болючим репутційним ляпасом. Звісно, рішення залежало від

спортсменки особисто, однак не обійшлося без вливу тих людей, під керівництвом яких Ганна виступала й виступає. Те саме стосується й боксера Олександра Усика. Сімферополець здобув симпатії прихильників українського спорту завдяки не лише бійцівському талантові, а й тому, що не соромився підкреслювати на рингу своє українське походження. На переможній для себе Олімпіаді-2012 Олександр боксував із козацьким чубом, а перемоги святкував, танцюючи гопака. Перейшовши з олімпійського у професійний бокс, Усик виступав під знаменами промоутерської компанії братів Кличків К2. На ринг Олександр виходив під акомпанемент пісні «Іхали козаки» гурту «Тінь Сонця», чим укотре підтвердив статус патріота. Про його перебування під час парламентських виборів-2012 у штабі Партії регіонів поблажливі українці воліли не згадувати.

Однозначно проукраїнською попервах була публічна позиція Усика й стосовно анексії рідної землі Росією. На одній із прес-конференцій навесні 2014-го він назвав Крим Україною. Але невдовзі поїхав до Сімферополя і взяв там участь у відкритті спортивного залу в компанії сумнозвісного Сергія «Гобліна» Аксьонова. Пізніше риторика й поведінка Олександра змінювалися вражаюче стрімко. Уже через рік він говорив про «спорт вне политики» й звинувачував журналістів у тому, що своїми запитаннями політичного характеру «лезуть прямо в попу». Влітку 2016-го на прес-конференції в Польщі, присвяченій бою з поляком Кшиштофом Гловацьким, Усик на запитання, чи Крим — це Україна, відповів: «Крым — это Крым». На бій він вийшов у футболці із зображенням князя Александра Невского, якого в РФ вважають національним героєм.

Репутація Усика в Україні впала майже до критичної позначки, і його вихід на захист чемпіонського звання WBO проти південноафриканця Табісо Мчуну в шортах із тризубом бачився своєрідним виправданням за попередні діяння. Щоправда, не відомо, чия то була ініціатива: самого бійця чи промоутерської компанії. Усик, звісно, усвідомлює, що популярнішим, ніж в Україні, він не буде ніде. Тому схожі поступки важливі найперше з погляду бізнесу.

На відміну від Різатдінової чи Усика ані стрільця Артура Айвазяна, ані легкоатлетку Віру Ребрик, ані подружжя віндсерфінгістів Максима Оберемка й Ольги Маслівець за браком патріотизму не утримувало в Україні ніщо. А отже, про бажання мати російський паспорт вони заявили відразу після горезвісного «референдуму».

Майстер кульової стрільби Айвазян приїхав в Україну з рідного Єревана в 1990 році, вступивши до Львівського інституту фізкультури. У Місті Лева він прожив сім років і 1997-го в статусі чемпіона світу-1994 перебрався до Сімферополя. Із кримською пропискою виступив на чотирьох Олімпіадах, увінчавши свою кар'єру перемогою в Пекіні-2008. Після окупації півострова Артур нагадав Україні невиконані й недовиконані обіцянки щодо покращення його матеріального становища, розповів про ті золоті гори, якими збираються обдарувати його росіяни, і повідомив, що стає громадянином РФ.

Уродженка Ялти Віра Ребрик 2012-го в 23-річному віці виграла золото чемпіонату Європи в метанні списа для України. Впродовж двох наступних років вона вже була одним із лідерів світового рейтингу. Щоб в українській сторони не було до спортсменки претензій стосовно зміни громадянства, росіяни, за твердженням особистого тренера Ребрик Ярослава Литвинова, заплатили українській федерації \$150 тис. Проте на Олімпіаді-2016 Віра, навіть попри відсутність претензій задобрених грошми вітчизняних чиновників, не поїхала. Причина — недопуск легкоатлетичної збірної Росії до участі в Іграх через масові факти вживання допінгу. Залишилася б Ребрик, так само як і металник молота із Сак Олексій Сокирський, які в допінгових скандалах замішані не були, в Україні, у Ріо вони позмагалися б.

Натомість Федерація спортивної стрільби України дозволу на участь під прапором Росії Айвазяну, як і чемпіонові світу Владиславу Пришникову, не давала. Довелося їм відбувати офіційний дворічний карантин і відповідно пропустити Олімпіаду. Ось і вийшло, що поміж усіх потенційних олімпійців із кримською пропискою в Ріо виступив лише віндсерфінгіст Максим Оберемко. Та й тому довелося про всяк випадок офіційно стати «мешканцем Ростова». На попередніх п'яти Іграх уродженець Миколаєва виступав за Україну. Його дружина тернопільянка Ольга Маслівець представляла рідну державу на чотирьох Олімпіадах. При цьому подружжя, яке жило й тренувалося в Євпаторії, постійно жалюся, що держава його недооцінює. Для тих, хто із цією парою спілкувався раніше, рішення змінити громадянство сюрпризом не стало. Ось лишень Маслівець, котра гарантовано поїхала б до Ріо від України, на відміну від чоловіка не пройшла в Росії сито внутрішньої конкуренції.

ГРА В РІЗНІ ВОРОТА

Зрештою, з олімпійськими видами ситуація простіша. Одиниці з тих, хто виступав під українським стягом, відбудуть карантин. А ті молоді (й не дуже) спортсмени, які раніше цього не робили, мають змогу представляти Росію вже зараз. Жодних перешкод міжнародні федерації різних видів спорту з Міжнародним олімпійським комітетом на чолі їм не створювали. Найліпші шанси заявити про себе вже в найближчому майбутньому має боксер Вадим Кудряков, котрий нещодавно став чемпіоном РФ у ваговій категорії до 52 кг. Також традиційно сильними є кримські школи велоспорту й греко-римської боротьби. Щоправда, борцям з огляду на внутрішню конкуренцію пробитися до складу збірної Росії буде вкрай складно.

Найпринциповішою в кримському питанні залишається позиція міжнародних інстанцій у першому за популярністю виді спорту — футболі. Вплив Росії в цій царині начебто доволі відчутний. Газпром є одним із головних спонсорів Союзу європейських футбольних асоціацій (УЄФА), а Міжнародна федерація футбольних асоціацій (ФІФА) довірила РФ право проводити чемпіонат світу-2018. Щоправда, після того як через корупційні скандали своїх посад позбулися керівники

обох структур — француз Мішель Платіні та швейцарець Зепп Блаттер, російське лобі стало помітно слабкішим.

Власне, одним із перших спортивних наслідків окупації Криму була спроба двох найпопулярніших клубів півострова заявитися для участі в чемпіонаті Росії. Чемпіонат України-2014/2015 сімферопольська «Таврія» і «Севастополь» дограли, виступаючи поза межами Криму, а потім зацікавлені особи спробували змінити юридичні назви колективів і заявити їх для участі в першості РФ. Точніше, сімферопольський ТСК, севастопольський СКЧФ і ялтинська «Жемчужина» навіть зіграли на стартовій стадії Кубка Росії-2015/2016, але швидко звітди вибули. Після того в ситуацію під тиском громадськості втрутилася Федерація футболу України. Подана до ФІФА та УЄФА скарга без уваги не залишилася. Російському футбольному союзові заборонили брати клуби з Кримського півострова під свою егіду. Врахувавши, скільки коштів було вкладено в здобуття права на проведення мундіалу-2018 і власне підготовку до нього, росіяни дали задню.

З дозволу міжнародних інстанцій кримський футбол обмежили особливим статусом і надали право проводити регіональний чемпіонат під егідою невизнаної місцевої федерації футболу, яка ФФУ не підпорядкована. 2016 року в цьому турнірі виступало вісім команд, у складі яких не бракувало відомих в українському футболі особистостей. Причому географія того представництва доволі строката. Чернівчанин Руслан Платон, закарпатець Матвій Бобаль, львів'янин Сергій Сібіряков, тренер із Тернополя Сергій Шиманський, запоріжець Антон Монахов, Олександр Жабокрицький з Умані, донеччанин Євген Бредун... Їх багато, і своєї причетності до футболу на окупованій території більшість воліє не афішувати. Це й не дивно, адже, заплямувавши своє ім'я, повернутися на українські стадіони не так просто.

Не просто, але можливо. Хоч як дивно, але одним з осередків таких повернень став спонсорований тернопільською мерією на чолі зі свободівцем Сергієм Надалом першоліговий клуб «Тернопіль». Упродовж 2016 року команду очолював уродженець села Городок Заліщицького району Іван Марущак. До рідної області він повернувся, попрацювавши в час окупації з ялтинською «Жемчужиною» і запам'ятався тим, що писав слізні листи про допомогу до Путіна й захоплювався Кадіровим під час візиту команди до Грозного. Але ці оприлюднені в столичній пресі факти патріотичне керівництво клубу не насторожували. Пан Марущак, який у ФК «Тернопіль» потрапив завдяки сприянню людей із тернопільського осередку Блоку Петра Порошенка та їхнім особистим домовленостям із мером Надалом, був відправлений у відставку не через погану репутацію, а лише остаточно заплямувавши своє ім'я участю очолюваної ним команди в дивних матчах, на які ставилися величезні суми в букмекерських конторах.

А ось цитата з інтерв'ю офіційному сайтові Професійної футбольної ліги України нинішнього гравця «Тернополя» 21-річного корінного тернополянина Тараса Червонецького: «У дублі «Севастополя» в мене був тренер Олексій Граčov. Він

сам в Україні пограв, в Охтирці, в Києві, тренував сімферопольський «ІгроСервіс». Запрошував мене в «Бахчисарай» ще раніше, два роки тому. І умови обіцяв добрі зробити, але в мене були варіанти за кордоном і сенсу їхати в Крим узагалі не бачив. Він українець, ніяких там політичних моментів, нічого такого не було. Ось і зараз запропонував. Я взагалі вважав, що футбол поза політикою, думав, поїду грати. Але так багато бруду в інтернеті було на мене вилито, що, мовляв, їду до чужих, зрадник. Мені ці моменти дуже не сподобалися. До того ж я там пробув два місяці, і було багато питань щодо умов, і грошей не платили, в клубі були свої пригоди, я зрозумів, що потрібно їхати назад».

Однак найдивніше, що претензій до товаришів Марущака та Червонецького не було й немає навіть у прихильників ФК «Тернопіль». Зрештою, фанів у клубу не так уже й багато. Зате великий резонанс викликало призначення наставником відновленої за сприяння ФФУ сімферопольської «Таврії» Сергія Шевченка. Того самого, який уже після анексії Криму працював у реставрованому посіпаками окупантів ТСК.

З ДОЗВОЛУ МІЖНАРОДНИХ ІНСТАНЦІЙ КРИМСЬКИЙ ФУТБОЛ ОБМЕЖИЛИ ОСОБЛИВИМ СТАТУСОМ І НАДАЛИ ПРАВО ПРОВОДИТИ РЕГІОНАЛЬНИЙ ЧЕМПІОНАТ ПІД ЕГІДОЮ НЕВИЗНАНОЇ МІСЦЕВОЇ ФЕДЕРАЦІЇ ФУТБОЛУ, ЯКА ФФУ НЕ ПІДПОРЯДКОВАНА

Фанати «Таврії», частина з яких досі воює на боці України проти Росії, не приховували свого обурення й написали на адресу президента ФФУ Андрія Павелка та головного ініціатора відновлення клубу Сергія Куніцина відкритий лист, закликавши усунути з тренерської посади людину, яка «під час окупації півострова не погребувала побувати біля керма фейкового клубу». Однак до ультрас не прислухалися. Після перемовин із ними Шевченко на підставі не дуже переконливих аргументів на кшталт «він перевіз із Криму для команди кілька комплектів форми» на посаді залишився.

Осіною частину аматорського чемпіонату «Таврія», яка проводить домашні матчі в Бериславі на Херсонщині, завершила на дев'ятому місці серед 11 команд, але вже готує документи, щоб із наступного сезону виступати в другій лізі. Керівники ФК вважають, що його відновлення й існування є першим кроком на шляху повноцінного повернення кримського футболу в українську спільноту. Окрім клубу «Таврія» в тому ж таки Бериславі торік у серпні відновила діяльність Кримська футбольна федерація, президентом якої обрано пана Куніцина. Організація збирається, зокрема, сприяти працевлаштуванню в Україні молодих кримських футболістів, які опинилися на узбіччі професійного життя через обставини. Утім, чи не нагадуватиме ця діяльність легалізацію людей, які свідомо відмежувалися від нашої держави у сподіванні працевлаштуватися на хлібному місці під егідою Російського футбольного союзу? ■

U.TYZHDEN@UKR.NET
ЗВЕРНІТИ ЗВ'ЯЗОК

Наступ на демократію

Звіт розвідки про кампанію Путіна на допомогу Дональдові Трампу

Американській демократії завдано нищівного удару. І все ж політичні лідери її двох провідних партій не можуть дійти згоди щодо того, як розслідувати інцидент, ба навіть чи розслідувати його взагалі. 6 січня управління директора Національної розвідки зробило вражаючий і безпрецедентний крок: опублікувало розсекречену версію таємного розслідування, про яке раніше поінформували Барака Обаму та Дональда Трампа. Спільнота американських спецслужб дійшла висновку, що розвідслужби іноземної країни зламували поштові акаунти й комп'ютери топових посадовців, задіяних у президентській кампанії 2016 року (якщо конкретніше, то Національного комітету Демократичної партії США), й оприлюднювали більшу частину викраденої інформації через WikiLeaks. Ті самі ворожі сили дістали доступ до комп'ютерних систем кількох виборчих комісій місцевого рівня та рівня штату (але не до систем підрахунку голосів) і поширювали дезінформацію та пропаганду серед американської аудиторії через широкий перелік організацій-«вивісок», телеканалів і тролів у соцмережах. Таким чином вони намагалися вплинути на результати виборів і підірвати «ліберально-демократичний устрій під проводом США».

У недвозначному й приголомшливому спільному звіті ЦРУ, ФБР та Агентства національної безпеки США заявлено, що це не злочин «із невідомим виконавцем». Розсекречена його частина не оприлюднює джерел чи свідчень, на яких будуються висновки, але в ній написано: керівники американських спецслужб «майже напевне» знають, хто лиходій. «Російський президент Володівір Путін наказав провести кампанію [...] з метою підризу громадської довіри до демократичного процесу в США, очорнення Клінтон та обмеження її шансів на обрання й потенційне президентство, — повідомлено у звіті. — Відтак ми вважаємо, що Путін та російський уряд виробили однозначну прихильність до новообраного президента Трампа».

Ця історія шокує не тим, що наводить чіткі докази успішності Росії у впливі на результати виборів у США (5 січня у Washington Post вийшов репортаж про підслухані американськими шпигунами радісні розмови російських вищих чинів про перемогу Трампа). Вона тривожна тому, що політичні лідери двох американських партій не змогли об'єднатися задля захисту своєї країни.

Та найбільше непокоїть реакція Трампа. Він сприймає злам комп'ютерів Демократичної партії та осіб на кшталт керівника президентської кампанії Клінтон Джона Подести не так у дусі «невідомо, хто зробив», як у дусі «яка взагалі різниця». Низкою зневажливих твітів він висловив

Далі буде. Директор Національної розвідки США Джеймс Клеппер 6 січня заявив, що за тиждень оприлюднить звіт, де вкаже «мотивацію» Путіна для втручання в американські вибори

сумнів в американських розвідслужбах: припустив, що ті надто некомпетентні, аби знати, чи справді винуватити слід Росію (згадав, що вони кілька разів не спромоглися знайти іракську зброю масового знищення). В інтерв'ю для The New York Times незадовго до брифінгу, який для нього провели представники розвідки, Трамп назвав розслідування «політичним полюванням на відьом», спрямованим проти нього. Він закликав Америку «жити далі», а не накладати на Росію санкції, а в заяві після брифінгу намагався переключити увагу з Москви на інші речі. «Росія, Китай, ще деякі країни, групи й люди ззовні постійно намагаються пробити кіберінфраструктуру наших урядових установ, бізнесу та організацій», — сказав Трамп. І пообіцяв, що, сівши у крісло президента, призначить команду, яка відповідатиме за розробку плану боротьби з кібератаками. Деталі плану зберігатимуть у таємниці, аби не допомагати ворогам.

Республіканці й демократи в Конгресі здебільшого утримувалися від критики своїх розвідслужб, але в іншому не змогли виступити об'єднаним фронтом. Аби найкраще зрозуміти цю дивну ситуацію, варто звернутися до світу кримінального права. Коли доводять злочин, правоохоронці та прокурори знають, що мають зважувати три ключові елементи.

Перший: необхідно довести, що підозрюваний мав інструменти скоєння злочину. Тут суперечок не виникає. Хакерські злами — дуже поширений

інструмент; багато країн цілком небезпідставно зазнають звинувачень у кібершпигунстві.

Другий елемент у кримінальному переслідуванні — можливість. Розслідуваний зараз випадок дає можливості як для Трампа, так і для республіканців у Конгресі. Новообраний президент і його майбутні колеги в Капітолії можуть не погоджуватися в тому, чи стоїть за хакерськими атаками на опонентів Росія (провідні республіканці, як-от спікер нижньої палати Конгресу Пол Раян, кажуть, що, очевидно, Росія винна, і засуджують «будь-яке зовнішнє втручання в наші вибори»). Але коли доходить до пояснень того, як саме хакерам настільки легко вдавалося зламувати пошту, Трамп і провідні республіканці наввипередки звинувачують демократів у тому, що останні дозволили собі стати жертвами.

Аби ця критика не звучала голослівно, Трамп зачитував Джуліана Ассанжа, австралійського засновника WikiLeaks. В одному зі своїх твітів новообраний президент США заявив: «Джуліан Ассанж сказав, що «Подесту міг хакнути 14-річний пацан; чому Нацкомітет демократів такий легковажний?» А ще сказав, що росіяни інформації йому не давали!».

В унісон із багатьма своїми колегами з Конгресу вигадливими формулюваннями заговорив голова Комітету закордонних справ Палати представників Ед Ройс (конгресмен від Каліфорнії). У своїй заяві він засудив Росію за викрадення інформації під час виборів, а відтак переключився на звинувачення слабого Обама в тому, що він створив можливість для зловживань.

«Цей звіт підтверджує те, що ми вже знаємо: акт агресії Володимира Путіна становить серйозні загрози життєво важливим інтересам США. Відповідь Адміністрації Обама путінській машині пропаганди була слабкою і неефективною в Східній Європі, а тепер ми платимо ціну за це вдома», — заявив Ройс. І для певності додав: у звіті не зазначено доказів того, що «російське втручання якось вплинуло на голосування та підрахунок голосів. Дональд Трамп виграв».

Але справжній розкол у політичному класі зумовлений третім елементом кримінального розслідування — мотивом. Усі сварки й суперечки в республіканців між собою та між республіканцями й демократами зводяться до одного: багато впливових гравців в американській політиці не можуть зважитись і замислитись над значно болючішим питанням — чому ці хакерські атаки взагалі були?

Тут автори звіту розвідслужб слів не добирають. Згідно з документом російський уряд керувався таким мотивом: допомогти Трампу виграти. «Путін, найімовірніше, хотів дискредитувати держсекретаря Клінтон, бо від 2011 року публічно звинувачує її в розпалюванні масових протестів наприкінці 2011-го та на початку 2012-го, а також ображається за коментарі, які, швидше за все, вважає зневажливими стосовно себе», — сказано в оприлюдненій частині звіту.

Що ж стосується Трампа, то Путін (як зазначено у звіті) публічно хвалив прагнення того працювати з Росією, а «прокремлівські гравці

позитивно відгукувалися про, на їхню думку, дружню до РФ позицію Трампа стосовно Сирії та України. Путін публічно протиставляв підхід новообраного президента до Росії «агресивній риторичі» Клінтон».

І це ще не все. В офіційному Вашингтоні не перший місяць ходять чутки про різні інструменти впливу на Трампа, що можуть перебувати в руках Росії чи представників її інтересів. Звіт розвідки не проливає світла на це питання безпосередньо. Але в ньому є один цікавий абзац: «У Путіна багато позитивного досвіду роботи із західними політичними лідерами, чий бізнес-інтереси спонукали їх до співпраці з Росією, як-от із колишнім прем'єром Італії Сільвіо Берлусконі та колишнім канцлером Німеччини Гергардом Шредером».

Трамп навряд чи може відхреститися від зв'язків до ближчих і більш приязних зв'язків із Росією. Він не раз хвалив Путіна як сильного й розумного лідера. І, як сказав у липні 2016 року, сподівається, що це російські спецслужби злама-

В ОФІЦІЙНОМУ ВАШИНГТОНІ НЕ ПЕРШИЙ МІСЯЦЬ ХОДЯТЬ ЧУТКИ ПРО РІЗНІ ІНСТРУМЕНТИ ВПЛИВУ НА ТРАМПА, ЩО МОЖУТЬ ПЕРЕБУВАТИ В РУКАХ РОСІЇ ЧИ ПРЕДСТАВНИКІВ ЇЇ ІНТЕРЕСІВ

ли особистий поштовий сервер Клінтон, захопивши їх оприлюднити знайдену інформацію.

Для інших республіканців думка про те, що ворожа Росія вважає новообраного президента від їхньої партії союзником, — це вже занадто. Тож мотив тут відразу відкидати не варто. Заява Раяна після публікації звіту розвідки відсуває на другий план питання про те, чи хотіла Росія перемоги Трампа. Натомість переключає увагу на тих, хто до цього питання повертається («Ми не можемо дозволити опонентам використати цей звіт для делегітимізації перемоги новообраного президента. Дональд Трамп, беззаперечно, виграв ці вибори, бо прислухався до голосів американців, які почувалися забутими», — казав Раян).

У Раяна та інших провідних республіканців достатньо причин прагнути, аби ця історія затихла й більше не кидала тіні на інавгурацію Трампа, що відбудеться 20 січня. Оскільки республіканці нині контролюють Білий дім та обидві палати Конгресу, від оголошеного нещодавно розслідування хакерських атак під час виборів сенатським комітетом із розвідки багато очікувати не варто.

Утім, забувати цю скандальну історію не можна. Протягом кількох тижнів між перемогою на виборах та офіційним вступом на посаду Трамп підриває довіру громадськості до розвідувальних служб, на чолі яких невдовзі стоятиме, адже фактично говорить своїм прихильникам не вірити федеральним службам, чие завдання оберігати безпеку країни. Якщо аналізувати інструменти, можливості й мотив, усе вказує на те, що й сам Трамп здійснив атаку на американську політику. ■

Гра в дружбу

Юрій Лапаєв

Як розуміти потепління відносин між Москвою та Анкарою і які наслідки воно матиме

Схожі на перший погляд. Приязнь між Путіним та Ердоганом може згаснути дуже швидко

Протягом своєї історії Росія та Туреччина чимало воювали між собою. Зараз між ними панує показовий мир. Утім, схоже, ця дружба ненадовго. В Ердогана і Путіна надзвичайно багато спільного: обидва лідери, були свого часу майже невідомі, прийшли до влади після певної кризи в країні. Росія Єльцина програла Першу чеченську війну, потерпала від корупції, олігархів та проблем в економіці. Роль РФ у світі поступово зменшувалася. Багато росіян мріяло повернути минулу міць і славу держави. Розчарування в старих лідерах витало в повітрі й вимагало появи нового. І він з'явився. Майже з нікуди, невідомий. «Who is mister Putin?» — це не лише відоме запитання американської журналістки, це найкраща його характеристика. Потім були вибухи в будинках, організацію яких пов'язують із ФСБ. Саме вони стали офіційною причиною поновлення війни в Чечні, яка цього разу завершилася начебто перемогою РФ. Авторитет непримітного полковника КГБ стрімко пішов угору. За Путіна Росія повернулася на міжнародну арену, продемонструвала економічне зростання, перемогла на чемпіонаті світу з хокею тощо. При цьому перетворилася на поліцейську державу: залякування та вбивства політичних опонентів, усунення журналістів стали новою реальністю РФ. Мітинг на Болотній площі в 2012 році — останнє, на що спромоглися опозиційні сили. Далі лише одностайне дотримання «генеральної лінії партії». Мілітаризм та «відновлення історичної справедливості» щодо Криму. Триматися при владі вдома Путіну допомагають «духовні скрепи», покірні ЗМІ, страх і ФСБ. Його турецький колега Реджеп Таїп

Ердоган також був маловідомим до свого приходу в політику. Колишній гравець у футбол та молодіжний політичний активіст, у 1994 році, як представник Партії благоденства, став мером Стамбула. На цій посаді він здобув багато прихильників серед простого народу. Але тодішній владі не дуже подобався його ісламський ухил: у 1998-му Ердогана вигнали з партії за використання в промові віршів релігійного змісту. Проте для нього це не стало кінцем кар'єри. Після кількох невдалих спроб у чужих політсилах 2001 року він засновує власну Партію справедливості та розвитку. З нею досягає успіху: на виборах 2002-го молода політична сила здобуває більшість у парламенті.

Після низки змін у законодавстві, проведених спеціально під нього, Ердоган стає прем'єр-міністром Туреччини. Зміг провести доволі успішні реформи, насамперед освітню та економічну. Країна відновлювала свій потенціал, поступово набираючи вагу на світовій політичній арені. Проте зі зростанням сили збільшувалося й бажання спробувати військовим шляхом вирішити питання Курдистану та Кіпру. А WikiLeaks у 2010 році заявило про підтримку Ердоганом «Аль-Каїди» та суттєве зближення з іншими радикальними ісламськими силами.

У середині країни почалися утиски вільної преси та опозиціонерів. Не дивно, що влітку 2013-го на Ердогана чекала його «Болотна площа» — протести на площі Таксим у Стамбулі. Почавши з вимог припинити вирубку дерев, протестанти перейшли до критики курсу на ісламізацію та узурпацію влади. Як і в Росії, жодного успіху ця акція не мала: активістів засудили, у країні

було ухвалено суворіші закони для обмеження прав і свобод громадян. У 2014 році Ердоган стає президентом Туреччини, а країна дедалі більше перетворюється на авторитарну.

У липні 2016-го країна, відома своїми військовими заколотами, пережила ще один. Ця спроба (можливо, штучно інспірована) перевороту була невдалою, Ердоган лишився при владі. За підозрою в участі в перевороті засудили понад 200 військових. Для них Ердоган запропонував застосувати наразі заборонену смертну кару. Крім того, заарештовано близько 9 тис. осіб, звільнено з різних державних посад понад 30 тис. (насамперед у силових структурах та освітніх закладах). Посилилися утиски журналістів, уведено контроль над телебаченням та інтернетом. Як свого часу і в Росії, у Туреччині почастішали терористичні акти, організаторами яких також теоретично може бути влада.

Перед цим сталася ще одна ключова подія, яка могла дати початок вже 12-й за ліком війні між Туреччиною та Росією. Причина погіршення відносин — збитий турецькими ВПС російський бомбардувальник Су-24М, який був залучений до операції в Сирії. Після знищення літака сторони обмінялися дипломатичними погрозами та економічними санкціями. Путін назвав такий вчинок «ударом у спину», а народ додав традиційне «не забудемо, не пробачимо». Втім, all inclusive переміг гідність і пам'ять. Уже в липні 2016-го перші туристи з РФ поїхали на відпочинок до Туреччини, забувши про те, що вони не пробачили. Державні ЗМІ РФ одночасно припинили випускати в ефір сотні сюжетів про підступного Ердогана, швидко перетворивши його з пособника терористів на надійного партнера. А потім Ердоган узагалі вибачився за знищений літак. Офіційно в російсько-турецьких відносинах запанували мир та злагода. І навіть убивство посла РФ у Туреччині Андрея Карлова не змогло розвалити цей хиткий статус-кво.

Сьогодні війна між сучасною Туреччиною, яка є членом НАТО, і РФ малоймовірна. Насамперед не із суто військових причин, а через складні економічні зв'язки.

Туреччина для Росії є одним із головних покупців природного газу. Так, у далекому тепер листопаді 2005-го відбулося урочисте відкриття трубопроводу «Блакитний потік». Завдяки йому російське блакитне паливо потрапляє до турецьких споживачів. Крім того, через Туреччину проходить один із важливих для РФ газопроводів — «Турецький потік», який повинен прийти на зміну зупиненому «Південному потоку». Цей проект допоможе РФ зменшити залежність від української газотранспортної системи. Щоправда, його будівництво вже кілька разів припинялося з політичних причин. Туреччина, розуміючи цінність проекту, вміло використовує його для торгу за економічні преференції від РФ. Наприкінці 2016-го уряди двох країн вкотре підписали угоду про продовження будівництва цього газопроводу. Проте воно може виявитися під питанням після будь-якого погіршення у відносинах.

Зі свого боку, Росія також потрібна Ердогану. Основні джерела доходу країни — сільське господарство, легка промисловість і туризм. За офіційною статистикою Туреччини, у проблемному 2015 році частка РФ становила лише 2,5% загального імпорту, зменшившись на 39% порівняно з 2014-м. Відсутність туристів із Росії також стала доволі відчутним ударом по турецькій економіці.

І хоча скасування російських санкцій було важливим досягненням Ердогана, національна економіка могла б витримати таке погіршення у відносинах. На від-

міну від РФ Туреччина показує повільне, але зростання національного ВВП, її економіка гнучкіша й поки що відкрита для інвесторів.

Самостійність Анкари проявляється в зовнішній політиці. Ердоган послідовно підтримує територіальну цілісність України. Попри покращення стосунків із Путіним, він вкотре заявляє про те, що Крим — Україна. Ця підтримка не обмежується лише словами. Туреччина надає військову допомогу ЗСУ. Так, у 2015 році було передано військового обладнання та екіпіровки на суму близько \$800 тис. Наприкінці 2016-го було підписано міждержавну угоду про надання Туреччиною допомоги в розмірі \$3 млн щороку протягом п'яти років. На ці гроші в неї закуповуватимуться товари військового та подвійного призначення для потреб ЗСУ.

Але така підтримка має певний негативний при смак. Адже Туреччина доволі активно підтримує радикально налаштованих кримських татар, поступово просуваючи ідею ісламізації українського півострова та подальшого переходу під свій контроль. Це відбувалося ще до окупації Криму, а зараз, зважаючи на протидію Росії, перейшло в пасивнішу фазу. Натомість турецьке екіпірування та інструкторів отримали представники Громадянської блокади Криму. Добровольчий батальйон «Аскер» під керівництвом Ленура Іслямова мав стати серйозним підрозділом, головним завданням якого була підготовка до звільнення Криму. У реальності організатори так і не змогли набрати необхідну кількість охочих. А ті, хто був, мали дещо неоднозначні стосунки з місцевими: не всім подобалися озброєні люди, частково іноземці, які були невідконтрольними офіційному Києву. Повідомлялося про окремі випадки розбійних нападів на місцевих бізнесменів та організацію контрабанди.

ЕРДОГАН ПОСЛІДОВНО ПІДТРИМУЄ ТЕРИТОРІАЛЬНУ ЦІЛІСНІСТЬ УКРАЇНИ. ПОПРИ ПОКРАЩЕННЯ СТОСУНКІВ ІЗ ПУТІНИМ, ВІН ВКотре ЗАЯВЛЯЄ ПРО ТЕ, ЩО КРИМ — УКРАЇНА

На початок 2017 року доля підрозділу лишається невизначеною. Можливо, це пов'язано з активізацією Туреччини на іншому напрямку — сирійському. До речі, там, у Сирії, Ердоган також грає незалежну партію. Беручи участь у коаліційних заходах НАТО, він, зокрема, вирішує власні справи, намагаючись знищити сили невизнаної Робітничої партії Курдистану. І хоча Ердоган у Сирії фактично виступає проти Росії, це не заважає розвитку відносин між країнами. Представники РФ і Туреччини навіть домовилися про припинення вогню, але оскільки ані «ІДІЛ», ані сили повстанців їм не підконтрольні, цей мир не міг тривати довго.

Історія має властивість повторюватися. У минулому в Україні був різний формат відносин з Османською імперією: вона була і союзницею проти Московського царства, і ворогом Стамбула. Що принесе новий етап цієї дивної тристоронньої «дружби», наразі не відомо. Однак можна з певністю сказати, що потепління у відносинах між РФ і Туреччиною не триватиме вічно. Два авторитарних лідери, які претендують на домінування в регіоні, не здатні довго бути союзниками. Доведено 1941 роком. Проблема України в тому, що вона може вкотре стати жертвою змагання імперських амбіцій сусідів. ■

Самообман еліт

Едвард Лукас

Чи зможе колективний Захід пережити власні ілюзії та зміну світоустрою Росією

Європа — це не моноліт. Вона сформована з кількох структур, які накладаються одна на одну. Перша — Територія вільного руху. Цей простір без паспортного контролю на кордонах тягнеться від грецьких островів і до півночі Норвегії. Друга — Прифронтна зона. Сюди належать країни, які бояться втручання й агресії Росії. Третя структура — Єврозона. Це країни, де в обігу єдина валюта. А ще Єдиний ринок. Тут заправляють сторожі з Брюсселя, які намагаються гарантувати вільний рух товарів і капіталу та блокують протекціонізм і картелі. Про ці структури треба знати дві важливі речі. Перша — усі висять на шпагаті між добре знайомими категоріями Європейського Союзу й НАТО. Утім, Фінляндія, Швеція та Україна, наприклад, належать до Прифронтної зони, але не в НАТО. Нор-

вегія входить і до Прифронтної зони, і до Території вільного руху, і до Єдиного ринку, але не до ЄС. Друга — усі ці структури оточені тривогами, які 2017-го тільки поглиблюються.

Найскладніше доведеться Єврозоні. Єдина валюта — це чудовий задум. Вона допомагає активізувати торгівлю й заощаджувати на операційних видатках, але тільки тоді, коли економіки, що до неї входять, уже перебувають на більш-менш однаковому рівні розвитку або швидко наздоганяють інших. Натомість євро став швидше інструментом для стимулювання одних країн дорівнятися до інших. Теоретично жорсткі монетарні обмеження мали заохотити економіки з низькою продуктивністю й зростанням (на кшталт італійської чи грецької) модернізуватися й доганяти німецькі стандарти. Але, як можна було передбачити

Територія єдиного гніву. Виборцям набридло самовпевнене ставлення європейських еліт, які повторюють мантру «все буде добре» і видаються переконаними у своїй правоті

(особливо з висоти побаченого останніми роками), цього не сталося. Італії євро заблокувало звичний шлях до збереження конкурентоспроможності через девальвацію ліри. Тож вона опинилася в сталевих лещатах фіксованого валютного курсу й відсутності простору для експансійної грошово-кредитної політики. У результаті її борги непомірно зросли, а виробництво застогнувало.

Греція кинулася позичати і з цього пориву виїшла банкрутом. Проти Кіпру обернулася його не менш обтяжена боргами офшорна банківська система. Аналогічно неконкурентна Португалія переживає десятиліття стагнації. Ціною цьому всьому є не просто спад виробництва: для мільйонів молодих європейців вік від 20 до 30 років затьмарений відсутністю можливостей. Вони живуть із батьками й працюють на безперспективних роботах замість починаючи хороші кар'єри та створювати родини. Найбільше від усього цього в короткостроковій перспективі виграла Німеччина. Її дойчмарка мала б дуже підскочити в ціні порівняно з іншими європейськими валютами (це зростання було б відображенням міцної продуктивності та конкурентоспроможності країни). Натомість валютний курс залишався низьким, що стало величезною непрямою субсидією для німецьких експортерів.

Крім того, німці заробляли високу дохідність на своїх заощадженнях, позичаючи їх країнам Південної Європи. Ціна — зараз у Німеччині м'яка валюта: аби запобігти катастрофі на півдні (і підтримати німецьку банківську систему), Європейський центральний банк друкує трильйони євро в темпах, на які Бундесбанк ніколи б не погодився.

Людам це набридло, як і зневажливе ставлення еліт Єврозони, які наполягають на тому, що все буде добре.

Проблеми й на Єдиному ринку. Завдяки Дональду Трампу протекціонізм та інтервенції країни повернули собі авторитет, ба навіть увійшли в моду. Водночас глобалізація вийшла з моди. Британія, один із найпотужніших чемпіонів конкурентної політики, виходить з ЄС. Виборці хочуть, аби їхні національні уряди більше робили для стримування відтоку робочих місць за кордон, підтримки провідного національного бізнесу й боротьби з економічною невпевністю. Знову ж таки людям набридло не тільки їхнє становище, а й самовпевнена зневажливість еліт Єдиного ринку, з якою вони наполягають на тому, що все буде добре.

Не краще й із Територією вільного руху. Скасування національних кордонів — це блискучий задум, коли належно захищені зовнішні кордони, країни всередині цієї території здебільшого мають однакові стандарти життя, а правоохоронні системи можуть злагоджено й оперативно працювати, не зважаючи на колишні національні кордони. Сьогоднішньої Європи жодна з цих умов не стосується. Через її зовнішні кордони, особливо в Середземномор'ї, але й із Туреччиною, пройти не так і складно. Якість життя між країнами всередині регіону дуже різниться. Тобто бідний ром зі Східної Європи може цілком законно переїхати до багатих країн, де житиме значно краще, але в нього вкрай мало шансів знайти легальну роботу або гармонійно вписатися в суспільство. А на заваді роботи без кордонів у правоохоронних органів стоять жорсткі правила стосовно приватності

та обміну даними. Тож не дивно, що виборців усе це дістало разом зі зверхнім ставленням еліт Території вільного руху, які наполягають, що все буде добре.

Але чи не найбільша небезпека нависла над країнами Прифронтової зони. Владімір Путін в ударі. Він скористався сирійським конфліктом, аби показати, що Росія — знову потуга, з якою треба рахуватись і яка здатна проектувати силу за кордоном. Він успішно звабив Туреччину й уже облизується на перспективу президентства Трампа в Білому домі. А останній вважає, що дипломатія — це домовленості, а не альянси. Він обожає силу. Він хоче зробити нормалізацію відносин із Росією своєю фірмовою політикою перших місяців на посаді. Така перспектива кидає Прифронтову зону в дрож. НАТО фактично зараз перетворилося на блеф: там сподіваються, що напад на будь-якого члена Альянсу автоматично спровокує відповідь інших, особливо США. Утім, зневажливі ремарки Трампа про союзників та бурхливе захоплення Путіним нищать будь-яку віру в цей блеф. Першими жертвами будуть Україна та Грузія: Америка за Трампа скасує санкції та прийме де-факто й де-юре російський суверенітет над Кримом.

БОЯЗЛИВИ, СПАНТЕЛИЧЕНІ ТА РОЗДІЛЕНІ РІЗНІ СТРУКТУРИ ЄВРОПИ СТОЯТЬ ПЕРЕД КАТАСТРОФОЮ. ОДНАК ЄВРОПЕЙСЬКІ ЕЛІТИ ЗМАРНУВАЛИ БЕЗЛІЧ МОЖЛИВОСТЕЙ ЇЇ ВІДВЕРНУТИ

Подальше розширення НАТО буде виключеним. Це страшні новини для Швеції та Фінляндії, які завжди вважали, що зможуть приєднатися до Альянсу, якщо виникне така потреба. Найнебезпечніше те, що потенційна російсько-американська угода деморалізує країни Балтії — найслабших союзників НАТО, що стоять перед найбільшою загрозою. Путін не хоче завойовувати ті держави, але хотів би підірвати їх. Якби так сталося, то довіра до НАТО була б фактично знищеною; відкрився б шлях до нової європейської політики великих потуг, де Росія могла б грати свою роль на повну.

Людам Прифронтової зони це теж набридло. Вони питають, чому довіряли НАТО. У країнах на кшталт Угорщини деякі політики вважають, що краще б домовитися з Путіним, поки обставини ще дозволяють, а не чекати, поки вони погрішаться.

Бодай у цьому питанні деякі політики вже не виявляють зверхньої самовпевненості. В останні дні свого президентства Барак Обама наклав на Росію санкції, які мали би бути на вісім років раніше. Запізно, але все ж таки прокидаються і Британія, і Німеччина. Утім, у багатьох країнах, особливо Південної Європи, досі панують дивовижно самозаспокійливі настрої.

Боязливі, спантеличені та розділені різноманітні структури Європи стоять перед катастрофою. Однак європейські еліти змарнували безліч можливостей її відвернути. І вони переконані у власній правоті, у своєму праві на урядування. І не виказують ані знака того, що збираються змінити курс або ж дослухатися до гуркоту підводи, що везе на страту, хоча вона щоразу ближче.

Нічого не буде добре. ■

Орієнтування на місцевості

Оцінка першого півріччя Терези Мей при владі

Непротореним шляхом. У справі Brexit британська прем'єрка не має опори у вигляді традицій чи прецедентів. Їй доведеться самотужки приймати рішення, порівняно з якими труднощі попередників — квіточки

Студенткою в Оксфорді Тереза була типовою молодою й амбітною торі. Донька священика роками заповнювала папірці для місцевого представництва Консервативної партії. Вона була членом Консервативної асоціації Оксфордського університету. На одній зі своїх вечірок Беназір Бхутто, згодом прем'єрка Пакистану, познайомила Мей із майбутнім чоловіком. Тереза вступила до Оксфордської спілки — дискусійного клубу, де політики-початківці вчать виголошувати палкі промови, підлещуватися й завдавати ударів у спину. Напарниці в клубі вона якось зізналася, що хоче стати прем'єр-міністром.

Утім, багато в чому Мей відрізняється від традиційної когорти торі. По-перше, вона не вивчала філософії, політики й економіки, а саме на такому курсі виховується майбутня еліта. Натомість студувала географію. Девід Віллеттс, колишній міністр із питань університетів за коаліційного уряду 2010–2014 років, у якому Мей була міністром внутрішніх справ, стверджує, що така відмінність в освіті прем'єрки не випадкова.

Як він пояснює, випускники згаданого курсу (Девід Кемерон, та й сам лорд Віллеттс) схильні акцентувати увагу на сильних сторонах Великої Британії в окремих секторах — розквітлій нині сфері послуг, висококласних університетах, Лондонському Сіті (плоди успіхів якого можуть просочуватися до бідніших районів або заохочувати їх мешкан-

ців переїжджати в його орбіту). Натомість Мей пам'ятає про різні куточки країни, збереження їх і прив'язаність до них жителів. Саме тому вона особливо опікується занедбаними територіями, які не в змозі самотужки стати на ноги.

У цьому Тереза добре відповідає духові свого часу. Голосування британців за Brexit (Мей успадкувала від Кемерона відповідальність за здійснення виходу з ЄС) частково виявилось протестом регіонів країни, які почувалися відсталими, не залученими до розподілу її успіхів або які не встигають за стрімкими змінами. Референдум показав, наскільки люди цінують відчуття належності до рідного краю, а також стабільність і порядок. Промови прем'єрки про відродження промисловості, обмеження імміграції та боротьбу зі свавіллям корпорацій непогано вписуються в такі настрої. Громадськість сприймає її позитивніше, ніж Кемерона впродовж двох років роботи попереднього парламенту, та ще ліпше, ніж лейбористів із їхнім плачевним керівництвом (**див. «Однопартійна держава»**). Згідно з результатами опитування YouGov від 3 січня кожен регіон, соціальний прошарок і вікова група вважають, що Тереза Мей буде кращим прем'єр-міністром, ніж очільник лейбористів Джеремі Корбін.

Світогляд, освіта й особисті якості лідера важливі завжди, але у випадку Мей вони важать більше, ніж звичайно. Чимало прем'єрів тримаються за традиції, конвенційність і прецеденти. Правові, політичні, економічні й дипломатичні виклики Brexit поклали цьому край. Зараз треба вести переговори про «розлучення» з ЄС, що вдарить по кишенях і, найімовірніше, буде болісним. Підписувати торговельні угоди з країнами ЄС та рештою світу. Впроваджувати новий міграційний режим, стримувати економічний шок, запевняти партнерів, утримати Шотландію в складі Сполученого Королівства, підтримувати мир у Північній Ірландії й долати болісні розколи в британському суспільстві... Прецедентів цьому немає. Тож Терезі доведеться створювати власні й приймати рішення, порівняно з якими всі труднощі її попередників — квіточки.

Коли йдеться про прем'єр-міністра, який отримав свою посаду через парламентські вибори або ж бодай через вибори лідера партії, то можна скласти хоч якийсь уявлення, які рішення ця людина прийматиме. У Мей такого не було. Тож передбачити, як вона торуватиме ще не пройдений шлях, можна тільки керуючись тим, хто вона й звідки походить.

ВЛАДА В РУКАХ ПОБОЖНИХ ЛЮДЕЙ

Тереза Мей народилася 1956 року в родині преподобного Г'юберта Бразье і його дружини Зейді. Коли дівчинка була ще маленькою, батько став вікарієм Святого Кенельма в церкві Енстоун. То була ідилічна місцина, наче в кіно: золотисті кам'яниці серед викладених теж із каменю ого-

© 2017 The Economist Newspaper Limited. All rights reserved

рож та мальовничі пагорби Котсволдса. Через релігійне виховання Мей порівнюють з Ангелою Меркель, чий батько був лютеранським пастором у Східній Німеччині, та лейбористом Гордоном Брауном, батько якого служив пресвітеріанським священиком у Файфі, що неподалік Единбурга. Усі троє виховувалися в родині, де панували духовні й життєві постулати церкви. Тому всі вони вирости стриманими, серйозними й обачливими.

Дитинство під крилом вікарія простежується в суто англійських звичках Мей. Вона п'є чай Earl Grey, любить читати Джейн Остін, дивиться фільми про Джеймса Бонда, регулярно навідується до церкви в рідному краї (у розкішному містечку Мейденгед, що в долині Темзи) та обожнює крикет. Усе це впливає й на її стиль управління. В англіканстві часто поєднуються запальні висловлювання про Царство Боже та стримана консервативна культура: псалми про хрестоносців і про вигнання диявола за вечірнім чаюванням. У перші місяці прем'єрства Мей висловлювала зухваліше, ніж діяла: великі ідеї не дуже активно втілювалися, а деякі й зовсім забулися. На характер прем'єрки дещо вплинув її кумир крикетист Жофрей Бойкотт. Складно не зауважити в сухих манерах Терези захоплення серйозним стилем цього йоркширського спортсмена. Для неї найкраща похвала від помічників звучить так: «Вона просто продовжує робити свою роботу».

Константою в кар'єрі Мей є соціал-реформізм, закорінений у її світогляді завдяки англіканському вихованню (якось вона сказала: «Це частина мене, а отже, призма, крізь яку я дивлюся на світ»). Коли 1997 року виборці Мейденгеда вперше відрядили її до Вестмінстера, вона представляла ліве крило партії. 2002-го Мей застерегла колег та їхніх прихильників, що вони заробляють собі славу «лихої партії». Ще наступного року в ролі тінювого міністра транспорту вона переконувала, що держава має більше втручатися в економіку та що необхідно будувати виважені відносини з профспілками й утамовувати апетити товстосумів.

Увесь цей багаж Тереза принесла до прем'єрського кабінету. Коли Кемерон подав у відставку, програвши на референдумі, Мей у боротьбі за його місце запустила свою кампанію, зокрема акцентувала увагу на несправедливості сучасного життя Великої Британії (хлопці, народжені в бідних родині, помирають на дев'ять років раніше за інших; випускники державних шкіл мають мало шансів опанувати перспективні професії порівняно з тими, хто навчався в приватних; жінки часто заробляють менше за чоловіків).

Сівши в крісло прем'єра, вона знову згадала про боротьбу з несправедливістю — уже на ганку Даунінг-стріт, 10. Мей похвалила нове покоління державних граматичних шкіл, в одній з яких навчалася сама (такі заклади мають право набирати учнів на конкурсній основі): вони дають добрий старт розумним дітям із малозабезпечених сімей. Згадувала також про представництво працівників у правліннях компаній, а ще побивалася з приводу того, яким чином низькі відсоткові ставки Банку Англії вплинуть на вкладників.

Мей помітно вирізняється серед багатьох колег не тільки реформаторськими нахилами, а й соціальною дистанцією. Хтось каже, що вона закрита людина че-

рез шок від втрати обох батьків у досить юному віці. Хтось гадає, нібито справа в діабеті: прем'єрка мусить колоти інсулін по кілька разів на день. Та найімовірніше пояснення — досвід випускниці провінційної школи (понад те, онуки домашньої челяді), яка вибудувала кар'єру в партії, де заправляють хлопці з елітних шкіл, схильні до бундючності й «страшенно розумних» планів. Коли союзники Мей хвалять її методичність, нетерпимість до кумівського стилю управління й неформальної політики, то висловлюють давніше презирство чинної прем'єрки до зарозумілих елітних чоловіків, зокрема таких, як Кемерон чи його канцлер скарбниці Джордж Осборн.

НА ЧОЛІ УРЯДОВОГО ДЕПАРТАМЕНТУ ВНУТРІШНІХ СПРАВ ТЕРЕЗА МЕЙ ЗДОБУЛА РЕПУТАЦІЮ НЕПОХИТНОГО, ПЕДАНТИЧНОГО Й ЗАЦИКЛЕНОГО НА ДЕТАЛЯХ КЕРІВНИКА

Тереза Мей не має часу на парламентські тусівки: уникає зустрічей у вестмінстерських барах і кімнатах для чаювання, відмовляється від запрошень на вечері в Лондоні. Що й казати про Брюссель чи Вашингтон... Нова прем'єрка — антикосмополіт. «Люди, які вважають себе громадянами світу, насправді не мають громадянства», — заявила вона на жовтневому з'їзді своєї партії. Їй погано даються світські бесіди, завдяки яким часто обертаються коліщата дипломатичної (й урядової) машини. 16 грудня на саміті ЄС Мей нервово смикала манжети, тоді як її колеги безтурботно обмінювалися повітряними поцілунками. Вона набагато влевненіше почувається на батьківщині, на берегах Темзи. Її будинок, що в селі Соннінг, розташований у «найказковішому закутку всієї ріки», як назвав колись цю місцину вікторіанський гуморист Джером Клапка Джером. Удома, у своєму природному середовищі, Тереза гостра на язик, розслаблена й компанійська.

ОБОРОННА ПОЗИЦІЯ

На чолі урядового Департаменту внутрішніх справ, одержимого порядком і контролем, Мей здобула репутацію непохитного, педантичного й зацикленого на деталях керівника. Один із її наступників зауважив: «Вона завжди просила класти більше паперів до червоного кейса» (червоний кейс — неформальна назва портфеля, у якому високопосадовцям дозволено перевозити засекречені документи чи інформацію — **Ред.**). Мей добре спрацювалася з людьми, з якими мала щось спільне. Скажімо, з міністром Лінн Фетерстон — ліберал-демократкою, що так само обстоювала легалізацію одностатевих шлюбів. А двох наступників Фетерстон — Джереми Брауна й Нормана Бейкера, з якими погляди в неї не зійшлися, вона ізолювала й ігнорувала.

Якось конфліктувала з Майклом Гоувом, на той час міністром освіти, з приводу заходів проти екстремізму в школах, а тоді з Осборном стосовно імміграції: вимагала жорсткішого візового режиму для студентів, що навчаються в Британії. Зазвичай вона однією з останніх затверджувала річний бюджет Департаменту внутрішніх справ. У неї виникали

проблеми і з тодішнім мером Лондона Борисом Джонсоном через водомети, які той придбав без погодження закупівлі з установою Мей (воно є обов'язковим). У вузьких колах ця історія стала причею про віроломність чиновників (які й намовили Джонсона на покупку), безглуздість необміркованих рішень, небезпеку неформальної політики й заслужену кару для тих, хто порушує порядки Терези Мей.

На Даунінг-стріт вона запровадила централізовані й формалізовані робочі практики, відточені в Департаменті внутрішніх справ. День починається із засідання о 8:30. За прем'єрства Кемерона їх міг відвідати хто хотів й у неформальному одязі. Тепер же діє суворо регульований список запрошених. Вільному «польоту» думок і просторікуванням про вечірні новини там уже не місце; натомість до відома працівників доводять чіткі інструкції. У кабінеті прем'єр-міністра замість дивана поставили стіл і стільці (а ще вази з гортензіями). Міністрам і співробітникам доводиться подавати документи раніше, ніж за Кемерона, щоб шефіня встигла проглянути їх увечері (Кемерон займався цим наступного дня). Усе тримається на маленькій, але дієвій команді на чолі з двома керівниками апарату Мей — Фіоною Гіл і Ніком Тімоті.

Загальноурядові й міністерські збори — це серйозні обговорення, а не зустрічі для годиться із задалегідь визначеними результатами. Рівномірно розподіливши міністерські портфелі між прихильниками виходу з ЄС і «залишеними», Тереза призначила керівниками трьох установ, відповідальних за реалізацію Вгехіт, тих осіб, які палко вболівали за вихід з ЄС (на відміну від неї самої). Джонсон очолив Міністерство закордонних справ, Ліам Фокс — нове Міністерство міжнародної торгівлі, а Девід

Девіс — нову структуру, відповідальну за вихід з Євросоюзу. Роздавши пов'язані з Вгехіт посади поборникам цієї ідеї, Тереза Мей таким чином убереглася від критики за те, що вона сама не підтримує цієї політики. Крім того, така хитра комбінація зменшує шанси на появу суперника з табору поборників Вгехіт (якби процес виходу з ЄС розчарував найнеохитніших його прихильників).

За словами одного з міністрів, у той час як за Блера й Брауна на Даунінг-стріт точилися війни за владу, а за Кемерона — інтриги, Мей практикує відкриті дискусії, на яких вона справді вислуховує спікерів. Інший міністр каже, що вона цікавиться фактами більше, ніж попередник, і прагне вільно орієнтуватися в усіх темах. Помічники запевняють, що рішення впливових керівників апарату належним чином перевіряються (не як за Кемерона) й без зайвого втручання прем'єра (не як за Брауна).

Нововведення дають Терезі Мей насамперед те, чого вона найбільше прагне: контроль. Навіть наближені кажуть, що вона одержима ним і, як це часто буває, ціна цієї одержимості — довіра й ефективність. Політичні рішення проходять через фільтр «Нік і Фіона», що призводить до «заторів» (кошти на подолання кризи із соціальним забезпеченням було виділено майже на місяць пізніше, ніж планувалося). Явні пріоритети на кшталт граматичних шкіл так і не стали фірмовою політикою уряду. Ні до чого не привели пропозиції про включення в правління компаній представників від працівників, державне регулювання грошової політики й зобов'язання компанії оприлюднювати переліки іноземних працівників. Так само затихли розмови про великі інвестиції в інфраструктуру й житлове будівництво. Вестмінстер ніби помер.

Однопартійна держава

Велика Британія, 2016

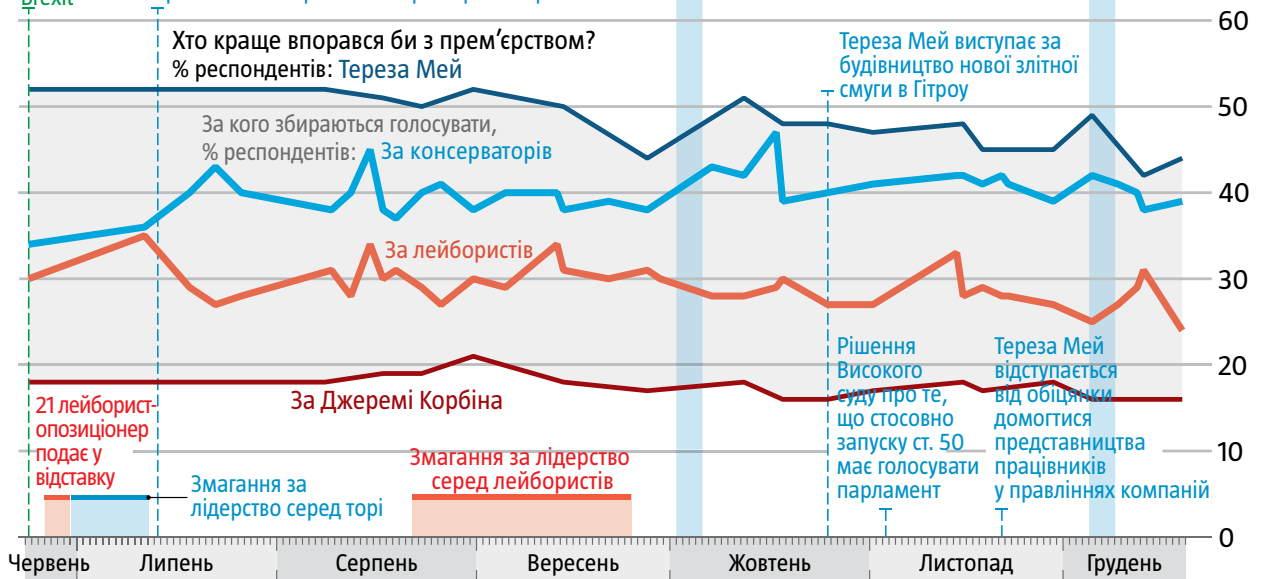
Референдум
Brexit

Призначення Терези Мей прем'єр-міністром

З'їзд Консервативної партії.
Обіцянка запустити в дію
ст. 50 до квітня 2017 року

Ст. 50
Справа
у Верховному суді

Саміт
ЄС

За даними ICM, Ipsos MORI, Opinium, YouGov

Міністри відмовляються від своїх слів. Скарбниця відчуває, що її відтісняють на другий план. У дипломатів складається враження, що їх ігнорують. Коли в пресу просочився текст записки від експерта консалтингового агентства Deloitte до секретаріату Кабінету міністрів, де критикується стиль управління Терези Мей, вона нібито звеліла «покарати» Deloitte. Відтоді компанія вийшла з кількох конкурсів на держзамовлення, а електронна пошта й телефонні розмови міністрів стали відстежуватися, щоб запобігти подальшим витокам інформації. Подейкують, навіть королева нарікала на те, що Тереза не ділиться подорожними планами щодо виходу Великої Британії з ЄС.

Справді, за півроку перебування при владі прем'єр-міністр може сказати на цю тему лише одне: «Brexit означає Brexit», і то буде «червоне, біле й синє» (тобто патріотично, радше як у кавказькому стилі з кров'ю й бійками). Страх втрати контролю допомагає зрозуміти, чому замість звичайного голосування в парламенті про запуск ст. 50 Лісабонського договору (процедура виходу з ЄС) Тереза Мей уперто продовжує битву за те, аби цього уникнути. Як ішлося в записці Deloitte, видається, що в неї немає продуманого плану Brexit, її уряд «у проблемному становищі», а вона досі схильна «заглиблюватися у висновки та деталі, аби вирішувати справи самостійно».

Певним чином це підтвердилося з січня, коли сер Айван Роджерс, посол Британії в ЄС, подав у відставку на 10 місяців раніше, ніж мав би. У «злитому» в мережу листі він критикує «сплутане обдумування» процесу виходу з Євросоюзу. Роджерс не перший високопосадовець, який достроково складає із себе повноваження. Першою була Гелен Бауер — шанована прес-секретарка Даунінг-стріт, 10. Наступний Джим О'Ніл із верхньої палати парламенту.

Усе це наводить на думку, що, хоч через безлад у Лейбористській партії позиція Мей видається непохитною, насправді це не так. Вона має підтримку незначної більшості в парламенті, й Консервативна партія може її усунути. Швидше за все, переговори про Brexit проваляться; Мей наполягає, що необхідно зберегти певні економічні переваги членства Британії в ЄС і при цьому припинити вільне пересування робочої сили. Для Брюсселя така угода немислима. Відтак британцям загрожує економічний хаос, й ось тоді Осборн, який створює собі новий імідж лідера ліберальних торі з лави запасних, становитиме для Мей серйозну конкуренцію. Інший варіант — фінальна угода про Brexit може містити компроміси, неприйнятні для прихильників виходу в британському парламенті.

Коли все почне котитися донизу, то нинішня оборонна й надміру ворожа поведінка прем'єрки не зіграє їй на руку. Під час підсумкового звіту перед комітетом зв'язків — групою депутатів, які стежать за роботою уряду, — Мей зайняла войовничу позицію, ухилившись від прямих відповідей, а під тиском вдалася до розпливчастих пояснень: «Я відповіла на запитання так, як вважаю за потрібне». Може, крикетист Бойкотт й оцінив би непохитність прем'єрки, та не в нього ж учитися командній роботі.

Прийшовши до влади, Мей не вдовольнилася звільненням Осборна й Гоува — вона дала обом ще й добрячого прочухана. За словами наближених

до неї, у прем'єрки алергія на неформальні домовленості, тож зустрічається віч-на-віч тільки з посадовцями, яких знає впродовж багатьох років: канцлером скарбниці Філіпом Геммондом і міністром праці та пенсій Демієном Гріном (чоловіком її напарниці з Оксфордського дискусійного клубу). Періодичні спроби Мей послабити хватку ні до чого не приводять: публічно кепкуючи з Джонсона, вона наживає собі ворога (та й дивно чути ці насміхи від особи, яка, зрештою, і наділила його високими повноваженнями).

СКІЛЬКИ НЕЗГОД, СКІЛЬКИ СУМНІВІВ

Утриматися при владі й успішно керувати країною Терезі Мей може допомогти досвід колег Брауна й Меркель. Перший, чие нетривале прем'єрство припало на період світової фінансової кризи, не зміг добитися єдності в лавах своєї партії й потерпав від серйозної опозиції на чолі з Кемероном. Друга теж переживала кризи, однак тримається при владі вже понад 10 років, примудряючись перехитрувати або переманювати на свій бік опозицію й, таким чином, зберігати за собою безсумнівне верховенство в партії.

Як і Меркель, Мей позбулася суперників за допомогою розумних маневрів. Вона вміє вичікувати слухної миті й знає, коли слід говорити, а коли (як у випадку кампанії навколо референдуму) мовчати. Як і Браун, вона схильна до помпезної риторики, драгтіливості й нерішучості. Головне, щоб навчилася адаптуватися (у цьому вмінні полягає ключова різниця між Брауном і Меркель).

МЕЙ ПОЗБУЛАСЯ СУПЕРНИКІВ ЗА ДОПОМОГОЮ РОЗУМНИХ МАНЕВРІВ. ВОНА ВМІЄ ВИЧІКУВАТИ СЛУХНОЇ МИТІ Й ЗНАЄ, КОЛИ СЛІД ГОВОРИТИ. ТЕПЕР ТРЕБА НАВЧИТИСЯ АДАПТУВАТИСЯ

Наразі не схоже, що прем'єрка Великої Британії вміє пристосовуватися до нових обставин (власне, ця навичка зумовила успішність Меркель). Здається, Мей уявляє собі лідером людину, яка виголошує промови, регулює процедури, збирає інформацію, контролює та й усе. Саме тому в 2018–2019 роках країні цілком може загрозувати безлад: розруха в її партії, непорозуміння прем'єра з міністрами й партнерами, гальмування в уряді, провал переговорів про Brexit, рецесія економіки та ізоляція Даунінг-стріт, 10.

Адже лідерство — це далеко не тільки процедури Терези Мей. Як зауважив сучасний історик Пітер Геннесі, йдеться ще й про «емоційну географію» влади. Тобто лідер має адаптуватися до подій та інституцій, налагоджувати зв'язки і — так! — іноді виходити за рамки офіціозу (трохи інтуїції, спонтанних рішень, необхідних домовленостей і ризиків, що залежать від чесного слова). Лідер повинен ділитися інформацією, урахувати й думки незгодних, шукати альтернативні варіанти, займати позицію й переконувати виборців у її доцільності. Географу за освітою, що очолює нині Велику Британію, доведеться опанувати емоційні території. Якщо їй це вдасться. ■

Каталонія на вихід?

Боротьба регіону за незалежність може уподібнитися до Brexit

Сьогодні естелад (естелада — прапор, у якому поєднані каталонські та кубинські елементи і який став знаменом тих, хто прагне незалежності свого краю) у Каталонії менше, ніж раніше. Але достатньо, аби заохочувати регіональний уряд обіцяти референдум про незалежність у 2017-му. Центральний уряд Іспанії відмовляється розглядати можливість такого плебісциту. Тож конфронтації, здається, не уникнути.

Насправді вона вже почалася. Близько 300 каталонських чиновників чекає суд за звинуваченням у порушенні закону (одностороння спроба провести референдум про незалежність у 2014 році, а також дрібні протести на кшталт вивішування естелад на адміністративних будівлях). Президент каталонського Женералітету (уряду) Карлос Пучдемонт обіцяє влітку проголосити закони про відокремлення, зокрема про створення власної податкової служби, а тоді у вересні провести референдум. Його коаліція (виступає за незалежність) має в парламенті Каталонії більшість. 14 грудня Конституційний суд Іспанії попередив Женералітет, що референдум буде незаконним. Країна може постати перед безпрецедентним викликом для своєї демократичної Конституції.

КАТАЛОНСЬКІ НАЦІОНАЛІСТИ ЗВИНУВАЧУЮТЬ В ОБКРАДАННІ КАТАЛОНІЇ МАДРИД. ВОНИ ВВАЖАЮТЬ, ЩО ЗДОБУТТЯ НЕЗАЛЕЖНОСТІ БУДЕ ШВИДКИМ І ЛЕГКИМ

Як до такого дійшло? Згідно з Конституцією 1978 року Каталонія дістала більше самоуправління, ніж має будь-який інший край у Європі. Документ дав Женералітету контроль над школами, лікарнями, поліцією та в'язницями регіону. Каталонська стала основною мовою викладання. За Жорді Пужоля, талановитого касика (політичного лідера) помірковано-націоналістичних поглядів, який очолював Женералітет у 1980–2003-му, Каталонію такий порядок влаштував. Через своїх представників у парламенті в Мадриді вона домагалася для себе розширення повноважень і примноження прибутків.

Ускладнили ситуацію два моменти. Перший — 2010 року Конституційний суд Іспанії скасував формулювання в новому Статуті про автономію, що давали каталонцям право визначати себе окремою нацією і наділяли Женералітет додатковими повноваженнями. Раніше каталонці (на референдумі) та іспанський парламент цей Статут ухвалили. І другий — економічна криза після обвалу іспанського ринку нерухомості у 2008-му.

2012 року протестувальники, що виступали проти режиму жорсткої економії, почали звинувачувати в проблемах Мадрид. Підтримка незалежності зростає

з 25% до 45%. «У суспільстві поширилися радикальні погляди», — каже історик Джоан Кулла. Дехто думає, що бодай частково за це відповідальний Женералітет із його грішми та інформаційною машиною. Це дало змогу націоналістам утримувати владу, попри зменшення бюджету та викриття десятилітніх наживань чиновників на держзакупівлях.

Конфлікт політично вигідний не тільки каталонським націоналістам, а й прем'єрові Іспанії Маріано Рахой та його консервативній Народній партії. Обстоювання ним територіальної цілісності країни популярне в більшості регіонів, окрім Каталонії. Багато років Рахой ніяк не відповідав на невдоволення каталонців (де в чому виправдане). Регіон вносить до центрального бюджету країни більше, ніж отримує з нього. І поки каталонські транспортні системи закладуться, у Мадрида першокласне метро й надмір автомагістралей.

Однак невирішеність втомлює і Барселону, і Мадрид. Рахой доручив каталонське питання своїй заступниці Сорайї Саенс де Сантамарії, яка починає промацувати ґрунт у Женералітеті. Пучдемонт оприлюднив 46 пунктів до обговорення. Перший — «обов'язковий до виконання референдум». Умови потенційної угоди передбачити неважко. Рахой може запропонувати поступки щодо грошей та інфраструктури, а також більш суперечливі: визнання каталонської офіційною мовою або проголошення Каталонії нацією у складі Іспанської держави.

Але найскладніше — референдум. Каталонські націоналісти вважають себе зразковими проєвропейцями. Однак багато процесів у регіоні перегукуються з Brexit. Замість Брюсселя націоналісти звинувачують в обкраданні Каталонії Мадрид. Вони вважають, що здобуття незалежності буде швидким і легким.

Пучдемонт наполягає, що блокувати референдум не можна, бо це «погані новини для демократії». Він готовий обговорювати дату його проведення. Але додає: «Ми так просто не відступимося. Гадаю, ми заслужили право бути почутими». Дехто в Барселоні вважає, що лідери Женералітету таким чином шукають шлях відступу від обіцянок, але так, щоб зберегти обличчя. Пучдемонт час від часу говорить про «установчі» вибори для заснування нової держави. Але від них може постраждати його ж партія з огляду на заляпаність корупцією. Натомість вибори могли б посилити каталонський варіант лівих «Подемос», що вже заправляє в міській адміністрації Барселони й формує ширшу партію. І бачить Каталонію частиною «плуранаціональної» Іспанії.

«Які проблеми перебування в складі Іспанії створює для повсякденного життя каталонців? — запитує Інес Аррімадас із партії «Сьюдаданос», що очолює опозицію в каталонському парламенті. — Проблеми Каталонії — безробіття, бідність і корупція». Що довше триватиме патова ситуація, то складніше буде Пучдементу переконувати каталонців, що це не так. ■

Плоди Арабської весни

Михайло Якубович

Минуло шість років від початку революційних процесів на Близькому Сході. Як ці події вплинули на окремі країни, регіон і геополітику загалом?

В Арабському світі 14 січня 2011 року відбулася непересічна, як для близькосхідної сучасності, подія: президент Тунісу Зін аль-Абідін бен Алі покинув країну під тиском демонстрантів і втік до Саудівської Аравії. І хоча про пригоди його літака згодом ходило чимало різних чуток (начебо спочатку той узяв курс на Париж, але звідти був завернутий в інший бік), ця перша перемога й водночас поразка туніських революціонерів іще раз підтвердила цікаву тенденцію: еліти арабських держав, попри серйозні суперечки, простягнуть одна одній руку допомоги в скрутні часи. Після Тунісу, як відомо (бо Арабська весна майже рік не зникала з випусків новин), настала черга ближчих країн: Лівії, Єгипту, Малі, а потім Ємену, Сирії. Виступи під демократичними гаслами відбувались у Марокко, Алжирі, Йорданії, Кувейті й Бахреїні; в останньому спрацював конфесійний чинник, і лише за допомогою саудівських військ та мовчазної згоди Заходу Манамі вдалося приборкати шийтських протестувальників. Гучний арабськомовний слоган «Аш-шаб юрід іската ан-нізам» («Народ хоче повалення режиму») лунав на вулицях близькосхідних міст кілька років поспіль; сформувалось і чимало нових сакральних символів перемін, передусім «Мідан ет-Тахрір» («майдан Свободи») у Каїрі й каїрська ж таки мечеть «Рабіа ель-Адавія».

ТАКІ РІЗНІ РЕЗУЛЬТАТИ

Нині, вже шостий рік потому, про причини Арабської весни говориться дуже багато. У численних публікаціях, переважно американських та західноєвропейських дослідників, висловлено чимало оцінок: від намагань показати демократичну природу процесу до спроб застеретти від «ісламістської зими», яка подекуди вже прийшла на зміну Арабській весні. Чимало західних видавництв уже подбали й про науково-популярні довідники, присвячені цим подіям. Наприклад, престижний британський видавничий дім Routledge випустив таку книжку ще два роки тому. Нині йдеться не лише про політичні, а й про суспільні виміри Арабської весни: скажімо, про її вплив на права жінок, релігійних і національних меншин та ін. Загалом дослідники сходяться на думці, що вона не мала якогось чіткого вектора розвитку, принаймні в кожній країні ситуація розвивалася за своїм сценарієм, котрий зумовили вже внутрішні чинники, а вимоги протестувальників також еволюціонували в ході самих протестів; нам, українцям, ця ситуація знайома завдяки нашій «українській весні», коли починали на Майдані з проєвропейських гасел, а пізніше в багатьох аспектах виїшли на євроскептичний націоналізм (який, утім, так і не став мейнстримом).

Незайве нагадати й про реальні підсумки Арабської весни. За великим рахунком перемогу (тобто бажану демократизацію) можна розглядати лише в Тунісі, де також після складного процесу було знайдено відповідний консенсус між політичними силами. Щоправда, 10-мільйонна країна з великою густотою населення в північній та східній частинах, із проєвропейськи орієнтованим середнім класом, відсутністю значних національних, конфесійних чи племінних суперечок і від початку мала куди більше шансів на успіх. Навіть тамтешній «ісламізм», репрезентований партією «Ан-Нахда» на чолі з Рашидом Ганнуші, є досить інтелектуалізованим рухом, який принципово визнає демократичний лад, допускає значну лібералізацію економіки. Понад те, економічні наслідки революційних подій для Тунісу були найменшими: попри певні втрати, не сталося стрибка безробіття, а в деяких галузях ситуація навіть покращалася.

АРАБСЬКА ВЕСНА ЗАВЕРШИТЬСЯ ТОДІ, КОЛИ ОСТАТОЧНО ЗРУЙНУЄТЬСЯ ПОСТКОЛОНІАЛЬНИЙ ЛАД, КОЛИ КРАЇНИ ІСЛАМСЬКОГО СВІТУ СТАНУТЬ МЕНШ ТЕХНОЛОГІЧНО ЗАЛЕЖНИМИ, А ПРАВЛЯЧІ ЕЛІТИ ВІДПОВІДАТИМУТЬ ІНТЕРЕСАМ БІЛЬШОСТІ НАСЕЛЕННЯ

Зовсім інакше, як відомо, події розгортались у Єгипті. Демократичний лад Могаммеда Мурсі (пов'язано з рухом «Брати-мусульмани»), що змінив режим Госні Мубарака, протримався близько року, допоки в липні 2013-го до влади не прийшла військова диктатура Абделя Фаттага аль-Сісі. Мурсі, який спирався також на гасла «ісламської демократії», на жаль, не знайшов спільної мови ані із Заходом, ані із сусідами; на тлі внутрішніх економічних негараздів («За Мубарака було краче!» — лунало на вулицях) його просто «злили», передусім Сполучені Штати й сусідні арабські монархічні режими. Від червня 2014 року аль-Сісі, догн армійський генерал і навіть фельдмаршал, став повноцінним президентом Єгипту. Власне, Єгипет сьогодні — це Сирія Башара Асада вчора, спроба зачепитись за омріяну «стабільність».

Інакший розвиток подій бачимо в Лівії: на тлі «недемократичної» Джамахірії часів дивакватого соціаліста Каддафі сучасність цієї країни іще далека від якогось завершеного вигляду. Тут не обійшлося без інтервенції та міжплеємінної різанини, сформувалися радикальні сили лівійського відділу «Ісламської держави», триває протистояння між силами Уряду національної єдності (умовно демократичними) та радикальнішими групами. Частина країни, на південному заході, взагалі захопили туареги з «Незалежної» ▶

держави Азаваду». Головна проблема нині, втім, полягає у значному напруженні між самими сунітами, зокрема «поміркованими ісламістами», маджалітами й іншими угрупованнями. Де-факто Лівія поділена на кілька частин, а окремі міста взагалі перебувають під контролем самоврядних «міліцій» (араб. «мілі-пійят»). Кордони тут, як і в інших арабських країнах, залишаються умовними: на відміну від нашої війни на Сході, де сили сторін переважно зосереджені в просторі між населеними пунктами, в умовах пустелі й напівпустелі воюють інакше. Тут точиться боротьба конкретно за населені пункти, а не за території, бо суттєво укріплюватись і займати оборону посеред цілком відкритого ландшафту просто немає сенсу. Іще гірша, як відомо, ситуація в Сирії, де можна назвати як мінімум із десятків різних угруповань, альянси між якими не завжди стабільні. Від 2011 року, коли в Сирії почалися масові антиурядові протести, маховик війни там тільки набирив обертів, і нині лише висвітлення поточної воєнно-політичної ситуації з переліком усіх сил та їхніх ідеологічних відмінностей зайняло б щонайменше кілька сторінок.

Приблизно те саме бачимо в Ємені. Після відставки у 2011 році з посади президента Алі Абдалли Салега країна опинилась у вирі громадянської війни та іноземної інтервенції: тут повстали шіїти-хусити, які 2015-го фактично захопили владу в країні й нині ведуть боротьбу з Арабською коаліцією, котру очолює Саудівська Аравія. Остання проводить свою «АТО» на кордоні з Єменом, потерпаючи від терористичних атак хуситів. У Ємені також присутній внутрішній чинник, а саме поділ на власне Ємен і Хадрамаут, історично відмінні між собою частини.

СТІЙКІСТЬ МОНАРХІЙ

Як бачимо, практично в усіх країнах, якими прокотилась Арабська весна, відразу вийшли на поверхню внутрішні й зовнішні суперечності. Чи унікальний, утім, цей досвід? Очевидно, ні. Згадаймо колишню Югославію, яка після централістської диктатури довго й болісно розколювалася на окремі держави, або Ірак, який після страти Гусейна й інтервенції вже кільканадцять років перебуває в коловерті кривавого насильства. Тим більше в добу гібридних війн, коли сильні світу цього в обличчя посміхаються одне одному, а тим часом вкладають гроші та зброю в руки зацікавлених «народних республік», «релігійних» квазідержав чи ще якихось збройних формувань. Архітекторам сучасних міжнародних відносин хочеться милуватися мирними красвидами європейських чи американських міст, але заодно й вести війну. Хай краще власний народ, коштом і начебто на благо якого вона відбувається, бачить її десь там, по той бік телеекрана. Хоч би який цинічний вигляд це мало, режисерам і акторам близькосхідних війн із західного боку вигідно іноді лякати місцеве населення терактами: мовляв, подивіться, вони вже тут, тому можна і треба бомбити десь там, далеко. Згадаймо, яким чином той самий Дональд Трамп будував свою кампанію: дружба з Росією потрібна, щоб разом подолати «ІДІЛ», але чому ж у такому разі РФ так активно працювала по Алеппо (на окраїнах якого іділівці мали відносно слабкі позиції), але практично не зачіпала Ракки чи інших тилкових регіонів?

Уже на шостий рік можна було б сказати, що події Арабської весни час оцінювати в певній ретроспективі, хоча, зрозуміло, до завершення ще далеко,

Почали першими. У Тунісі, звідки Арабська весна поширилася на регіон, революція допомогла оновити країну без надмірного кровопролиття

особливо в Сирії та Іраку. Неважко, втім, помітити тенденцію, що вона передусім болісно вдарила по модерних режимах, зокрема типових постсоціалістичних диктатурах. Монархічні системи, як відносно демократичного типу (Марокко, Йорданія, де королівські родини не займають усіх ключових посад), так і абсолютистського (Кувейт, Бахрейн), утримались і навіть здобули певну вигоду з відповідних подій. На словах підтримуючи протестувальників, влада через медіа на рівні підсвідомості закладала відповідні меседжі співгромадянам: ось, дивіться, «домайданились», а в нас «стабільність». Щойно почалися такі демонстрації в Єгипті, Саудівській Аравії, як, скажімо, керівництво вишів стало оголошувати студентам відповідні настанови згори. Воно стверджувало, що вихід на якісь антивладні маніфестації — це «розкол цілого», «бунтарство» й, нарешті, ренегатство стосовно релігії. Як відомо, війна проти тих, хто вирішив зі зброєю в руках повалити владу, з погляду ісламу є справедливою. Виникає, проте, два запитання (їх ставили перед собою і учасники протестів): а якщо «вихід проти влади» був беззбройним, тобто мирним, виступом і, що не менш важливо, сама ця влада колись заволоділа певною територією саме насильницьким способом? Той-таки Ібн Хальдун (1332–1406), «батько соціології», як його називають в ісламському світі, казав, що будь-яка одноосібна влада — це «поєднання насилля й примусу». Утім, як на Сході, так і на Заході розуміють, що, наприклад, криза в Саудівській Аравії просто поставить і цю країну на межу громадянської війни, адже в провінції Шаркія, особливо багатій на нафту, вже підіймають голову шіїти. Торік саудити стратили шіїтського проповідника Німра Бакра ан-Німра, який в одному зі своїх виступів прямо заявив про невизнання королівської влади в країні. Колись, невдовзі після придушення заворушень у Бахрейн, мені довелося побувати в Даммамі, адміністративному центрі Шаркії. Гуляючи містом, яке розчинялось у хмарах пилу з пустелі, натрапив на величезну споруду з п'ятиметровим парканом, укріпленнями на в'їзді, всяну відеокамерами й позбавлену вікон; вона нагадувала чи то об'єкт «Укриття» в Чорнобилі, чи то в'язницю (перша думка така й була). Виявилось, що це, сказати б, «облдержадміністрація», надійно захищена від «зазіхань» внутрішніх ворогів. У мечетях Даммама, куди на молитву збиралися місцеві, поліції були всяні різного роду антишіїтськими прокламаціями, ну а з величезного місцевого аеропорту імені короля Фагда можна було розгледіти якісь військові об'єкти в пустелі: як виявилось, американські зенітно-ракетні комплекси Patriot. Західні демократії оберігають стабільність лояльних до них режимів. Та й соціально-економічні умови, створені нафтогазовими монархіями для своїх співгромадян, слугують непоганою «профілактикою» революційних дій.

НЕМАЄ В РЕВОЛЮЦІЇ КІНЦЯ

Є, втім, іще один «секрет успіху» монархій країн затоки (яку в нас називають Перською, але самі араби лише Арабською). Соціальна структура населення там, попри значну урбанізацію, залишається племінною, і специфічна ідентичність часто визначається саме належністю до племені. Не слід забувати, що бурхливий модерний розвиток

Кувейту, Саудівської Аравії, ОАЕ, Оману, Катару й Бахрейну припав на 1960–1970-ті роки, тобто фактично нині цими державами керує покоління, яке прожило свою молодість у дещо інших умовах. Країни затоки, котрі колись зазнали набагато меншого впливу колонізаторів, зберігають оту історичну «арабськість», зокрема й у політичних орієнтирах. Окрім того, іслам салафітського напрямку, який і досі зумовлює публічні мотивації в більшості цих країн, досить легко сприйняв капіталістичну етику й сучасні ринкові відносини.

Плоди Арабської весни відчутні й далеко за межами Арабського світу. Для багатьох мусульман-мігрантів, які мешкають на Заході, революційні рухи стали надією на краще життя в себе на батьківщині, але, як з'ясувалось уже в наступні роки, чимало мрій так і не здійснилося. Численні мусульманські громади в ЄС, наприклад, почали активніше включатись у життя своєї нової вітчизни, розуміючи, що ситуація часто залежить від їхньої власної позиції, від того, наскільки вони самі готові до конструктивного діалогу зі світом. Якась частина, навпаки, почала маргіналізуватись і сприймати поразку революційних рухів суто в релігійному руслі: мовляв, поки не настане «відродження ісламу», не буде нічого. Для когось те «відродження» полягає передусім у моральних і обрядових питаннях, для когось — у суспільно-політичних, і тут також думки різняться: від «ісламської демократії» до халіфатизму й, у найрадикальнішому варіанті, «ісламської державності». Для багатьох Арабська весна, зрада «поганих» і слабкість «хороших» акторів у цих процесах стали поштовхом до дій; не секрет, що, наприклад, до «ІДІЛ» потрапило чимало європейських мусульман, навіть народжених у ЄС і з досить світським способом життя в минулому. Не знайшовши відповідей у «традиційному» ісламі, деякі мусульмани, особливо молоді, починають засвоювати якісь істини із записів на YouTube чи доступних книжок, де з численних цитат із Корану й Суні (всупереч традиційному розумінню) робиться один висновок: ісламський світ захопили невірні та віровідступники, тому боротися потрібно з усіма одразу, ставши на бік «спасенної групи». Парадоксально, але тут дивним чином поєднуються криваві цінності архаїки й технології модерну, коли антидемократичний тоталітаризм виявляється наслідком власне демократичного вибору. Водночас, коли, як у РФ чи Середній Азії, під виглядом «традиційного» ісламу й «профілактики тероризму» пастві в мечетях просто втовкмачують любов до Пугіна чи Назарбаєва, а «екстремізмом» вважають ворушіння пальцем під час намазу (не прийняте в ханафітському релігійному праві), радикальна реакція стає не просто ймовірною, а неминучою. І те, що Арабська весна десь відгукується «зимою», також викриває одвічні проблеми третього світу (хай навіть посеред нього й видніються дубайські хмарочоси): несправедливість, нерівність, нерівномірність розподілу ресурсів, розрив між бажаним і дійсним, який конвертується в іще кривавіше насилля. Мабуть, Арабська весна завершиться тоді, коли остаточно зруйнується постколоніальний лад, коли країни ісламського світу стануть менш технологічно залежними, а правлячі еліти відповідатимуть інтересам більшості населення. До цього, зважаючи на поточні події, іще доведеться пройти надзвичайно тернистий шлях. ■

Сімон Ґайссбюлер:

«Пам'ять про Голокост у Румунії та на румунсько-українсько-молдовському прикордонні дуже крихка і фрагментована»

Про напівзабуту історію масового знищення євреїв у Румунії та на підконтрольних їй територіях у роки Другої світової війни, а також про європейську історичну пам'ять і причини того, чому частині сучасних румунських та молдовських політиків бракує сміливості визнати роль і місце своїх націй у Голокості, *Тижню* розповів швейцарський дипломат та історик Сімон Ґайссбюлер.

Частина політиків сучасних Румунії та Молдови дозволяє собі публічні заяви, з яких випливає, що Голокосту на теренах їхніх країн не було, а коли й був, то чинився не руками румунів чи молдаван. Про що свідчить таке бажання всіляко відгородитися від важкого спадку минулого?

— 2007-го я потрапив до Бухареста як дипломат, де пропрацював чотири роки. Звідтіля

Спілкувалася
Ганна Трегуб

вперше поїхав до Вінниці, на батьківщину моєї дружини. Протягом цієї мандрівки з Румунії до України ми зупинились у населеному пункті Радівці, за 40 км від українсько-румунського кордону. Прогулюючись, побачили там величезну синагогу, яка досі функціонує, навіть попри те що серед місцевих жителів лишилося дуже мало євреїв. Мене зацікавила історія євреїв того регіону, який включає Буковину. Дещо давши собі раду з місцевою єврейською культурою, синагогами та кладовищами, я зацікавився тим, як там прокотився Голокост і що саме сталося під час Другої світової війни. Виявилось, що літератури про це дуже мало. Є безліч книжок і статей, присвячених діянням німецьких нацистів супроти євреїв на територіях, підконтрольних безпосередньо Рейху, концтаборам, як-от «Аушвіц», «Дахау» та ін. Якщо йдеться про Румунію, то

такі інформації практично немає і вельми небагато осіб узагалі знають про цю частину історії Голокосту. Говорять щонайменше про 300 тис. євреїв, знищених румунами на окупованих і підконтрольних їм територіях. Коли армія Йона Антонеску рушила на Буковину та Бессарабію в 1941 році (ця наступальна операція розпочалася трошки пізніше за німецьку «Барбаросса»), на захоплених нею територіях почалися масові убивства. Ті з євреїв, які пережили першу хвилю терору, переселилися до губернаторства Трансїстрія. Євреїв десятками тисяч знищували в Одесі. Мені цікаво було звернутися до історичних джерел та архівних документів, позбирати свідчення про ті події, зробити по-вноцінне дослідження.

У результаті я побачив, що в Румунії люди досі не хочуть говорити про той історичний період із його подіями і що дуже небагато з них насправді знають про румунський слід та відповідальність за те, що тоді трапилося. Для більшості румунів Голокост не є явищем, котре має хоч якийсь стосунок до їхньої нації та сьогодення їхньої країни. Під час соціологічного опитування, яке Інститут Елі Візеля провів у Бухаресті 2015 року, 62% людей сказали, що це питання обходить їх мало або дуже мало. Тільки 29% респондентів відповіли ствердно на запитання, чи був у Румунії Голокост. Решта (71%) заперечила, мовляв, нічого такого на румунських теренах не сталося. Існує величезне провалля між тим, що віднайшли стосовно цього періоду та подій історики, і тим, що про це знають самі румуни. Пам'ять про Голокост у Румунії та на румунсько-українсько-молдовському прикордонні дуже крихка і фрагментована. Помітним є напівпасивне ставлення до цієї теми, своєрідне бажання не знати, що і як було.

Якщо говорити мовою історичних фактів, то який вигляд мав Голокост на підконтрольних тодішній Румунії теренах, зокрема в південно-західних районах сучасної України?

— Той факт, що Румунія була найбільшим союзником Рейху на Східному фронті після 1941 року і єдиною крім нього державою, котра самостійно генерувала політику прямого масового знищення євреїв, маловідомий. Від літа 1941-го з її власної ініціативи в цій країні розпочалося знищення єврейського населення на всіх підконтрольних теренах. У червні в Яссах було замордовано близько 13 тис. дітей Авраама. Коли румунська армія вдерлася на територію СРСР на Південному фронті на початку літа 1941 року, тисячі євреїв були насильно переселені з Північної Буковини та Бессарабії. Перша хвиля терору дістала продовження восени, коли євреїв із півночі й півдня Буковини та з Бессарабії було вислано до таборів і гетто на території Трансїстрії. Багато хто загинув під час цих переселень. Десятки тисяч осіб було знищено після того, як румунські війська захопили Одесу. Разом більш ніж 300 тис. євреїв, які проживали на

Сімон Ґайсбюлер народився 1973 року в Берні. У 1993–1997 роках вивчав історію та політологію в університетах Берна, Літл-Рока і Еля. Від 1997 року був асистентом в Інституті політичних наук Бернського університету. У 2000 році здобув ступінь доктора соціологічних наук. Відтоді працює в дипломатичній сфері. Від 2004 до 2007 року був дипломатичним представником федерального радника Мішлін Кальмі-Рей. У 2007–2010-му — перший співробітник Посольства Швейцарії в Бухаресті, а в 2010–2013-му — у Варшаві. Від 2013-го працював заступником керівника департаменту Америки (у ранзі міністра Федерального департаменту закордонних справ Швейцарії).

румунських та українських теренах, були закатовані румунськими військовими протягом Другої світової війни.

Ці факти ще не повністю лягли в основу досліджень Голокосту. Досі не відбулося всеосяжної наукової дискусії про їхнє значення для розуміння трагедії загалом. Іноді складається враження, що хоча Голокост на територіях, які перебували під контролем Бухареста під час Другої світової, та масові убивства були справою рук самих румунів, проте нині до уваги беруть не все, що там діялося. Ці факти досі розглядають як аномальні чи невиразні елементи історії та історіографії Голокосту або просто щось, на що можна не зважати, але не як інтегральну складову частину історії масового знищення євреїв у роки війни.

Падіння комуністичних режимів у Східній Європі, і румунського також, принесло із собою свободу ревізії національних історій, зокрема тих їхніх елементів, які за червоної влади замовчувалися. Чому ж досі фактично не сталося перегляду історії Другої світової війни та участі в ній румунів?

— Головна проблема в тому, що Голокост був величезним табу в комуністичному суспільстві, і таке мовчання тривало щонайменше 50 років. Румунія була найближчим союзником нацистської Німеччини і коїла масові вбивства євреїв та циган автономно від Рейху. За комуністичного повоєнного режиму ця країна відчувала гостру потребу накинути пелену мовчання на своє безславне минуле. Добрий приклад — ті румунські меморіали, які лишили по собі комуністична епоха. На стегах написано, скажімо, що тисяча радянських громадян на цьому місці була вбита нацистами в роки Другої світової війни. Конкретно йдеться про євреїв, але вони не згадані й не показані в цьому меморіалі саме як євреї. Ті, хто їх розстріляв, не румуни, а просто якісь там нацисти. Ось вам табу, про яке мова, коли ані жертви, ані кати не названі своїми справжніми іменами. До сьогодні румунів влаштовує той наратив, що їхня країна була жертвою, а реальними злочинцями — німецькі нацисти. 50 років ніхто практично нічого про це не чув в умовах комуністичного тоталітаризму.

У 1989–1991 роках усе змінилося, потрібно було якось ужитись у новій реальності. ❧

Проте ревізії румунської історії після падіння режиму Чаушеску не сталось. Навпаки, у новітній історіографії Румунії фашизм було показано як чужу, німецьку ідею, а румунське суспільство — як жертву, якій її накинuli. Але це не означало, ніби про все, що сталося перед тим, годилося забути. Треба було починати діяти в багатьох напрямках, зокрема в освіті. Політичні лідери мали нарешті брати на себе відповідальність за раніше скоєні їхніми співгромадянами речі. Останнього не відбувалося протягом багатьох років. Лише нещодавно румунський президент під час візиту до Ізраїлю заявив, що його країна хоче створити музей єврейства і Голокосту в Бухаресті. Чекати довелося довго, але це принаймні початок. До процесу повернення пам'яті активно мали б долучитись історики. На жаль, зміна людської ментальності потребує довгого часу. Якщо прадіди нашого покоління були військовими злочинцями, знищували євреїв під час Голокосту, то це не значить, що ми, нащадки, винні в їхніх учинках. Ми винні тоді, коли заперечуємо злочини своїх предків і не готові пам'ятати те, що вони скоїли.

Поліетнічне прикордоння не суто український феномен, це явище присутнє в багатьох європейських країнах. Із плином часу слід тих, хто населяв терени від Балтійського моря до портів Варна й Суліна, зокрема євреїв, ромів, греків та інших етносів, стирається. Як зберегти історичну пам'ять про цих людей та їхню культуру?

— Правда в тому, що свого часу порубіжжя України та Румунії було населене різними народами: українцями, євреями, румунами, ромами та ін. Омер Бартов, американсько-ізраїльський історик із родини емігрантів із Західної України, свого часу написав книжку «Стерті». Відвідавши 2007 року терени, про які в ній ішлося, він зауважив: усе єврейське, що там було, нині стерте, зруйноване, і, що найпроблемніше, на порубіжжі стерта історична пам'ять про цей народ. Подорожуючи територією, де межують Україна, Молдова та Румунія, я дістав такі самі досвід і враження. Та щось таки й залишилося. Не всі синагоги було знищено, так само як і єврейські кладовища. Як на мене, у цьому питанні мають збігтись зусилля, докладені як знизу, так і згори. Що конкретно я маю на увазі? Як на мене, у тих місцях, де колись жили євреї, роми, інші громади, школи можуть обрати собі один день у році, який присвятять цим темам, і, наприклад, піти поприбирати на єврейському цвинтарі. Ці кладовища передусім старовинні. Але умови, у яких вони нині перебувають, жахливі: території позаростали, моглиби камені-мацеві або просто повалились, або їх кудись перенесли, щоб, наприклад, замостити дорогу.

У минулому багатонаціональні містечка й селища, де колись існувала велика єврейська громада чи навіть більшість населення, нині

стали моноетнічними. У багатьох випадках стороння людина, яка туди потрапила й нічого не знає про минуле цієї місцини, навіть не здогадається, що понад 75 років тому євреї відігравали визначну роль у тамтешньому соціальному, економічному й навіть політичному житті. Якщо вам і розповідатимуть щось пов'язане з євреями: про меморіал, масове поховання жертв Голокосту, то без великої охоти, і відповідні місця показуватимуть теж без ентузіазму. Не завжди й не скрізь люди готові до відновлення пам'яті про тих, хто колись там мешкав. Навіть шкільні вчителі.

Який він — європейський, зокрема швейцарський, підхід до історичної пам'яті, яка не завжди включає в себе славні моменти, а також трагедії та злочини?

— Проблема України і в тому, що її державність довгий час заперечувалась і не могла відновитись упродовж тривалої історії. Українцям не вдалося відновити свою державу ані після Першої світової війни, ані після Другої, хоча то були слушні моменти. Цього не трапилось ані в 1941-му, ані в 1945-му, як багато хто сподівався. Якщо навіть українці й були пронімецьки настроєні, то лишень позаяк сподівалися, що це допоможе їм відновити власну державність. Суверенітет України потому не міг відновитись за часів комуністичного панування. Це трагічна історія, якій важкості додав Голодомор 1930-х років. Це те, чого ніхто не може й не повинен заперечувати.

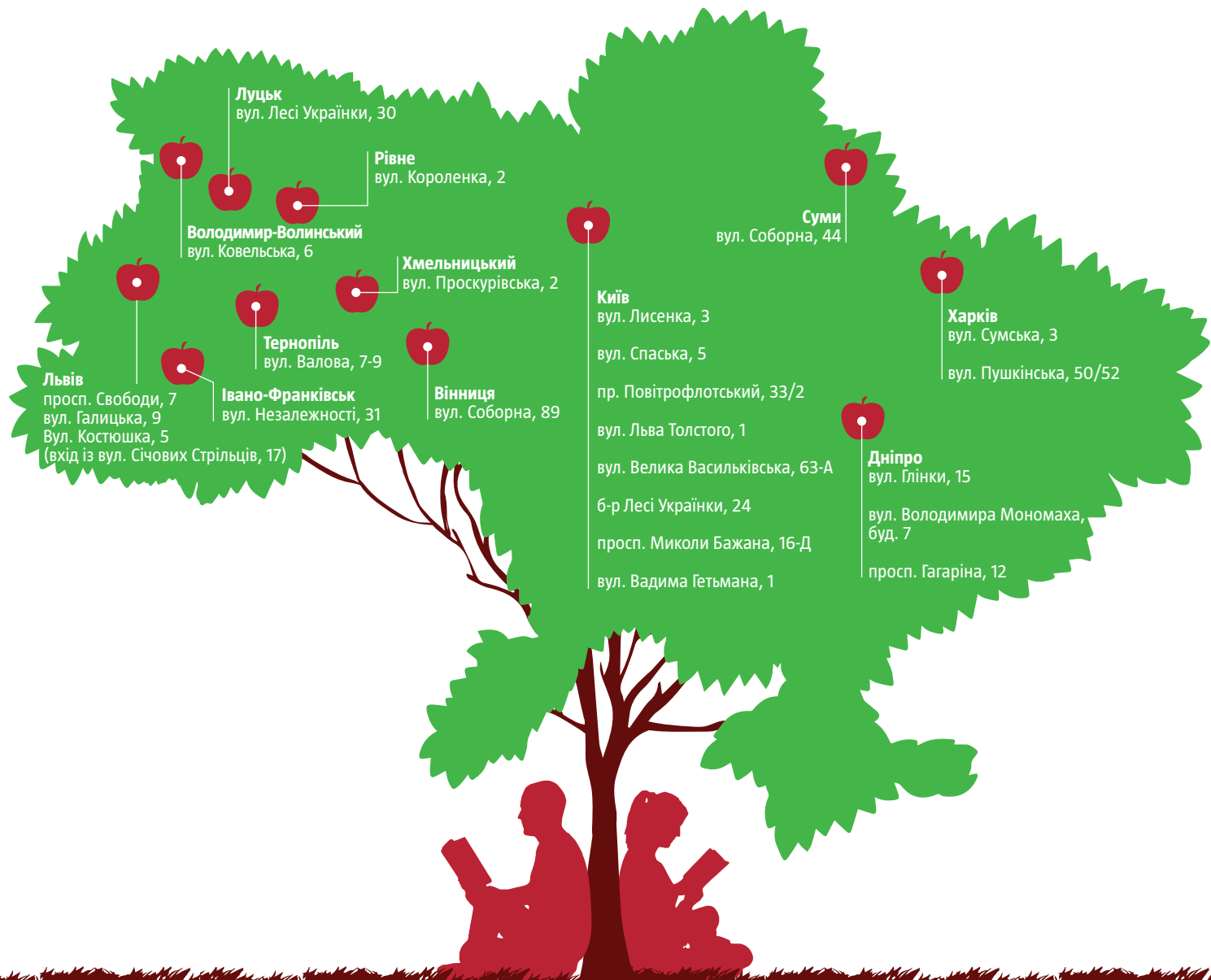
ЗАКАТОВАНІ ПІД ЧАС ГОЛОКОСТУ ЄВРЕЇ З МІСТЕЧКА НА ГАЛИЧИНІ ЧИ ОДЕЩИНІ — ЦЕ ТАКОЖ ЧАСТИНА ІСТОРІЇ УКРАЇНИ. СТРАШНИМ Є ТОЙ ВИБІР, ОТЕ «АБО-АБО»: АБО ЄВРЕЇ ТА ГОЛОКОСТ, АБО УКРАЇНЦІ ТА ГОЛОДОМОР. ЦЕ СКЛАДОВІ ЧАСТИНИ ОДНІЄЇ ТРАГІЧНОЇ ІСТОРІЇ

Та саме через це українцям досі важко відчувати емпатію до страждань інших. Вам досі важко зрозуміти, що закатовані під час Голокосту євреї з містечка на Галичині чи Одещині — це також частина історії України. Прийняття й розуміння своєї історії як певної цілісності приходить із часом. До цього додається усвідомлення факту, що нація може й не бути моноетнічною. Страшним є той вибір, оте «або-або»: або євреї та Голокост, або українці та Голодомор. Це складові частини однієї трагічної історії. Щоб зрозуміти і прийняти, відчути зрушення в ментальності, потрібні велика праця й тривалий час. Це не трапиться тут і зараз. Інколи для того потрібні десятиріччя.

Швейцарці говорять німецькою, французькою, італійською і ретороманською мовами, але всі вони громадяни своєї країни. Це вище, ніж мовні та релігійні межі. Сподіваюся, що й у вільній, демократичній Україні дійдуть до такого розуміння. ■

К Н И Г А Р Н Я

Луцьк
вул. Лесі Українки, 30

Рівне
вул. Короленка, 2

Володимир-Волинський
вул. Ковельська, 6

Хмельницький
вул. Проскурівська, 2

Суми
вул. Соборна, 44

Київ
вул. Лисенка, 3

Харків
вул. Сумська, 3
вул. Пушкінська, 50/52

вул. Спаська, 5

пр. Повітрофлотський, 33/2

вул. Льва Толстого, 1

вул. Велика Васильківська, 63-А

б-р Лесі Українки, 24

просп. Миколи Бажана, 16-Д

вул. Вадима Гетьмана, 1

Дніпро
вул. Глінки, 15
вул. Володимира Мономаха,
буд. 7
просп. Гагаріна, 12

Львів
просп. Свободи, 7
вул. Галицька, 9
Вул. Костюшка, 5
(вхід із вул. Січових Стрільців, 17)

Івано-Франківськ
вул. Незалежності, 31

Тернопіль
вул. Валова, 7-9

Вінниця
вул. Соборна, 89

Чекаємо на вас щодня з 9:00 до 21:00

WWW.BOOK-YE.COM.UA

Значне в локальному

Ганна Трегуб

Якою є внутрішня й зовнішня роль нестоличних музейних закладів

Потреба розширення. Тіснява не дає змоги ефективно зберігати й експонувати надбання українських музеїв. Для влади і громади ці питання поки що не є пріоритетними

Ситуація, коли майже всі культурно-історичні інституції держави сконцентровано лише в її столиці, не здорова. Цього вже давно позбулися суспільства України. Наприклад, про історію й культуру Польщі чи Туреччини можна довідатися не тільки у Варшаві чи Кракові, Стамбулі чи Анкарі, а всюди, хоч би куди поїхав у цих країнах. Проте в українських музейних реаліях, поки що пострадянських за суттю, є низка прикладів, коли нестоличний культурний заклад має своє унікальне обличчя, розвиває власний образ, який визнають не лише в різних куточках нашої держави, а й за кордоном. Досягають цього музейники за тих самих умов фінансування й статусу державної бюджетної установи, які, м'яко кажучи, багатьом відбивають бажання щось робити для збереження культурної спадщини.

Коли йдеться про пошук українських прикладів успіху в згаданій царині, не варто очікувати бурхливої діяльності на кшталт тієї, яку проводить Музей Вікторії й Альберта в Лондоні або ж Музей Гугенгайма в Нью-Йорку. Рівень ані державної, ані громадянської свідомості нашої країни до цього ще не доріс. Але ефективне використання того невеликого фінансування, яке мають вітчизняні музеї, насамперед спрямоване на належне збереження їхніх колекцій, низка яких є унікальною, й активне залучення до закладу як відвідувачів, так і науковців. А це вже надзвичайно багато в сучасних реаліях. Питання збереження українського музейного надбання в контексті свіжого повідомлення про зникнення з фондів Львівської художньої галереї близько 100 стародруків кирилическими шрифтами набуває

нового й нетривіального змісту. А пропало, до речі, чимало, як видно з частини оприлюдненого списку: богослужбні книги, зокрема Євангеліє та Апостоли, інші артефакти, популярні на чорному ринку старовини.

Успіх — це не тільки зберегти об'єкти в темряві фондосховищ (незрозуміло для кого), а й дослідити їх та експонувати так, щоб про них знали по всій Україні та Європі. Чернігівський історичний музей ім. Василя Тарновського, якому нещодавно виповнилося 120 років, — один із локальних музейних осередків, які активно намагаються отримати максимально позитивний ефект за не найшикарніших умов... Він посідає провідні місця серед тих культурних закладів, які зшивають оригінальний український світ до купи, освічують його, зберігають історичну пам'ять загалом. Від того, як їм вестиметься в майбутньому, залежить, зокрема, і реальна демократизація гуманітарної сфери нашої країни на місцях, тобто саме там, де вона й має бути.

АРТЕФАКТИ Й АРХИВИ

Читаючи романи Умберто Еко чи Артуро Перес-Реверте, ловиш себе на думці, що вони захоплюють увагу цілковито нетривіальним розгортанням сюжету, розповідями з продовженням. Обох авторів згадано не випадково, адже вони писали твори на історичну тематику. Коли говорити про Чернігівський історичний музей, то він аж ніяк не прагне бути таким собі «музеєм покинутих секретів», радше навпаки. А цікавих сюжетів і несподіваних відкриттів не лише щодо української, а й європейської історії різних епох у цій установі стачить і на вибагливого глядача, і на вузьких спеціалістів-науковців. Директор Сергій Лаєвський, із яким поспілкувався **Тиждень**, зазначає: «Якщо не вести наукової роботи, то музей перетвориться на своєрідний склад речей і не більше. Будь-який музейний предмет без його належної атрибуції є просто дечим, що не має своєї унікальної історії, свого неповторного обличчя. Власне, до будь-якого музею люди ходять по цікаві історії з царини культури, того хитроплетіння фактів і доль, які й покликані репрезентувати музейні артефакти. Це те, що притягує до Чернігова жителів інших міст і країн, як і має бути з музеєм».

Фонди Чернігівського музею, який було створено 1896 року, формують предмети зі збірки його засновника, українського мецената Василя Тарновського. До них згодом додали колекції музеїв місцевої архівної комісії та єпархіального сховища старожитностей. Ще пізніше доєдналися збірки музею панського й селянського побуту. Колекція Тарновського — це особливе явище, бо йдеться про зібрання суто українських старожитностей. Видатного збирача цікавили різні українські достойники: гетьмани, генеральна старшина, полковники, полкова старшина Лівобережжя.

Сергій Лаєвський розповідає, що в планах Василь Тарновський хотів охопити всі терени батьківщини, але, очевидно, це було не під силу одній людині. Чи не кожен експонат його колекції — окрема, іноді авантюрна історія. Тарновський їздив глухими хуторами, селами, бував у селянських хатах і поміщицьких садибах, щось вимінював, щось випрошував, а щось і купував. Лівобережної України стосується й решта збірок, які увійшли до фондів цього музею. Історія козащини як української мілітарної сили, одного з найплідніших етапів українського державотворення, його злетів і падінь потребує не лише висвітлення на сторінках наукової чи художньої літератури (зокрема, авторства Грушевського й Куліша), а й ілюстрації візуальної. Таких музейних колекцій, які можуть дати найповніший його образ, в Україні щонайменше дві. Якщо колекція Чернігівського музею оповідає радше про інституціоналізоване козацтво Гетьманщини, то збірка Національного історичного музею ім. Дмитра Яворницького в Дніпрі — про козацтво січове, відмінне від першого принаймні менталітетом. Але фонди музею оповідають не тільки про історію козацтва.

Коли вже повертатися до теми пошуку нових історичних фактів і цікавих сюжетів, то їх, очевидно, чимало набереться в архівній частині Чернігівського музею. Але поки що більшість українських науковців, які його відвідують, читають старі газети. Як зазначає директор закладу, їх дуже мало цікавить те, що не під силу дослідити самим музейникам, а таких речей багато.

Сергій Лаєвський нарікає, що в музеї немає спеціалістів, які можуть проаналізувати документи, написані старонімецькою, французькою, польською мовами XVII–XVIII століть. Те саме стосується кількометровою сувою Євангелія, написаного румунською. 2016-го завдяки співпраці з Міністерством культури Польщі заклад розпочав проект з каталогізації архіву турецького паші міста Хотина 1739 року, узятого внаслідок перемоги польських військ над османськими. Наявність цих документів і доступу до них — це не просто круто, тому що переважна частина їх перебуває нині в Москві. А той єдиний зшиток, який у Чернігові, невідомо як тут узагалі з'явився. Це нетиповий детектив із минувшини, який передусім має бути цікавим українським дослідникам. Польські й турецькі вчені до нашої історії байдужі, бо в них є власна. Добре, коли вони під час своїх досліджень звертають увагу на ті факти, які вибиваються з їхнього нарративу й можуть бути цінними сусідам.

Також у музейній колекції є чимало родинних архівів української козацької старшини, згодом інкорпорованої в російське дворянство. Серед них є документи від другої половини XVII й аж до зламу XIX–XX століть. Це архіви Милорадовичів, Тарновських, які досліджені лише частково. Цікавим є зібрання паперів старшинського козацького роду Забіл, яке не вивчене повністю, а тільки описане. В одному з документів є унікальний малюнок сигілума України, тобто герба. Саме це зображення датується серединою XVIII століття.

Окремих досліджень потребує велетенська колекція холодної зброї. На доопрацювання чекає й старий її каталог, який не відповідає сучасним вимогам і не розкриває повноти зазначеної колекції. Потрібні фахівці, які зможуть описати й каталогізувати ці артефакти за новими вимогами й детальніше їх дослідити. Не менш цікава колекція лудвисарських виробів — дзвонів і гармат.

Однією з перлин музейного фонду є срібна шата кіота ікони Троїцько-Лілінської Божої Матері (предмет, який не належить до колекції Василя Тарновського, а походить з іншого джерела). 1925 року її було видрано з Троїцького монастиря в Чернігові, і вона дивом потрапила не до Фонду індустріалізації, а до музейних сховищ. Ікона унікальна не лише для України, а й для всієї Європи. Створена наприкінці XVII століття невідомими майстрами, згодом до неї було додано срібний оклад розміром приблизно 1,5×3,5 м. Ця срібна шата складається з 18 пластин, зокрема на нижньому фризі об'єкта розміщено герб гетьмана Івана Мазепи, зображення різноманітної зброї, Богодучівської фортеці й військових таборів, а вгорі — життє Богородиці та її монограма. Відячні за цю шату монахи Троїцького монастиря відповіли Мазепі шедевром на шедевр. Завдяки зусиллям тодішнього архімандрита згаданої обителі в чернігівській друкарні було видруковано плакат — дедикацію. Він має формат 1,9×0,9 м. На ньому зображена шата, а поряд розміщено подяку від братії Іванові Мазепі, який і фінансував створення цього мистецького виробу, що прикрасив чудотворну ікону, та подарував його монахам. Єдиний примірник цієї дедикації нині зберігається в Польщі, у бібліотеці її Академії наук. Там він датований 1691 роком. Хоча дослідження чернігівських музейників довели, що точніша часова ідентифікація цього унікального документа — 1695 рік. Для поляків то черговий друкований старовинний об'єкт, а от для української історії — річ надзвичайно важлива, бо нічого подібного не зафіксовано на той час ані в Україні, ані в Європі, ані в Московії. Це ще один цікавий штрих до розуміння історичної постаті Івана Мазепи, його практик як державця європейського рівня, а отже, і мецената.

УСПІХ — ЦЕ НЕ ТІЛЬКИ ЗБЕРЕГТИ ОБ'ЄКТИ В ТЕМРЯВІ ФОНДОСХОВИЩ (НЕЗРОЗУМІЛО ДЛЯ КОГО), А Й ДОСЛІДИТИ ІХ ТА ЕКСПОНУВАТИ ТАК, ЩОБ ПРО НИХ ЗНАЛИ ПО ВСІЙ УКРАЇНІ ТА ЄВРОПІ

Крім описаних у Музеї ім. Василя Тарновського є низка предметів, важливих для вивчення життя еліти й найвищих чинів Російської імперії, зокрема дворянської родини Безбородьків, також артефакти, пов'язані з російськими імператрицями. У колекції закладу золотий годинник, подарований Єкатеріною II графу Паніну. За рік до заснування музею місцевий губернатор Костянтин Андрієвський публічно оголосив, що є бажання створити губернську архівну комісію й музей при ній. Він звернувся до всіх небайдужих, аби допомогли сформувати фонди нової установи. У жовтні 1895 року в «Чернігівських губернських новинах» з'явилося повідомлення, що губернатору для справи формування музейної колекції було передано годинник графа Паніна. Це фактично перший експонат Чернігівського історичного музею, який у нові часи ніколи не виставлявся, бо перебував у запасниках.

НА РОЗЛОГІЙ ТУРИСТИЧНІЙ МАПІ

Історичні надбання Чернігова мають не лише загальноукраїнське значення, а значно ширше — загальноєвропейське. Особливо коли йдеться про кількість

Бароковий шедевр. Срібна шата кіота ікони Троїцько-Іллінської Божої Матері з колекції Чернігівського історичного музею відреставрована завдяки міжнародному музейному проекту

пам'яток домонгольської доби. Приміром, за 12 км від обласного центру в селі Шестовиця розташоване велике варязьке городище з кількома сотнями курганних могильників. Їх, виявляється, багато не тільки у шведській Упсалі чи в російських Старій Лагоді й Новгороді. Більшість матеріалів із розкопок цього археологічного комплексу нині перебувають у фондах Чернігівського історичного музею ім. Василя Тарновського. Наприклад, це артефакти з розкопаного 2008 року поховання знатного варязького воїна, який, можливо, був ярлом. До приходу монголів Чернігів був центром великого й впливового князівства. За часів Гетьманщини — не просто осередком одного з полків, а, за словами Михайла Грушевського, «Чернігівською Равенною», містом, близьким до гетьманських столиць Батурина й Глухова. Спадщина княжої доби забезпечила йому сплеск розвитку в другій половині XVII — на початку XVIII століть. Із приєднанням до Російської імперії воно стає губернським центром.

Мандрівник приїжджає до міста для того, щоб оцінити його туристичний та історичний потенціал, звертає увагу на великі споруди, передусім архітектурні пам'ятки. Їх у Чернігові чимало, на будь-які смаки. Усі епохи злетів, які він переживав, закарбовано в архітектурі. Доволі часто знайомство з цим містом обмежується саме його будівельною складовою. Але саму історію нинішнього обласного центру й краю, які тісно пов'язані між собою, в архітектурних пам'ятках не побачиш. Для цього й існує музей із його експозицією, яка репрезентує широку тематику: від доби палеоліту з матеріалами всевітньо відомої Мізинської

стоянки й до найсучасніших подій 25-річної незалежності України.

До проведення Євро-2012 було розроблено низку туристичних маршрутів. Зокрема, один із них, який стосувався Чернігова й околиць, включав ознайомлення з місцевими православними святинями. І не більше. Досі лунають порожні за своєю суттю гасла про розвиток туризму в Чернігові, які не передбачають жодних практичних дій. Не забуваймо, що цьогогоріч у Києві має відбутися Євробачення — подія, яка приверне на певний час гостей не тільки до цього пісенного заходу, а й до України загалом. Такий шанс заявити про себе будь-якій країні випадає нечасто, тому ним треба користатися ефективно. Але в Києві відсутня реклама чернігівських історичних пам'яток, як і будь-яких інших із різних регіонів країни. Нема чого гріха тайти, навіть столична культурна спадщина та музеї розрекламовані погано. Відповідної інформації майже немає і в двох столичних аеропортах. Інформація про транспортний зв'язок Києва з обласним центром важкозрозуміла й не завжди доступна. «Чернігів нічого не робить, щоб привернути киян. Починати треба з них. Бо якщо масово поїде Київ, то поїде туди й решта України», — констатує Сергій Лаєвський.

Вертатися до Європи нашій країні потрібно не декларативно. Принаймні не зле було б нагадати європейцям про нашу спільну історію й нашу державницьку європейську сутність, а не лише виблискувати по їхніх столицях скіфським і сарматським золотом, переважно з приватних й оточених скандалами колекцій. Їм можна й треба нагадати про наше значення в історії вікінгів, що були серед творців Європи. Оті самі варяги, династія яких створила потужну державу середньовіччя, від котрої сучасна Україна виводить своє коріння, — Київську Русь. Подібних прикладів набереться чимало. У пригоді для такої справи стануть регіональні музейні колекції, зокрема й Чернігівського історичного музею, Національного історичного музею ім. Дмитра Яворницького у Дніпрі, культурно-історичних закладів Одеси, Харкова, Львова, Полтави та багатьох інших міст. Україні треба ширше репрезентувати ту частину своєї історії, яка стосується феномену козацтва, як січового, так і гетьманського, бо йдеться вже про явище європейської історії. Був хороший приклад, коли вставка «Україна, козацька держава» поїхала до Нью-Йорка, де експонувалася в тамтешньому Українському музеї. Сьогодні таких проектів немає. Ми не презентуємо нашу європейську історію в самій Європі, куди продираємося з такими зусиллями. І треба нагадати їй середньовічний вислів, що Європа закінчувалася там, де закінчувалося Магдебурзьке право.

Для нормального розвитку як великого, так і малого міста недостатньо лише інфраструктури в її мінімальних вимірах. Для здорового розвитку громади потрібна культурна інфраструктура, і не тільки церква чи дві, а й бібліотеки, спортивні заклади, музеї, картинні галереї.

Україн актуальним щодо столичних та регіональних музеїв є питання ставлення до них міської громади, а не тільки місцевої влади. Проблема в тому, що такі спільноти лише починають усвідомлювати свій зв'язок із культурно-історичними закладами та відповідальність за те, щоб вони існували й діяли. Як і те, що держава — це вони самі і що жодних якихось бюджетних коштів немає, бо насправді є кошти платників податків. ■

НАЦІОНАЛЬНИЙ
ПАЛАЦ
МИСТЕЦТВ
«УКРАЇНА»
МАЛИЙ ЗАЛ

6/02

Jazz
Kolo

ЮВІЛЕЙНИЙ КОНЦЕРТ

1-й відділ. Jazz Bass Kolo з програмою "Bass Was Here"

2-й відділ. Гала-концерт з програмою "10 років"

У КОНЦЕРТІ ВІЗЬМУТЬ УЧАСТЬ:

Іванка Червінська Лаура Марті Уляна Кушик

Аніко Долідзе Ольга Лукачова Влад Каращук

Оля і Таня Чернишови Сергій Сидоренко

Родіон Іванов Наталя Лебедева

Олександр Огнівець Володимир Павловський

Сергій Балалаєв Артур Фролов Максим Гладецький

Єгор Гавриленко Микола Кістенюв

Юрій Толстолицький Ігор Закус

Спеціальний гість DZIDZIO

PALACE-UKRAINE.COM
ЗАМОВЛЕННЯ КВИТКІВ
☎ 247 23 03

РЕАЛ
МЮЗІК

Тиждень

TEMP
PORA

ОРГАНІЗАТОР: НПМ «УКРАЇНА», ТЕЛ. +38 (044) 247 25 55

Місто своїх людей

Анна Корбут

Як статус культурної столиці Європи змінює міську громаду: досвід Вроцлава

У 2002 році вийшла книжка «Мікрокосм: портрет центральноєвропейського міста» Нормана Дейвіса у співавторстві з Роджером Мургаузом. Цей портрет британські історики написали з Вроцлава — міста, яке «втлює в собі всі досвіди, що зробили Центральну Європу такою, як вона є: багатий сплав національностей і культур; німецькі поселення і повернення слов'ян; надзвичайно виразну єврейську присутність; бурхливу череду панування імперій і нищівний досвід нацизму й сталінізму». З восьми частин книжки нинішня назва «Вроцлав» з'являється тільки в останній — «Відродження Фенікса з попелу». У всіх попередніх, що охоплюють життя міста з 1000 року н. е. до 1945-го — це Wrotizla, Vretslav, Vratislav, Presslaw, Breslau. «Книга зародилася на початку 1996-го, коли мене познайомили з міським президентом Вроцлава Богданом Здроевським, — пригадує Норман Дейвіс у передмові. — Він тоді розповідав про численних німецьких гостей, зокрема про багатьох колишніх бреславців, чие бачення міста радикально відрізнялося від візії сучасних мешканців. І сказав, що дуже потрібен новий огляд історії Вроцлава». Його не міг

би написати «ані німець, ані поляк», додав президент міста, яке на той час уже 50 років було цілком польським, але століттями, аж до 1945-го, — здебільшого німецьким у культурі, архітектурі, способі життя. І запропонував написати книжку британцеві.

У грудні 2016-го шоу «Небо» закривало рік Вроцлава в статусі культурної столиці Європи. Місцеві жителі, які на той вечір стали акторами, вбралися в костюми пожежників, правоохорон-

Бюджет на реалізацію проекту в 2015–2017 роках становить близько **300 млн злотих**. Із них **120 млн** виділяється з національного бюджету, решта від міста, спонсорів і Євросоюзу

ців, пекарів, лікарів і вчителів та під супровід оркестру показували спочатку щасливе життя в місті, потім тотальне вигнання, спустошення й розруху під час Другої світової війни, а далі відбудову й повернення містян. Дійство відбувалося в Залі Століття — величезній споруді, яку звели за проектом німецького архітектора Макса Берга в 1911–1913 роках (інноваційним для свого часу).

Ринкова площа. Тут містяться нова і стара ратуші Вроцлава (остання збереглася з XIII століття), а навпроти через площу — Музей пана Тадеуша

ФОТО: М. ЄДЖЕРЧАК

Грюнвальдський міст. Збудований у 1908–1910 роках за проектом міського радника Ріхарда Плюддеманна

Цікаво, що на момент створення цей амбітний проект прив'язувався до сторіччя звернення прусського короля Фрідріха Вільгельма III «До мого народу», в якому він закликав громадян до повсюдного опору військам Наполеона. А через трохи більше ніж 100 років після того ювілею у Залі йшла вистава про пережиття війн, режимів і революцій та про самоствердження міста на тлі його складної історії. Узагалі останнє, здається, стало одним із лейтмотивів культурного 2016-го й тривалої підготовки до нього: Вроцлав заявляє про себе як про метрополіс, що стоїть на фундаменті попередніх епох і поколінь, але тепер це місто сучасної Польщі («відкрите для світу» — так звучало в одному з гасел програми) і воно хоче, аби його бачили й сприймали саме таким.

У ЦЕНТРИ УВАГИ

Статус культурної столиці — хороша нагода для позиціонування себе. Загалом тема культурної програми має відображати питання, актуальні для Європи. «Єврокомісія дає щонайменше два горизонти, у межах яких треба працювати: європейський та соціальний виміри», — каже Ярослав Фрет, голова ради кураторів проекту. У цьому його виконавці зіткнулися з кількома труднощами. Що стосується першого виміру — європейського, то за 2016 рік актуальність питань для регіону кардинально змінилася. На перший план за лічені місяці раптово вийшла катастрофа біженців, вона посіла зовсім інше місце у свідомості європейців. Що й казати про довший період — із 2011-го, коли заявка Вроцлава виграла конкурс на проведення Року культурної столиці. «Тодішня Європа й нинішня зовсім різні, і творче її вираження теж змінюється», — додає Фрет.

У соціальному вимірі виклик для вроцлав'ян полягав у тому, як підійти до соціальних змін через культуру у своєму специфічному контексті. І як пов'язати його із загальноєвропейським, а також із культурно-соціальним контекстом Сан-Себастьяна (цей популярний серед західноєвропейців курорт в іспанській Країні Басків був другою культурною

столицею 2016-го). «Ми від самого початку за- уважували, що завдання та цілі, поставлені перед нами, мали бути іншими, ніж ті, що визначені для Сан-Себастьяна, адже різні і розміри міст, і те, як окреслені Єврокомісією фактори розуміють у нас і там, — каже Фрет. — Ми говорили: не ставте знака рівності між культурою й соціальними змінами. Ми не замінимо трансформації культурою. Максимум, що можна зробити до 2016-го через культуру й підготовку програми, — спробувати бодай окреслити бажані зміни; культура може дати нам необхідний вокабуляр для визначення цих змін, напрямок, у якому треба рухатися».

Зрештою, обидві торішні культурні столиці змогли вплетити у свої програми актуальні для себе акценти. Для Сан-Себастьяна, наприклад, це мирне співжиття різних груп за національністю, соціальним статусом і мовою. Основні гасла — співіснування, перетин, «місто слів». Іноземець, який пройдеться сьогодні забудованими симпатичною старовиною вуличками курортного містечка або губитиметься в юрбах різномовних туристів улітку, навряд чи зрозуміє, як тут можна не співіснувати мирно. Але ще кілька десятків років тому місцеві спостерігали за викраденнями й убивствами звичайних чиновників свого муніципалітету членами ЕТА, вимаганням грошей у сусіда на потреби організації й підпалом його магазину за відмову платити, або ж просто зна-

ФОТО: МАЦЕК ПУЛІКО

Центр історії депо

У минулому це перше у Вроцлаві трамвайне, а згодом автобусне депо в напівіндустріальному й напівспальному районі міста, збудоване ще в XIX столітті. Згодом воно стало відоме як місцевий осередок «Солідарності»: свого часу там працювали опозиційні активісти Владислав Фрасинюк і Томаш Суrowець. Сьогодні в депо розміщено музей історії Вроцлава й Польщі за період із 1945 року й до сьогодні. Цікавий він тим, що в одній кімнаті можна надбати знайомі з радянських часів предмети вжитку: мило в страшних сірених упаковках, польські журнали того часу, побачити шкільний інтер'єр із зеленими дерев'яними партами й тьмяні сервізи в заплених сервантах із радянських квартир, а поруч афіші про виставки сучасного мистецтва або джазові концерти 1970-х років. А ще тут цікаво розкажуть і покажуть боротьбу «Солідарності» на рівні місцевої самоорганізації.

ли, як небезпечно виходити на протести проти таких методів боротьби ЕТА. У промо-ролику Сан-Себастьяна як культурної столиці 2016-го дівчата замість мильних бульбашок видують слова *hola* й *kaixo* — «привіт» іспанською й баскською. Далі перелік мов: франко-провансальська, гельська, каталонська, фризська, галісійська, корсиканська. Якщо придивитися до міста ближче, очевидно, що свої подразники в нього залишаються актуальними.

ДОМАШНЯ РОБОТА

Робота над підготовкою до конкурсу «Культурна столиця Європи» для Вроцлава стартувала 2008 року. Задум полягав у тому, щоб зробити саме місто й регіон більш упізнаваними в Польщі та Європі, а також ознайомити місцевих із культурним спадком Нижньої Сілезії, щоб вони могли пишатися своїм краєм. Дати можливість жителям долучитися до створення культури й таким чином зробити її ближчою, зрозумілішою та доступнішою для людей. Економічно — привабити туристів до Вроцлава, спонукати приватний сектор підтримувати соціальні ініціативи. Культурно — активізувати співпрацю організацій і партнерів з усієї Польщі у сфері культури й мистецтва, знайти через проекти талановитих кураторів і професіоналів, які зможуть надалі розвивати програми місцевого й міжнародного рівня.

Музей пана Тадеуша

Захований за старим класичним фасадом, усередині музей — це величезний простір, де давніше минуле переплітається з новітньою історією Польщі. Секція, присвячена «Пану Тадеушу», розповідає не тільки про саму поему Міцкевича, а й про формування поета, романтизм у польській літературі, про широкий контекст періоду втрати державності, а також як цей час переживали письменники і країна. У залах цієї секції можна сісти за антикварний дерев'яний столик і послухати через цифрове табло музику, яка колись звучала в салонах, відвідуваних Міцкевичем. Або погортати цифрові книжки з бібліотеки, на якій виховувався митець. Вони сконструйовані у вигляді важезних томів, ніби надрукованих на старому папері. Далі з обов'язково треба зайти до секції нової історії. Вона демонструється й пояснюється через польський кінематограф, інтерактивні експонати, чорно-білі хроніки найважливіших у боротьбі Польщі за незалежність подій другої половини ХХ століття.

Якщо порівнювати Рік культурної столиці Європи з подіями на кшталт Євро-2012 (Вроцлав був одним із міст, де відбувалися матчі 2012-го) чи Євробачення, то останні приваблюють велику, але специфічну аудиторію і зосереджують увагу на країні, що приймає, на короткий період часу. Тим часом підготовка до статусу культурної столиці передбачає серйозну фінансову підтримку національної культури (здебільшого з місцевого й національного бюджетів, від приватних спонсорів і донорів та, меншою мірою, з європейських фондів), ідентифікацію її в ширшій національній і європейській.

Цілорічна програма культурних заходів по-жвавлює життя в місті, приваблює публіку, що

100 тис. осіб відвідало проект «Львівський місяць» у Вроцлаві, що входив до програми Культурної столиці Європи. Упродовж квітня 2016-го на ньому, зокрема, демонстрували «Хайтарму» Ахтема Сеїтаблаєва й «Гамера» Олега Сенцова, виступали українські музиканти Мар'яна Садовська, Dakh Daughters, Vivienne Mort, DrumTeatr, а також багато інших наших митців і письменників

зможе зацікавитися країною, захоче повернутися, залишатися на триваліший час. Частково з цих міркувань і започатковувався проект «Культурної столиці Європи» в 1985 році (ідея належала колишній акторці й співачці Меліні Меркурі, яка на той час уже була міністром культури Греції). За задумом певні міста мають опинятися на рік у центрі європейського життя. Через культуру й мистецтво вони повинні поліпшувати якість життя в себе, посилювати відчуття належності до міста в громаді. У Вроцлаві до підготовки й проведення Року культурної столиці активно залучалися місцеві жителі та посадовці.

Коли говорити про цифри, то бельгійський Монс, будучи культурною столицею Європи в 2015-му, отримав приблизно €5,5–6 доходу на кожне вкладене євро. Жителі другої столиці того року — чеського Пльзень — визначали громадські місця, які потребували реконструкції, для кожного розробляли план, обирали проект, який хотіли б профінансувати, і допомагали втілити зміни самотужки за підтримки команд професіоналів. У результаті цього, приміром, колишнє трамвайне й автобусне депо в місті переобладнали під перший інкубатор для культурної та креативної індустрії, і він досі працює. У Марселі в 2013-му збудували Музей європейської та середземноморської цивілізацій.

Вроцлав 2016-го залучив одну з найбільших сум інвестицій за всю історію культурних столиці Європи — загалом близько €615 млн. Тут сподіваються, що завдяки цьому вдасться подвоїти наплив туристів і, що головніше, активізувати участь громадян у культурному й не тільки житті міста. Організатори кажуть, що 2016 роком і підготовкою до нього запущено двигун. Але ідея в тому, аби започатковані програми не припинялися, а маховик розкручувався далі. Частково це вже працює. Як приклад — система мікрогрантів на творчі проекти, яка стартувала в межах програми Року культурної столиці. «Їх вигравали самі мешканці Вроцлава, — розповідає куратор напрямку. — Їхню

творчу діяльність диктували очевидні потреби містян, аспекти, у яких вони почуваються вразливими. Проект дозволяв брати участь будь-якій особі за власною ініціативою, якщо вона виконувала один критерій: творчо залучала інших жителів міста». Приміром, один із проектів задіяв соціально ізольовану групу — безпритульних. Їх протягом місяця навчали техніки шовкографії, а вже наступного вони передавали свої вміння молоді, яка зголосилася реалізовувати проект. «Тут не йдеться про організацію грандіозних вистав», — додає куратор. Це невеличка локальна діяльність, де лідерами проектів стають мешканці, які не працюють у культурі, але мають певні захоплення в різноманітних царинах мистецтва. Загалом у проектах, створених на мікрогранти, взяло участь кілька тисяч осіб. Вони фінансуються з місцевого бюджету й від початку планувалися як програма Вроцлава для вроцлав'ян. Місто збирається їх фінансувати й далі.

Едвін Бендик, який курирує програму «Місто майбутнього» в межах Року культурної столиці, розповідає про інший вимір ангажування місцевої громади через культуру. «Ми працювали з тисячами дітей, адже вони творці майбутнього», — розповідає він. За його словами, це захочує до активності також їхніх батьків. Що важливо, таким чином відбувається комунікація між містянами й політикумом про те, яким вони хочуть бачити своє місто, на що сподіваються й що готові робити. «Цікавий момент: і експерти, і мешканці, і митці, з якими ми працювали, переконані, що найближчим часом нас чекає якийсь великий перелом, може, навіть війна. Що скінчилася певна епоха, немає вороття», — каже Бендик. Але що з цим робити далі, люди не уявляють. Отже, проблема майбутнього — непевність, нездатність уявити собі чітко, яким воно буде.

Моменти розгубленості Вроцлав переживав уже не раз. Якщо є бажання зрозуміти, як це було, варто погуляти кілька днів нещодавно відкритими й оновленими музеями історії й культури міс-

Павільйон чотирьох куполів

Збудований за проектом німецького архітектора Ганса Пельціґа в 1912 році, павільйон слугував місцем для різноманітних виставок, а з 1953-го в ньому знімали кіно. До речі, саме звідти вийшло багато відомих польських стрічок (якщо зайти в Музей пана Тадеуша, то знайдете секцію сучасної історії Польщі, показану в інтерактивному форматі через знакове кіно, зняте в країні в різні історичні періоди). У своєму нинішньому амплу — Музею сучасного мистецтва — відновлений павільйон відкрився в липні 2016 року. Тепер величезна колекція польського мистецтва другої половини ХХ–ХХІ століть розміщується в просторих мінімалістичних білих кімнатах, де вдосталь сонячного світла й повітря. Якщо йти виставковими залами, варто звернути увагу на невеличкі підвісні книжечки на стінах — відривні сторінки з інформацією про експонати, з яких можна зібрати цікавий каталог.

та. Вони розповідають її через літературу різних епох, музику, кіно, інтер'єри й афіші з 1970-х. Або придивитися до «краснолюdekів» — малих бронзових гномів, розкиданих по всьому місту. Сьогодні це може бути статуетка гнома на мотоциклі під дверима костелу в центрі міста: місцевий священник любить приїхати на месу на своєму старому «Харлеї». А починалася історія вроцлавських гномів із символіки Помаранчевої альтернативи — опозиційного підпільного руху, що влаштував флешмоби для тролінгу влади у 1980-х роках. Наприклад, коли у Вроцлаві відзначали 70-річчя Жовтневої революції, 2 тис. «гномиків» одяглися в червоне й кричали: «Хай живе революція!». Відтак міліції довелося ганятися за ними й арештовувати. Іншого разу, здається з нагоди Дня міліції, «гноми» масово бігали за місцевими охоронцями правопорядку й намагалися вручити їм квіти. На кожній акції роздавали листівки з написами «Громадянине, допоможи міліції, побий себе!».

Результати торішньої Культурної столиці Європи мають бути менш помітними на вулицях, але більше — у стратегічному розвитку міста. Цікаво буде повернутися до Вроцлава через рік-два й подивитися, які дивіденди вона приносить регіону та його громаді. ■

Гноми з вулиці Відніцької. Такі бронзові статуетки, розкидані по всьому Вроцлаву, сьогодні є популярним сувеніром. Але нагадують вони про рух спротиву комуністичному режиму

ФОТО: МАРЦІН БЮРДОВСЬКИЙ

Заради близьких

Вікторія Малишева

Гроші, гроші... Свята з'їдають безліч грошей. Ніби перетворюється на Пантагрюеля, здатного жерти безкінечно... Я навіть потайки ходжу «в гості» до нашого холодильника переконатися, що маю запас продуктів. Є в мене таке дивацтво після літа 2014-го. Якщо запас чомусь зменшується, починаю нервуватися. Мені дивно, як святкові дні можуть проминути непомітно для родинного бюджету, бо їжа нині—то щось із розряду розкоші. Мені кортить свята для близьких, але не хочу, щоб вони знали, скільки все це коштує... Тобто в магазин ходжу без них, ціни вони не бачать, інакше навряд чи з'їли б. Це дивно, коли їжа стає чимось на зразок діамантів, коли найкращий подарунок—продукти. Дивно, якщо людина радіє можливості нормально харчуватися. Живучи так у свої 18, я знала, що то важкі часи, почну працювати—і буде неодмінно краще, може, не відразу, але обов'язково. А нині дивлюся на все навколо з чорним гумором. Від цих метаморфоз смішно й сумно зараз. Невже часи, коли їжа була дефіцитом і маренням, повернулися?

Я починала працювати вчителем, і нам платили тоді якось дуже погано. Мені було весело від цього постійного відчуття голоду, я розуміла, що то юність. Але, щоб покращити ситуацію своєї родини, придумала конкурс писанок та крашанок до Великодня. Діти почали щодня приносити на мої уроки фарбовані яйця. Більшість їх були справжні—зварені накруто, і ми потім з'їдали їх за вечерею. Вихованці запитували: «У вас, мабуть, вони вже почали псуватися?». Ні, не встигали. Так, виграла в тому моєму конкурсі всі дитячі. Усі були щасливі, а я і зараз посміхаюся колишній своїй витівці... Нині на мені моя родина, мале дитя, самотня вічно голодна тітка. Подруга спитала, чи отримали ми допомогу від військових із РФ (у новинах показали, як щедро вони роздають подарунки в Сирії). А мені спадає на думку лише те, що тепер ми потрібні тільки самі собі. Подбав про себе—виживеш, чекатимеш чогось, поклататимешся на когось—нічого не вийде. Лише на себе плює реальні плани.

У вересні 2014-го мені дав свій номер молодий хлопчина—місцевий «депутат». Казав, телефонуйте, може, буде якась допомога. Дзвонила йому разів п'ять—так і не допоміг. Казав, треба потерпіти, може, буде пізніше, але з кожним разом ставав дедалі більш роздратованим, діловитим, ніби не сам запропонував мені той номер. Моя тітка щодня ходила по харчі до соціальних ідалень. Витрачала до чотирьох годин у чергах, сприймала це як роботу: вдягалася зрання, брала банку й ішла чекати. Потім десь «нагорі»

вирішили, що життя покращилось, і ті заклади закрили. А моя самотня родичка пішла поміж людей просити картоплю на суп...

Не скажу, що мені не щастило на людей, але відчиняли, коли стукала у двері обома руками. Просила, вимагала, умовляла—мені допомагали. Переставала—мої добродичні вирішували, що ми живемо набагато краще. Питали: «У вас уже все гаразд?». Або просто перепрошували за зайнятість тощо. Війна навчила мене, що треба вимагати без сорому, просити не для себе, не відводити очей. Стояти на своєму й іти туди, де зачинено.

Проходила влітку 2014-го містом. Мені було важко: до того часу я дуже багато працювала, тож сидіння вдома здавалося тортурами. Проминаючи кав'ярню «Сніжинка», побачила, як щасливі люди тягнуть звіттіля пакунки з їжею... Звичайно, туди нікого не пускали просто так. Я подалася у колишню облдержадміністрацію навпроти. Охорона, люди зі зброєю на вході—не пройти... Почала казати щось про співбесіду, яку мені призначено саме зараз. Навіть не знаю, що говорила, але пустили... Виходила звідти з талонами на їжу в ту саму «Сніжинку»: собі, мамі, дитині, тітці. Як мені їх дали, не знаю. Я просила, дивилася прямо у вічі тим, хто їх відпускав... Радо похвалилася б такою перемогою, але кому?..

А взимку 2015-го випадково натрапила на штаб якоїсь із новоутворених добродичних організацій у самісінькому центрі міста: до війни в тому приміщенні діяв приватний банк. Там було безліч дитячих речей, одягу, їжі. Мені пощастило просто знайти те місце й отримати свій шматок пирога у вигляді дитячих чобіт та продуктового пакунка. Давали все це мені не просто так: я повинна була на камеру дякувати комусь за масло, тушонку, крупи (прізвище добродичня та список їжі тримали позаду об'єктива). Потім підказала цю адресу своїй приятельці, яка потерпала від безгрошів'я та недоїдання, їй теж допомогли... А коли вона звернулася ще, відмовили: немає чим. Самі пили чай із шоколадними цукерками в ту мить, а їй кинули: «Може, колись, а зараз нічого немає...»

То я і кажу: ця війна вчить жорсткості, вміння боротися за своїх близьких, хто вже чи ще не здатен постояти за себе і стирчати годинами під блокуваннями, пройти в зачинені двері, дякувати комусь на камеру за отриману їжу, вимагати того, що тобі належить... Може, є ще якісь речі, яких мала б навчити мене ця війна, але я винесла з неї головне: найдорожче—близькі, заради спокою яких варто просити, вимагати, плакати, битися у зачинені двері... ■

Коли годинник 12-ту б'є?

Станіслав Васін

Новий рік у «ДНР» — знакове свято не тільки зважаючи на його масовість, яка спостерігається і на підконтрольній території. У Донецьку та інших окупованих містах зустріч Нового року часто обертається справжніми громадянськими баталіями за столом, якщо поміж присутніх є бодай одна людина з проукраїнською позицією.

Цього року 31-ше число ознаменувалося цілим набором інтернаціоналу, який можна було зустріти на новорічних донецьких вулицях. Сам я збирався зустрічати Новий рік у Макіївці, у колі сім'ї, але перед тим вирішив заїхати в «Амстор» біля Південного автовокзалу, а звідти податися до Макіївки. Уже на автовокзалі стало зрозуміло, що в Україні «громадянська війна»: на вулиці висипала така кількість бойовиків із рюкзаками, що не вистачало тільки відеокамери — бери й знімай. По-перше, багато з них пересувалося містом групами з трьох-п'яти осіб, і в двох таких групах я помітив бурятів, які так полюбилися донеччанам. Причому мали такий самовпевнений і нахабний вираз обличчя, що було зрозуміло: ось вони, справжні господарі міста. Щоправда, саме місто для них було явно чужим: імовірно, вони недавно прибули до Донецька й ще до пуття не зорієнтувалися, що тут і де. У володарів більш слов'янської зовнішності на руках можна було роздивитися емблему з написом «Живи сильно, умри достойно», тоді як другий рукав прикрашав напис «Полк спеціального призначення». Всіх цих людей вирізняли абсолютна нова форма, підтягнутість та доглянутість, тоді як трамвайна зупинка навпроти ТЦ «Континент» була забита місцевим ширвжитком у подекуди штопаному камуфляжі, нечищених чоботах і вже з перегаром.

Продовження полотна «громадянська війна» очікувало мене в «Амсторі». Тут традиційно перед Новим роком вишикувалися величезні черги до кас. Але відмінність полягала в тому, що в кожній з них стояв хоча б один військовий. До того ж нагови ходили ще й у залі. Знайти офіцерів було доволі легко: всі вони юрмилися у відділах з елітним алкоголем і рибою по півтори тисячі за кіло. Тоді як рядові блукали біля пива та ковбаси.

Багато було й курсантів так званого Донецького вищого загальної військового командного училища («ДонВОКУ»). Їх узагалі стає дедалі більше. Про них треба говорити окремо, оскільки це та сама бомба сповільненої дії з незмінною гордістю на обличчі. Якщо місцевий ширвжиток у камуфляжі — це просто переважно алкоголіки з відповідним зовнішнім виглядом, а російські кадровики сприймають війну як роботу, то ці діти

справді пишався тим, що носять новеньку форму й отримують стипендію в розмірі 1460 руб.

Вдома, у Макіївці, на всіх нас уже чекало традиційне для цієї війни питання: за яким часом зустрічати Новий рік і чий виступ слухати. Оскільки публіка зібралася здебільшого «республіканська», стали зустрічати за московським часом, тобто на годину раніше, ніж у решті України. А ось із телепрограмою все було не так однозначно. «Республіканські» канали цього дня показували дуже погано, а з українських тільки «1+1», який ми й дивилися більшу частину новорічної ночі. Але ближче до опівночі треба було визначитися, чий же виступ все ж таки слухати: Захарченка чи Путіна? Очікувано всі схилилися до другого варіанта й були дуже розчаровані. Привітання, що почалося так пафосно, з гімну Росії та пейзажів Москви, раптом перетворилося на лепет «казкаря на дитячому ранку», як прокоментувала виступ Путіна мама. Російський президент говорив так абстрактно й наївно, закликаючи всіх стати на один день чарівниками, що у вічі впала навіть різниця з попередніми українськими роками, сповненими формалізмом.

Проблеми почалися, коли на годиннику була майже перша ніч. Через п'ять хвилин мав настати Новий рік за київським часом, і я сказав, що коли вже ми слухали Путіна (про Захарченка ніхто навіть не згадав), то тепер із принципу послухаємо й Порошенка. Більшість тих, хто сидів за столом, погодилася, але від декого довелося почути, що Росія нам допомагає, тому й слухали Путіна, а Порошенко та Україна тепер нам ніхто. На що я зауважив, що Росія нікому вже не допомагає, позаяк «гуманітарку» давно скасували, а частина харчів за цим столом живуть цілком київським часом включно з цукерками із «нацистської гуманітарки» Ахметова. Але, хоч як дивно, всі помирив Порошенку, бо його виступ у камуфляжі на фронті бачився куди живішим, ніж зліпок із мавзолею, який мовив годину тому.

Окремо варто згадати про «голубі вогники» та іншу культурну програму по РосТВ. Як я вже сказав, із українського телебачення в нас транслювали лише «1+1», але ніхто навіть не думав перемикаєти, тому що на російських каналах завмер 2000 рік. Там показували Галкіна, Валерію, Задорнова, Кобзона, іноді Петросяна, що наганяло сум навіть на тих, хто звик ностальгувати по СРСР.

Цікаво, що в «ДНР» заборонили продаж і запуск феєрверків. Але, певна річ, дехто все одно зміг їх протягти. Так ось у нашому районі не було жодного залпу після виступу Путіна. Тоді як о 1:05 (00:05 за київським часом) у різних його частинах злетіли салюти, тобто люди зустріли Новий рік за українським часом. ■

Чоловік без обличчя

Ярослав Пешек

Останнім часом світові ЗМІ зазначають, що російському президенту Владіміру Путіну вдаються всі його починання, хоч за які б він узявся. Виникає враження, ніби відбувається реалізація давнього й ретельно продуманого плану.

Візьмемо Сирію. РФ зміцнила позиції своєї військово-морської бази в Тартусі й стала вирішальною силою в басейні Середземного моря. Оскільки Росія забезпечує військову підтримку сирійському президентові Башару Асаду, то з її впливом у цій близькосхідній країні не можна не рахуватися. Також це означає, що без неї не обійдеться прийняття жодного рішення стосовно ситуації на Близькому Сході. Однак головне відкриття останніх місяців: виявляється, можна виганяти з домівок людей і чинити розправу над цивільним сирійським населенням, а Захід нічого не може вдіяти. Це саме те, що потрібно Росії для подібних кроків у майбутньому.

Можна й далі перераховувати «перемоги» Путіна. Вихід із Європейського Союзу Великої Британії, його найсильнішої учасниці у військовому плані, значно ослабив позиції ЄС. Перемога пропутінських політиків у Молдові, Болгарії й Естонії. Дуже ймовірно, що у Франції теж виграють його прихильники. А найсолодший приз, очевидно, іменується президентом США Дональдом Трампом.

ІСТОРІЯ РОСІЙСЬКОЇ ІМПЕРІЇ ТА РАДЯНСЬКОГО СОЮЗУ, А ТАКОЖ ТЕ, ЯК ЇЇ СПРИЙМАЮТЬ СУЧАСНІ ПОКОЛІННЯ, — ПІДҐРУНТЯ ДЛЯ МАЙБУТНІХ ЗМІН І ВІДМОВИ ВІД СХИБЛЕНОГО НА ТЕОРІЯХ ЗМОВИ СВІТОГЛЯДУ

Політичні коментатори зі всього світу намагаються спрогнозувати, як розвиватимуться геополітичні тренди, і, зокрема, передбачити подальші дії російського президента. У цьому контексті не можемо не згадати книжки, що вже вийшла більш ніж 20 мовами, а восени 2016 року з'явилася на полицях і чеських книгарень: «Чоловік без обличчя. Неймовірний підйом Владіміра Путіна». Бестселер написала російсько-амери-

канська журналістка, письменниця й політична активістка Маша Гессен. Авторка пояснює основні причини мобілізації російського суспільства за вказівкою Кремля. Тоталітарний світогляд, за якого люди не з власної волі навчилися виживати впродовж останніх майже 100 років, — це основна передумова такої їхньої поведінки. Тож Путінові просто нечувано вдається залякувати народ і водночас мобілізувати його на користь режиму. Гра на параноїдальних почуттях та нав'язування конспірологічного мислення формує в головах багатьох росіян переконання, нібито основна мета євроатлантичної цивілізації — знищити «русский мир». Люди повинні свято вірити, що їм загрожує велика небезпека: тільки тоді вони підтримуватимуть режим Путіна, який сформував новий тип управління — так звану мафіанську державу.

Президенту вдалося насадити громадськості спосіб мислення офіцера радянських спецслужб КГБ. Наприклад, коли він пояснював перед телекамерами причини анексії українського Криму, то послуговувався аргументами, схожими на ті, що 1938 року використовував Гітлер для виправдання окупації пограничних регіонів Чехословаччини. Брехня про співвітчизників, які нібито потерпають під владою іншої держави, й окупація її території як відповідне вирішення цієї «проблеми» ідеально пасували Путінові, тож він і скористався цим досвідом. І якщо безкомпромісно не засудити таку поведінку політика й не визнати її неприйнятною, вона може повторитися.

Так ми переходимо до основного питання: чи може Росія змінитися? І як можна цього досягти? Завдання справді не з легких чи простих. Підтверджує це й нещодавній скандал у Єкатеринбурзі. У Президентському центрі Б. Н. Єльцина, що використовується як історичний музей Російської Федерації, відкрили виставку, яку «удостоїв» безкомпромісною критикою сам режисер Нікіта Міхалков.

На думку кіномитця, продемонстроване центром нерозуміння історії становить «загрозу для національної безпеки» й «руйнує самоусвідомлення народу». При цьому він не відмовився від своєї позиції переконаного монархіста й шанувальника президента Путіна.

Справа в тому, що історія Російської імперії та Радянського Союзу, а також те, як її сприймають сучасні покоління, — це підґрунтя для майбутніх змін, для відмови від параноїдального й схибленого на теоріях змови світогляду в суспільно-політичному житті та в роботі засобів масової інформації РФ.

Російське суспільство рано чи пізно знайде в собі сили й підніметься супроти «чоловіків без обличчя», щоб піти далі шляхом соціального й економічного процвітання та взаємовигідної співпраці між народами євроатлантичної цивілізації. ■

Авторка книжки «Чоловік без обличчя» Маша Гессен народилася 13.01.1967 року в Москві, а 1981-го переїхала у США. Через 10 років повернулася до Росії, де працювала в низці редакцій, брала участь у протестному русі. У 2013-му знову повернулася у США. Пише для передових світових видань.

5

ПРЕДСТАВЛЯЄ

20:00
ЩОСУБОТИ

РАНДЕВУ

З ЯНІНОЮ СОКОЛОВОЮ

ВІДВЕРТА РОЗМОВА. БЕЗ МАСОК ТА МІМІКРІЇ.

**ГОРРИ
КЛИЧУТЬ!**

65KM ТРАС
100% СНІГУ ТА ФАґУ

www.bukovel.com

+380 342 595 546